

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Audronė Mankutė

Edukologijos magistrantūros studentė

**POPULIARUMO IR SAVIVERTĖS UGDYMAS
PRIEŠMOKYKLINĖSE GRUPĖSE IR PRADINĖSE KLASĖSE**

Magistro darbas

Moklinė vadovė
prof. habil. dr. Danguolė Beresnevičienė

Šiauliai, 2006

Darbas originalus A. Mankutė

PADĖKOS

Dėkoju mokslinei vadovei prof. habil. dr. **Danguolei Beresnevičienei** už nuoširdumą ir kantrumą konsultuojant bei rengiant magistro darbą.

Dėkoju Edukologijos fakulteto profesoriams ir docentams bei šio fakulteto dekanai doc. dr. *Aušrinei Gumuliauskienei* už organizuotas įdomias edukologijos magistro studijas.

Dėkoju Kauno miesto švietimo įstaigų bendruomenėms, sudariusioms galimybę atlikti tyrimą: 75-ajam lopšeliui-darželiui, lopšeliui-darželiui „Spindulėlis“, lopšeliui-darželiui „Spragtukas“, darželiui-mokyklai „Rūtelė“, Senamiesčio pradinei mokyklai, L. Karsavino pagrindinei mokyklai, J. Dobkevičiaus vidurinei mokyklai, Eigulių vidurinei mokyklai, J. Grušo vidurinei mokyklai ir Vaižganto vidurinei mokyklai.

TURINYS

ĮVADAS	3
1. POPULIARUMO IR SAVIVERTĖS UGDYMAS VAIKYSTĖJE	6
1.1. Populiarumo tarp bendraamžių ugdymas	6
1.1.1. Ugdymo samprata.....	6
1.1.2. Populiarumo samprata.....	7
1.1.3. Populiarumo svarba asmenybės vystymuisi.....	8
1.1.4. Populiarumo vaikystėje ugdymo ypatumai.....	11
1.2. Savivertės ugdymas	15
1.2.1. Savivertės samprata.....	15
1.2.2. Savivertės svarba asmenybės vystymuisi.....	16
1.2.3. Savivertės ugdymo vaikystėje ypatumai.....	20
1.3. Ugdytojų vaidmuo populiarumo ir savivertės ugdymui vaikystėje	26
1.3.1. Tėvų vaidmuo ugdant vaikų populiarumą ir savivertę.....	26
1.3.2. Pedagogų vaidmuo ugdant vaikų populiarumą ir savivertę.....	28
1.3.3. Mokslininkų rekomendacijos, kaip padidinti vaikų populiarumą tarp bendraamžių ir savivertę.....	31
2. TYRIMO ORGANIZAVIMAS IR METODAI	34
3. TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ	38
3.1. Populiarumo bei savivertės, psichologinės savijautos ir vertybinių orientacijų tyrimų rezultatai	38
3.2. Savivertės, psichologinės savijautos ir vertybinių orientacijų palyginimas grupėse pagal amžių ir lytį	52
3.3. Ryšys tarp populiarumo lygio ir savivertės parametrų amžiaus ir lyties grupėse	59
3.4. Rezultatų aptarimas	60
IŠVADOS	63
REKOMENACIJOS	65
LITERATŪRA	67
PRIEDAI	75

IVADAS

Temos aktualumas ir tyrimo problema. Vaikas, kaip auganti asmenybė, jautriau reaguoja į visuomenės gyvenimo pasikeitimus. Priešmokyklinių grupių ugdytojai ir pradinė klasių mokytojai turi pirmi pastebėti ugdytinių problemas, kurios trukdytų siekti Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2003), Bendrosios programos ir išsilavinimo standartuose (2003) ir Valstybės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatuose (2003) iškeltus tikslus.

Švietimo įstatyme (2003) nurodoma, jog ikimokyklinio amžiaus vaikams, sulaukusiems 6 (5) metų, rekomenduojama lankyti vienerių metų trukmės priešmokyklinės grupės, siekiant padėti vaikui pasirengti sėkmingai mokytis pagal pradinio ugdymo programą.

Kai vaikui sueina 7 (6) metai, jis pradeda lankyti mokyklą. Pasikeitus vaiko pagrindinei veiklai, nuo žaidimo prie mokymosi, keičiasi vaiko asmenybė.

Kol ikimokyklinis ir priešmokyklinis ugdymas nėra visuotinis, mokyklos klasė yra svarbi vieta, kur ugdytinis, mokydamasis su savo bendraamžiais, suvokia tas asmenybės ypatybes, kurių anksčiau neturėjo galimybės pažinti. Kaip teigiama psichologijos žodyne (1993, p. 25), svarbus asmenybės ugdymo veiksnys yra individo savęs vertinimo ir savigarbos skatinimas.

Nors savivertę ir populiarumą tarp bendraamžių tiria psichologai, tačiau šios sritys aktualios ir pedagogams, kuriems tai yra mokinių ugdymo sritis.

Lietuvos mokinių parlamento, Lietuvos moksleivių sąjungos bei Švietimo ir mokslo ministerijos susitarimu, šie mokslo metai (2005-2006 m.m.) paskelbti „Draugiškos mokyklos“ metais. Projekto tikslas – glaudūs ir harmoningi vaikų tarpusavio santykiai bei jų santykiai su mokytojais, paremti bičiulyste, pagarba, bendrais interesais bei veikla, padedantys kurti mokyklos atmosferą, palankią asmenybei vystytis ir siekti aukštų mokymosi rezultatų.

Mokytojo, klasės auklėtojo darbe viena iš mokinių auklėjimo sričių yra pozityvios atmosferos klasėje kūrimas. Čia svarbi kiekvieno ugdytinio padėtis tarpasmeniniuose santykiuose tarp bendraamžių bei ugdytinio savęs vertinimas.

Grupės (moksleivių klasės) tarpasmeniniuose santykiuose išryškėja vaikų susiskirstymas į kelias socialines grupes: populiarūs, vidutiniai, nepopuliarūs, izoliuoti ir kt. kategorijos. Grupės tarpasmeniniams santykiams įvertinti dažniausiai naudojama sociometrija. Šią sritį nagrinėjo J. D. Coie ir K. A. Dogle (1983); B. T. R. Williams ir J. D. Gilmour (1994); D. Beresnevičienė (1995); A. Jacikevičius (1995); G. Valickas (1997); A. Rean ir J. Kolominski (1999); E. Andrijenko (2000); D. Beresnevičienė ir L. Kanienė (2000); R. Lekavičienė (2000; 2001); R. Bakutytė (2001); I. Gailienė (2001); S. D. Gest, S. A. Graham-Bermann ir W. Hartup (2001); D. Augienė (2002); O. Batutis ir K. Kardelis (2002); B. Bitinas (2002; 2004); A. Lease, Ch. Kennedy ir J. Axelrod (2002); R. Kail (2002); C. C. Peterson ir M. Siegal (2002); P. G. Erwin ir

J. Letchfor (2003); F. Juffer, J. M. Stams Geert-Jan ir M. H. Van IJzendoorn (2004); R. Koivusaari (2004); G. H. Maassen, H. Steenbeek ir P. Van Geert (2004); M. Pileckaitė-Markovienė, D. Nasvytienė ir D. Bumblytė (2004); R. V. Rossem ir M. M. Vermande (2004); J. Vyšniauskytė-Rimkienė ir K. Kardelis (2004; 2005); K. Košir ir S. Pečjal (2005); G. H. Maassen ir K. Verschueren (2005); C. Rieffe, L. Villanueva ir M. M. Terwgt (2005) ir kt.

Kaip numatyta Valstybės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatuose (2003), siekiama, kad priešmokyklinis ugdymas taptų visuotinis, todėl šio amžiaus vaikų tarpasmeniniai santykiai, savivertės tyrimai būtų ypač tikslingi. L. Laurinčiukienė (2004) pabrėžia, kad vienu svarbiausių priešmokyklinės grupės veikos kokybės rodiklių yra vaiko savijauta. Lietuvoje ikimokyklinio, priešmokyklinio amžiaus vaikų tarpasmeninius santykius, populiarumą, izoliaciją tarp bendraamžių tyrinėjo O. Monkevičienė (2003).

Vaikų ir paauglių savivertę, savigarbą įvairiais aspektais nagrinėjo A. Gučas (1990); G. Valickas (1991; 1997); D. Beresnevičienė (1995); A. Jacikevičius (1995); D. Gailienė, L. Bulotaitė ir N. Sturlienė (1996); I. Kon (1999); D. Beresnevičienė ir L. Kanienė (2000); H. A. Klein (2000); R. Lekavičienė (2000; 2001); R. Bakutyte (2001); O. Belobrikina (2001); J. D. Brown, K. A. Dutton ir K. E. Cook (2001); A. M. Chase (2001); A. Gumuliauskienė (2001); R. McGee, Sh. Williams ir Sh. Nada-Rada (2001); M. Pileckaitė-Markovienė (2001; 2002); B. Bitinas (2004); R. Kail (2002); T. Mussweiler ir G. Bodenhausen (2002); A. Rean (2002); R. Vallacher, A. Nowak, M. Froehlich ir M. Rockloff (2002); A. Juodaitytė (2003 a; b); O. Monkevičienė (2003); A. Palujanskienė (2003); L. Pike (2003); D. Beresnevičienė ir I. Andziulytė (2004); Y. M. Chan ir Ch. Mei-Sheung Chan (2004); V. Glebuviene, B. Grigaitė ir O. Monkevičienė (2004); A. Story (2004); R. Ramanauskienė, A. Valantinas ir A. Endriulaitienė (2004); E. P. Zambacevičienė (2004); V. Aramavičiūtė (2005); T. Archirejeva (2005); R. F. Baumeister, J. D. Campbell, J. I. Krueger ir K. D. Vohs (2005); M. B. Donnellan, K. H. Trzesniewski, R. W. Robins, T. E. Moffitt ir A. Caspi (2005); M. Pileckaitė-Markovienė ir A. Stanišauskaitė (2005); C. R. Rogers (2005); K. Rüter ir T. Mussweiler (2005) ir kt.

Visų mokslininkų nuomonė sutampa, jog ikimokyklinukų savivertė yra didelė. Tačiau nuomonės išsiskiria, kai kalbama apie pradinukų savivertę: vieni mokslininkai teigia, jog šio amžiaus ugdytinių savivertė yra didelė (R. Bakutyte (2001), E. P. Zambacevičienė (2004) ir kt.), o kiti mokslininkai teigia, jog ypač nuo 9-10 metų vaikų savivertė mažėja (A. Rean (2002), A. Juodaitytė (2003), T. Archirejeva (2005) ir kt.).

Darbo aktualumą ir naujumą sąlygojo tai, jog trūksta tyrimų, kuriuose būtų lyginami Lietuvos priešmokyklinukų ir pradinukų savivertė ir populiarumas.

Tyrimo objektas: Kauno miesto priešmokyklinių grupių vaikų ir III klasių mokinių savivertės ir populiarumo ugdymas.

Tyrimo hipotezė: Vaikų savivertei didėjant gautų atmetimų skaičius mažėja.

Tyrimo tikslas: Nustatyti priešmokyklinių grupių ir pradinių klasių mokinių populiarumo tarp bendraamžių ir savivertės ugdymo sąsajas.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę literatūrą apie priešmokyklinio ir pradinio mokyklinio amžiaus vaikų savivertės ir populiarumo ugdymą(si);
2. Palyginti aukšto, vidutinio bei žemo socialinio prioriteto vaikų savivertę, psichologinę savijautą mokantis ir vertybines orientacijas visų tiriamųjų bei atskirose amžiaus grupėse;
3. Palyginti vaikų savivertę, psichologinę savijautą mokantis ir vertybines orientacijas grupėse pagal amžių ir lytį;
4. Apskaičiuoti koreliaciją tarp vaikų populiarumo lygio bei savivertės amžiaus ir lyties grupėse.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė; sociometrijos metodas (dviejų žingsnių Williams ir Gilmour (1994) socialinio prioriteto įvertinimo metodika); savęs vertinimo, vertybinių orientacijų, psichologinės savijautos mokantis anketa pagal D. Beresnevičienę (1995), adaptuota pagal vaikų amžių; duomenų apdorojimas kompiuteriu (SPSS paketu), aprašomoji statistika.

Tyrimo imtis: 208 tiriamieji: 91 (septynios grupės) priešmokyklinės grupės vaikai ir 117 (šešios klasės) trečiųjų pradinių klasių Kauno miesto mokiniai.

Tyrimo organizavimo etapai:

I etape 2004-2005 m. išanalizuota pedagoginė ir psichologinė mokslinė literatūra bei parengta tyrimo anketa;

II etape 2005 vasario mėnesį atliktas pirmas pilotažinis tyrimas (apklausta 17 trejų metų vaikai ir 22 penkerių metų vaikai) bei patikslintas tiriamųjų amžius ir papildyta anketa;

III etape 2005 spalio 4 dieną atliktas antras pilotažinis tyrimas L. Karsavino pagrindinės mokyklos trečioje klasėje (24 tiriamieji) bei patikslinta anketa;

2005 m. lapkričio mėnesį atliktas tyrimas Kauno miesto švietimo įstaigose.

IV etape apdoroti rezultatų duomenys, suformuluotos išvados bei parengtos rekomendacijos.

Darbo struktūra. Magistrinį darbą sudaro įvadas, trys dalys, išvados, rekomendacijos ir keturi priedai.

1. POPULIARUMO IR SAVIVERTĖS UGDYMAS VAIKYSTĖJE

Edukologų ir psichologų nuomonės beveik sutampa, kad vaikystės periodas apima žmogaus gyvenimo pradžią nuo 1 iki 12-13 metų. Šį periodą santykinai galima suskirstyti į ikimokyklinį iki 6-7 metų ir pradinį (jaunesnį) mokyklinį amžių. E. H. Erikson (2004) akcentuoja, jog vaikai, pradėdantys lankyti mokyklą, šioje raidos pakopoje (pagal Froidą latentiniame gyvenimo tarpsnyje) susiduria su krize – darbštumas arba menkavertiškumas. D. Beresnevičienė (2003, p. 35) išskiria, jog pradinio mokyklinio amžiaus vaikai (6-12 m.) turi išmokti užmegzti draugiškus santykius, vertinti save, atlikti konkrečias operacijas (pagal Piaget), susidaryti tam tikrus įgūdžius ir žaisti grupinius žaidimus.

1.1. Populiarumas tarp bendraamžių ugdymas

1.1.1. Ugdymo samprata

Bėgant laikui, įvairūs autoriai skirtingai aiškino ugdymo sąvoką. Psichologijos žodyne (1993) ugdymas prilyginamas auklėjimui. L. Jovaiša (1998) ugdymą aiškina, kaip asmenybę kuriantį žmonių bendravimą sąveikaujant su aplinka bei žmonijos kultūros vertybėmis. Jis apima auginimą, švietimą, mokymą, lavinimą, auklėjimą, formavimą. Panašiai pateikiama Švietimo įstatyme (2003): *ugdymas* – mokymas, lavinimas, įgūdžių, gebėjimų ir vertybinių nuostatų formavimas. S. Neifach (2003) ugdymą laiko teoriškai ir praktiškai integralia kultūros dalimi, dalyvaujančia kultūros plėtotėje. LKŽe *ugdymas* – tai sistemingais nurodymais, pamokymais ar kitais veikimais tobulinti, auklėti. V. Lamanauskas (2004) ugdymą nagrinėja aksiomatiniu ir sisteminiu aspektu.

A. Juodaitytė (2000) nurodo, jog vaikystė, socializacija ir ugdymas negali būti interpretuojami atskirai. Socializacijos ir ugdymo sąsajos atsiskleidžia pačiame pirmame žmogaus gyvenimo periode – vaikystėje. Su vaikyste glaudžiai susijusios švietimo sistemos pirmosios grandies institucijos – vaikų darželis ir pradinės mokyklos klasės.

Ugdymą siūloma suvokti kaip universalų žmogaus ugdymo(si) per visą gyvenimą reiškinį bei interpretuoti ne tik kaip nuoseklų, nuolatinį žmogaus socialinį tapsmą žymintį periodą, bet ir kaip sąveikaujantį su kultūrine ir socialine aplinka (Juodaitytė, 2003 b, p. 122).

Ugdymo apibrėžimų aiškinimuose galima pastebėti, jog sąvokos prasmė laikui bėgant yra plečiama, apima ne tik ugdymą vaikystėje, bet ir ugdymąsi visą gyvenimą.

1.1.2. Populiarumo samprata

Viena iš socialinės psichologijos tyrinėjimo sričių yra mažųjų grupės narių tarpusavio santykių tyrimas taikant sociometriją. Sociometrijos metodas, pasiūlytas Dž. Moreno, pateikia greitą mikrogrupės narių santykių vaizdą, koks jis yra tyrimo metu (A. Jacikevičius, 1995). Kaip savarankiškas metodas, jis buvo ypač populiarus praeitame šimtmetyje, o šiuo metu taikomas kaip sudėtinė kitų tyrimų dalis.

Gauti pasirinkimai rodo grupės nario populiarumą tarp kitų grupės narių ir pagal tai gali būti asmuo priskiriamas prie populiariųjų, vidutiniškai populiarių ir nepopuliariųjų (Bitinas, 2002).

Tarptautinių žodžių žodyne *popularus* (lot. *popularis* – liaudiškas, liaudies mėgstamas) aiškinamas kaip: 1. visiems suprantamas; 2. labai paplitęs, mėgstamas, žinomas, garsus (Vaitkevičiūtė, 2002, p. 841).

Populiarumo sąvoka skirtingai gali būti traktuojama sociometrijos tyrimuose ir metodikose, skirtingose amžiaus grupėse, skirtingų šalių kultūrose ir kt. Dažniausiai *populiarumas* susijęs su tarpasmeniniais santykiais. Sociometriniuose tyrimuose tiriamųjų pasiskirstymas į socialinio statuso grupes, lygius yra skirtingas. E. P. Zambacevičienė (1989) skirsto į *žvaigždes, mėgstamuosius, priimtuosius* ir *nepriimtuosius*; A. Jacikevičius (1995) ir I. Gailienė (2001) – į *žvaigždes (lyderiai), mėgstamuosius, priimtuosius, izoliuotuosius* ir *atstumtuosius*; D. Beresnevičienė (1995) - į *lyderius, labai populiarius, populiarius, atstumtuosius* ir *izoliuotuosius*; A. Rean ir J. Kolominski (A. Реан и Я. Коломинский) (1999) – į *žvaigždes, pirmenybinius, priimtuosius, nepriimtuosius* ir *nepastoviuosius*.

Vienas iš populiariesnių skirstymų į sociometrinio statuso lygius, kurį tyrimuose naudojo R. Rossem ir M. Vermande (2004), J. Vyšniauskytė-Rimkienė ir K. Kardelis (2004), G. Maassen ir kt. (2004), G. Maassen ir K. Verschueren (2005) ir kiti autoriai, yra J. Coie ir K. Dogle (1983) pasiūlytas skirstymas į *populiariusius, atstumtuosius, kontraversiškuosius, vidutinius* ir *izoliuotuosius*.

R. Kail (Р. Кайл) (2002) taip apibūdina vaikus, kurie patenka į šiuos statuso lygius: *populiarieji vaikai*, kuriuos myli daugelis bendraklasių; *atstumtieji* – nemylimi daugelio bendraklasių; *kontraversiškieji* – vienų mylimi, o kitų nemylimi bendraklasiai; *vidutiniai* – ir mylimi, ir nemylimi bendraklasiai, bet simpatijos ir antipatijos išreikštos ne taip stipriai kaip populiarių, atstumtų ar kontraversiško statuso vaikų; *izoliuotieji* – ignoruojami bendraklasiai.

B. T. R. Williams ir J. D. Gilmour (1994) išskiria *populiariusius, atmestuosius, apleistuosius, ginčytino statuso* ir *kitus*. Šios kategorijos nustatomos, remiantis teigiamais ir neigiamais grupės tarpusavio pasirinkimais. Spėjant normalųjį pasiskirstymą, kiekvieno grupės

nario teigiami ir neigiami priskyrimai yra konvertuojami į normuotą z-skalę. Įvedami socialinio prioriteto ir socialinės įtakos rodikliai. Socialinio prioriteto normuotas dydis yra apskaičiuojamas, atimant iš teigiamų pasirinkimų normuoto dydžio neigiamų pasirinkimų normuotą dydį. Socialinė įtaka apskaičiuojama prie teigiamų normuoto dydžio pridėdant neigiamų pasirinkimų normuotą dydį (R. Lekavičienė, 2001).

Populiariojo statuso asmenys siejami su prosocialiu elgesiu, su aktyviu įsitraukimu į pozityvius santykius su kitais grupės nariais. *Ginčytino* statuso asmenys dažniausiai yra agresyvūs, destruktivūs, turintys lyderiavimo savybių bei darantys didelę įtaką grupei. *Apleistieji* – mažiau agresyvūs nei kitų statusų. *Atmestieji* – asmenys atskirti nuo grupės.

R. Lekavičienė (2001) nurodo, jog buvimą populiariu arba bendraamžių mėgstamu (individo sociometrinis statusas grupėje) yra vienas socialinio kompetentingumo rodiklių. Individo socialinę kompetenciją parodo kompleksinis individo socialinių įgūdžių, tarpasmeninių santykių kokybės bei gebėjimo pasiekti gyvenimo tikslus įvertinimas.

Galima būtų apibendrinti, jog populiarumą galima įvertinti konkrečioje žmonių grupėje, sulyginant su kitais grupės asmenimis. Vienų asmenų populiarumas grupėje išryškėja nepopuliariųjų asmenų sąskaita. Populiarumo sąvoka gali būti susijusi su konkrečiu aukšto sociometriniu statuso pavadinimu, keliais aukštais sociometrinio statuso lygiais, aukštu socialiniu prioritetu, kuris apskaičiuojamas sociometrijos metodu.

1.1.3. Populiarumo svarba asmenybės vystymuisi

Naujų tyrimų, kuriuose nagrinėjamas ikimokyklinio ir pradinio mokyklinio amžiaus vaikų populiarumas, nėra daug. Daugiau mokslininkai nagrinėja paauglių ir suaugusiųjų populiarumą tarp bendraamžių. Mokslinę literatūrą galima suskirstyti į kelias grupes – vieną grupę sudaro mokslinė literatūra, kurioje išdėstyti teiginiai, savotiškos aksiomos apie populiarumą, tarpasmeninius santykius grupėje. Prie šios literatūros galima priskirti autorius: T. Šubutani (Т. Шубутани) (1999), A. Rean ir J. Kolominski (А. Реан и Я. Коломинский) (1999), E. Andrijenko (Е. Андриенко) (2000), A. Rean (А. Реан) (2002), R. Kail (Р. Кайл) (2002), O. Monkevičienę (2003) ir kt.

Kitą mokslinės literatūros grupę sudaro aprašyti tyrimai. Prie šios mokslinės literatūros grupės galima priskirti V. Abramenkova (В. Абраменкова) (2000), R. Bakutyte (2001), I. Gailienę (2001), D. Augienę (2002), A. Lease ir kt. (2002), M. Pileckaitė-Markovienę (2001), M. Pileckaitė-Markovienę ir kt. (2004), R. Rossem ir M. Vermande (2004), T. Abamianc (Т. Абамьянц) (2004) ir kt. mokslininkus.

T. Šubutani (Т. Шубутани) (1999) atkreipia dėmesį, jog dauguma grupės narių siekia išlaikyti ar paaukštinti savo asmeninį statusą grupėje, tai yra veikti taip, kad išlaikytų jiems svarbius tarpasmeninius ryšius.

Kaip žmogus save vertina, iš dalies priklauso nuo socialinio statuso, bet dar daugiau nuo vertinimų, kuriuos išgirsta iš kitų. Žmogus gali turėti vieną-du ypatingus asmenis (tėvas, motina, vyriausias brolis, mylimas mokytojas ar kt.), kurių nuomonė jam yra svarbi. Šių žmonių nuomonės, požiūris, vertinimai dažnai tampa jo gyvenimo stiliumi.

R. Kail (Р. Кайл) (2002) pabrėžia kultūros įtaką populiarumui tarp bendraamžių jaunesniame mokykliniame amžiuje. Europos, Amerikos populiarūs vaikai moka draugauti su bendraamžiais, išsiskiria komunikabilumu. Izraelyje populiariais tampa vaikai, kurie tiesiai išsako nuomonę ir yra atkaklūs. Kinijoje populiarūs vaikai yra daug drovesni nei kitų šalių vaikai.

A. Rean (А. Реан) (2002) atkreipia dėmesį, jog populiarumui turi įtakos ir vaiko fizinis sudėjimas. Tarp jaunesniojo amžiaus mokinių populiariesni yra atletinio ir asteninio sudėjimo vaikai.

C. Peterson ir M. Siegal (2002) tyrė 3-5 metų vaikų santykius su bendraamžiais, jų moralinį supratimą, kuris lemia gebėjimą atskirti melą bei mąstymo išsivystymą. Sociometriniu metodu buvo atrinkti populiarūs ir atstumtieji vaikai. Atstumtieji vaikai, kurie turėjo stabiliai kintančius draugus, pasižymėjo geresniu moraliniu supratimu nei tie, kurie kintančios draugystės ryšių neturėjo. Panašūs rezultatai gauti ir su populiariais vaikais: populiarūs vaikai, kurie turi stabiliai kintančią draugystę, pasižymėjo geresniu mąstymu, nors moralinis supratimas nebuvo geresnis už tuos populiarius vaikus, kuriems trūko besikeičiančių draugų.

O. Monkevičienė (2003) atkreipia dėmesį, jog priešmokykliniame amžiuje populiarius vaikas gali neturėti draugų, šiame amžiuje tai nėra problema. Tačiau gana aiškiai gali išsiskirti nepopuliarūs vaikai – atstumtieji. Niekas nenori būti šalia jų, nepriima į žaidimus, pajuokia. Šių vaikų prastesni bendravimo gebėjimai: nemoka taikiais būdais daryti kitiems įtakos, elgiasi agresyviai, nesilaiko susitarimų, negali pateikti kitiems įdomios informacijos, negali kontroliuoti savo veiksmų, ne tokie empatiški, nepakankami jų žaidimo gebėjimai.

Pradinėje mokykloje vaikai daugiau dėmesio skiria draugams ir draugystei. Rinkdami informaciją apie bendraklasius, vaikai išsiaiškina jų statusą grupėje, kartu apmąsto ir savo statusą. Dažnai ne toks populiarus vaikas, norėdamas lygiuotis į populiarius vaikus, pradeda rengtis ir elgtis taip, kaip populiarūs vaikai. Nuo to, ar vaikas turi draugą klasėje, ar yra populiarus tarp vienmečių, labai priklauso vaiko emocinė savijauta ir mokymosi sėkmė mokykloje. Šiuos duomenis patvirtina W. A. Corsaro ir kt. (2003) atliktas tyrimas su Italijos ikimokyklinukais ir pradinukais.

E. W. Zuckerman ir J. Jost (2001) tyrimas rodo, jog amerikiečiai paaugliai linkę savo populiarumą pervertinti, ypač lygindami save su mažiau pažįstamais žmonėmis nei su draugais. Pastebėta, jog jaunuoliai, turintys populiarius draugus, yra labiau linkę į savanaudiškumą nei tie jaunuoliai, kurie turi ne tokius populiarius draugus.

V. Legkauskas (2004) pastebi, jog palankūs vertinimai grupės nariams suteikia aukštesnę statusą ir prestižą, taigi didina jų savigarbą, o nepalankūs vertinimai savigarbą mažina.

J. Vyšniauskytės-Rimkienės ir K. Kardelio (2004) tyrimas parodė, jog tarp tirtų paauglių dominuoja vidutinio sociometrinio statuso moksleiviai. Pastebėta tendencija, jog populiariausiųjų statuso grupėje truputį daugiau yra mergaičių negu berniukų, o tarp izoliuotųjų - daugiau berniukų. Lyginant įvairaus sociometrinio statuso paauglius pagal kitus socialinės kompetencijos kintamuosius, pastebėta, kad atstumtieji ir izoliuotieji paaugliai ne taip palankiai vertina savo santykius su bendraamžiais kaip kontraversiški ir populiarius mokiniai. Geriausi mokymosi pasiekimai, lyginant su kitais paaugliais, yra kontraversišku paauglių, o prasčiausi – atstumtųjų. Jiems, kaip ir izoliuotiesiems paaugliams, būdinga menka savigarba, o populiariesiems – didelė. Mergaičių populiarumo ir mokymosi pasiekimų rezultatai yra geresni, o savigarba menkesnė nei berniukų.

J. Vyšniauskytės-Rimkienės ir K. Kardelio (2005) tyrimas atskleidė, jog lyginant sociometrinio statuso paauglius nustatyta, kad bendraamžiai ypač teigiamai socialumo-lyderiavimo aspektu vertino kontraversiškuosius ir populiarius paauglius. Teigiamą reputaciją tarp vienmečių yra būdingesnė paauglėms mergaitėms, o agresyvumas-destrukcija būdingesnis berniukams.

R. Lekavičienės (2000; 2001) atlikti tyrimai su Lietuvos studentais rodo, jog aukšto socialinio prioriteto studentai pasižymi aukštesniu socialinių įgūdžių lygmeniu už žemo socialinio prioriteto studentus. Aukšto socialinių įgūdžių lygmens studentai save vertina geriau negu žemo socialinių įgūdžių lygmens studentai.

Nemažai mokslininkų nagrinėja populiarumui priešingos grupės asmenis – nepopuliariusius, atstumtuosius, izoliuotuosius.

G. Valickas (1997) teigia, kad kuo anksčiau prasideda vaiko atstūmimas klasėje (grupėje) ir kuo ilgiau jis tęsiasi, tuo didesnė įvairių elgesio nukrypimų tikimybė. Bendraamžių atstūmimas vaikystėje yra reikšmingas faktorius, leidžiantis prognozuoti vėlesnes adaptacijos problemas mokykloje bei asocialų paauglių elgesį. Izoliuotiems bei atstumtiems paaugliams asocialios bendraamžių grupės tampa pagrindine ir dažnai vienintele aplinka, kur jie gali patenkinti daugelį svarbių poreikių – savęs įtvirtinimo, priklausomybės, pripažinimo, naujų įgūdžių, globos, saugumo ir kt.

E. Andrijenko (E. Андриенко) (2000) pastebi, jog grupėje dažniausiai pasireiškia trijų variantų atstūmimai. Pirmas variantas – pakankamai normatyvinis, kai neigiami pasirinkimai yra pasiskirstę tolygiai tarp grupės narių. Antras variantas, kai grupėje ryški poliarizacija – pasiskirsčius į du pogrupius pagal lytį, kur berniukai atmeta berniukus, o mergaitės – mergaites. Trečias variantas – kai atstumtuoju grupėje yra vienas vaikas - „atpirkimo ožys“.

I. Gailienės (2001) tyrimas parodė, jog klasės mokytojai paprastai pastebi nemėgstamus mokinius, tačiau ne visada, nes tam įtakos turi jų ilgas darbo stažas, mažinantis mokytojų pastabumą. Mokytojai supranta mokinių atstūmimo priežastis ir žino daugiau ar mažiau būdų, kaip integruoti mokinius į klasės bendruomenę, tačiau atstūmimo problema tebėra skaudi. Daugiausia nepopuliarių mokinių yra pradinėse klasėse, todėl pradinė klasių mokytojai turėtų analizuoti savo klasių mokinių tarpasmeninius santykius ir gerokai efektyviau mėginti integruoti nemėgstamuosius į klasės bendruomenę.

R. Kail (P. Кайл) (2002) teigimu, nepopuliariųjų vaikų priežastys glūdi šeimoje, kur vaikai perima tėvų reakcijas į įvairias socialines situacijas, turi įtakos nenuoseklus auklėjimas, kuris formuoja vaikų antisocialinį ir agresyvų elgesį. Nepopuliarūs vaikai, turėdami blogus socialinius įgūdžius, dažnai būna atstumti tos pačios lyties bendraamžių ir būna priversti bendrauti su kitos lyties vaikais.

1.1.4. Populiarumo vaikystėje ugdymo ypatumai

A. Rean ir J. Kolominski (A. Реан и Я. Коломинский) (1999) pabrėžia, jog vaiko padėtis grupės tarpasmeniniuose santykiuose priklauso nuo jo asmeninių bruožų, tai grupei būdingų ypatumų ir mokytojo nuomonės, nuo jo vertinimo.

Ikimokyklinukų pasirinkimų motyvai, kodėl jie renkasi būtent tą bendraamžį, yra šie: teigiamas emocinis vertinimas (geras, patinka); bendra veikla (kartu žaidžiam); neturėjimas neigiamų bruožų (nesimuša); pasiekimai veikloje (gražiai piešia); išvaizdos vertinimas (gražus) ir kt. Tokius rezultatus dažnai nulemia suaugusiųjų nuomonė. Tie patys motyvai kartojasi ir pradinėse klasėse, tik atsiranda naujas motyvas – išorinis faktorius (gyvename kaimynystėje, mano mama pažįsta jo mamą ir pan.).

Vaikai, turintys aukštą socialinį statusą grupėje, yra komunikabilūs, gerai mokosi, turi išskirtinių gebėjimų kokioje nors srityje, turi lakią fantaziją, yra ištikimi draugai, iniciatyvūs, o mergaitės yra patrauklios išvaizdos.

Yra ryšys tarp pedagogo požiūrio į klasę, auklėjimo stiliaus ir vaikų tarpasmeninių santykių: kuo mokytojas palankiau vertina, bendrauja su klase, tuo mažiau būna nepopuliariųjų

vaikų. Klasės atstumtieji gali būti tie moksleiviai, kuriems patys pedagogai jaučia neapykantą, vertina tik neigiamai.

E. Andrijenko (E. Андриенко) (2000) pažymi, jog sociometrinio statuso pastovumas gali būti rizikos faktorius, nors tai būtų ir sociometrinė žvaigždė. Sociometrinio statuso kitimas skatina žmogų išsiugdyti lanksčią elgesio strategiją, reikalingą socialiniai adaptacijai įvairiais gyvenimo atvejais (pvz.: perėjimas į kitą klasę, kitą mokyklą ir kt.), todėl naudinga pabūti įvairiose statuso grupėse. Pasitaiko, jog asmenys, priklausantys kraštutinėms statuso grupėms, realiai nesuvokia savo padėties tarpasmeniniuose santykiuose.

Aukštą statusą grupėje lemiantys faktoriai yra šie: išvaizda, pasiekimai veikloje, charakterio ir temperamento ypatybės, vertybių sutapimas su grupės vertybėmis, aukšta asmens padėtis kitoje socialinėje grupėje.

Asmuo, suvokdamas savo statusą tarpasmeniniuose santykiuose, keičia požiūrį į save.

R. Bakutytė (2001) siekė atskleisti antros-ketvirtos klasės pradinukų statuso klasėje ypatumus bei jų ryšį su humanišku. Tyrime glaudesnės sąsajos tarp vaiko statuso ir jo humaniško ar santykio su veikla, siekimo palaikyti glaudesnius santykius su žmonėmis nepavyko išžvelgti. Tiek aukštesnio, tiek žemesnio statuso tiriamieji mažai kuo skyrėsi nuo kitų savo humanišku ar pozityvesniu veiklos atlikimu, glaudesniu bendravimu. Tai iš dalies patvirtina ir pokalbiai su mokytojais. Autorė prieina prie išvados, kad vaiko statusas klasėje mažai siejasi su humanišku, pozityviais vaiko santykiais su veikla, tačiau paneigti, jog jis yra svarbus saviraiškos rodiklis, negalima.

S. D. Gest, S. A. Graham-Bermann ir W. W. Hartup (2001) tyrė 7-8 metų moksleivių tarpusavio santykius. Buvo remiamasi trimis dimensijomis: abipusės draugystės skaičius, sociometrinis statusas ir socialiniai kontaktai. Nustatyta, kad 39 % atstumtųjų vaikų turi bent vieną abipusę draugystę, iš jų 18 % turi gerus socialinius kontaktus su kitais. 31 % populiariųjų vaikų abipusės draugystės neturi, iš jų 14 % turi silpnus socialinius kontaktus.

A. M. Lease, Ch. Kennedy ir J. Axelrod (2002), tyrė pradinių klasių amerikiečių moksleivius, nustatė, jog populiarumas yra susijęs su sociometrinio ir socialiniu dominavimu. Iškreipto populiarumo mergaitės pasižymėjo patrauklumu ir išskirtine išvaizda. Iškreipto populiarumo berniukai buvo socialiai aktyvūs ir atviri. Populiarumą taip pat lemia ir kitos socialinės priežastys: susižavėjimas, lyderiavimas ir kt.

D. Augienė (2002) nagrinėjo jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių užimamą statusą klasės bendruomenėje. Tyrime prieita prie išvados, kad socialinė kompetencija, bendravimo patirtis yra viena svarbiausių prielaidų mokiniui įgyti aukštą statusą klasės bendruomenėje, kas savo ruožtu veikia socialinio pažinimo plėtrą.

Mokiniai, kurie neteisingai suvokia ir apdoroja socialinę informaciją, yra nekompetentingi bendraudami su bendraamžiais, todėl pastarieji su jais nenori bendrauti. Mokiniai, turintys aukštą statusą bendruomenėje, pasižymi aukšta socialine kompetencija ir turi gerų bendravimo įgūdžių, todėl su šiais vaikais noriai bendrauja bendraamžiai.

M. Pileckaitė-Markovienė (2002) nustatė, kad jaunesnio mokyklinio amžiaus moksleivių vidinės darnos struktūrą sudaro keturi komponentai – pasitikėjimas savimi, pasitikėjimas aplinka, aplinkos reikalavimų priėmimas ir susidomėjimas gyvenimu. Šio amžiaus moksleivių vidinė darna yra teigiamai susijusi su moksleivių savęs vertinimu, psichologine savijauta mokykloje, mokymosi pasiekimais, populiarumu bendraamžių tarpe ir neigiamai susijusi su mokykliniu nerimu.

D. Nangle, C. Erdley, J. Newman, C. Mason ir E. Carpenter (2003), tyrę 3-6 klasės amerikiečių moksleivius, atskleidė, jog populiarumas daro didelę įtaką vaikų draugystei, kuri, kita vertus, stipriai veikia vienatvę ir depresiją.

P. Erwin ir J. Letchford (2003) tyrimas atskleidė, jog tie pradinukai, kurie lankė vaikų darželius, pradinėse klasėse turi aukštesnį sociometrinį statusą nei vaikai, nelankę darželių.

Kad darželio lankymas yra svarbus vaikų socialiniams įgūdžiams įgyti, pripažįsta A. Juodaitytė (2003 b), M. Pileckaitė-Markovienė ir kt. (2004), A. Ruzgienė ir S. Petružienė (2005) ir kt.

M. Pileckaitė-Markovienė, D. Nasvytienė ir D. Bumblytė (2004) pastebi, jog jaunesniojo mokyklinio amžiaus moksleiviai, turintys aukštą socialinį statusą, yra taktiški, dėmesingi, linkę padėti kitiems, laikosi taisyklių. Žemą socialinį statusą turintys vaikai yra agresyvūs (ypač berniukai) ir nesilaiko taisyklių. Populiarūs vaikai šiek tiek geriau save vertina, o atstumtieji – linkę nuvertinti savo kompetenciją ir prastai save vertina. Turi įtakos ir pažangumas: bendraamžių labiau vertinami yra gabūs vaikai, o nepažangūs bendraamžiai nemėgstami.

R. Koivusaari (2004) tyrė 9-10 metų suomių mokinių susirašinėjimą tarpusavyje mokyklos kompiuteriais. Vaikai buvo suskirstyti į tris sociometrijos grupes: atstumtieji, vidutiniai ir populiarūs. Tyrimas parodė, jog berniukai linkę aktyviau susirašinėti nei mergaitės. Nustatyta, kad populiarūs ir vidutiniai vaikai dažniau linkę inicijuoti ir gauti teigiamą grįžtamąjį ryšį nei atstumtieji mokiniai. Populiarūs berniukai dažniau gauna neigiamą grįžtamąjį ryšį nei atstumtosios mergaitės.

R. Rossem ir M. Vermande (2004) tyrė Olandijos šešerių metų moksleivių (pirmos klasės) neoficialius socialinius klasės vaidmenis ir prisitaikymą mokykloje. Tiriamiesiems buvo pateikta 10 klausimų: „Kuris bendraklasis: kartais tau padeda, pasidalina saldiniu, tave muša, dažniausiai su tavim žaidžia, niekada su tavim nežaidžia ir pan.“. Susumavus rezultatus buvo išskirti devyni neoficialūs klasės vaikų vaidmenys: vidutinytis, švelnusis, griežtasis, vienišius,

gražuolis, sekėjas, lyderis, chuliganas, ryžtingasis. Tarp klasės vaidmenų ir vaikų pasiskirstymo į socialinio statuso grupes yra ryški priklausomybė. Klasės vaidmenys padeda išvelgti įvairesnius vaikų elgesio aspektus bei padeda atskleisti jų integracijos lygį mokykloje.

F. Juffer, J. Stams Geert-Jan ir M. Van IJzendoorn (2004) tyrė Olandijoje gyvenančių įvaikintų vaikų elgesio problemas, jų sociometrinį statusą. Tyrime dalyvavo septynmečiai vaikai. Nustatyta, jog daugiausiai elgesio problemų tiek mokykloje, tiek namuose yra su vaikais, kurie yra įvaikinti iš kitų valstybių. Įvaikinti vaikai klasėje dažniausiai patenka į kontraversiško ar atstumtųjų sociometrinio statuso grupes.

T. Abamianc (Т. Абамьянц) (2004) tyrimas parodė, jog tarp 8-16 metų Maskvos miesto moksleivių didelė dalis jų yra netolerantiški bendraamžiams. Moksleiviai netoleruoja bendraamžių, kurie yra kitos tautybės, skirtingo tikėjimo, turtingesni ar neturtingesni už juos, kilę iš provincijos, mokosi blogiau ar geriau už juos. Tačiau moksleiviai pakankamai pozityviai nusiteikę jaunimo subkultūros grupės „skihnedų“ atžvilgiu.

K. Košir ir S. Pečjak (2005), tyrė Slovėnijos pradinės ir vidurinės mokyklos moksleivius, nustatė, kad pradinėje mokykloje dažnai sutampa populiarumas ir sociometrinis populiarumas. Vidurinėse klasėse (paauglystėje) populiarumas ir sociometrinis populiarumas skiriasi. Taip yra todėl, kad vidurinėse klasėse moksleiviai nėra taip tarpusavyje susiję kaip pradinėse klasėse.

C. Rieffe, L. Villanueva ir M. Terwogt (2005) tyrė 4-6 metų ispanų vaikus, siekdami išsiaiškinti, kaip vaikų sociometrinis statusas yra susijęs su jų gaunamos informacijos kiekiu. Tiriamiesiems buvo pateikiama neigiamų ir teigiamų bruožų turinti protagonistinė informacija ir buvo prašoma padaryti išvadas apie jų tolesnius veiksmus. Tyrimo rezultatai parodė, jog atstumtuosius vaikus mažiau veikia informacija nei vidutinius ir populiarius vaikus. Tai galima paaiškinti, jog atstumtųjų vaikų yra skirtingas socialinio pažinimo vystymasis, paremtas jų netipišku kasdieniniu bendravimu.

Apibendrinus poskyrį išryškėja pagrindiniai teiginiai apie populiarumą tarp bendraamžių:

- Populiarumo sąvoka gali būti susijusi tiek su konkreto statuso pavadinimu, tiek apimti kelis sociometrijos statusus. Populiarumas gali būti prilyginamas aukštam socialiniam prioritetui, geriems socialiniams įgūdžiams;
- Populiarumas tarp bendraamžių, populiarumas grupėje – tai santykinės sąvokos, kurios gali būti skirtingai suvokiamos įvairiose kultūrose (Kail, 2002);
- Kraštinių statuso kategorijų - populiariųjų, atstumtųjų ir izoliuotųjų - grupėse vaikų yra mažuma (Rean ir Kolominski, 1999; Gailienė, 2001; Vyšniauskytė-Rimkienė ir Kardelis, 2004; 2005 ir kt.);
- Vaiko populiarumui turi įtakos teigiami pedagogo vertinimai (Rean ir Kolominski, 1999);

- Populiarumas (izoliacija) tarp bendraamžių tiesiogiai susijęs su savijauta mokykloje (Andrijenko, 2000; Pileckaitė-Markovienė, 2002);
- Vaikystėje populiarumas susijęs su vaiko ypatumais:
 - asmeninėmis ypatybėmis - gera emocinė savijauta, vidinė darna, didelė savigarba, savivertė, empatija (Šbutani, 1999; Rean ir Kolominski, 1999; Andrijenko, 2000; Pileckaitė-Markovienė, 2002; 2004);
 - gabumais – geras mokymasis, gebėjimai konkrečioje srityje (Rean ir Kolominski, 1999; Andrijenko, 2000; Pileckaitė-Markovienė, 2002; 2004);
 - socialiniais įgūdžiais - draugų turėjimas, darželio lankymas iki mokyklos, bendravimo įgūdžiai; (Augienė, 2002; Juodaitytė, 2003 a; Corsaro ir kt., 2003; Erwin ir Letchford, 2003; Monkevičienė, 2003);
 - fiziniais duomenimis - patraukli išvaizda (Rean ir Kolominski, 1999; Andrijenko, 2000; Rean, 2002);
 - vertybių sutapimu su grupės vertybėmis, aukšta padėtimi kitose socialinėse grupėse (Andrijenko, 2000);

Populiariesiems priešingi grupės atstumtieji, izoliuotieji vaikai (Valickas, 1997; Andrijenko, 2000; Gailienė, 2001; Kail, 2002) turi priešingų ypatybių, juos veikia priešingi faktoriai. Galima sutikti su M. Pileckaitė-Markovienės, R. Lekavičienės ir kt. nuomone, jog nepopuliarieji, atstumtieji, izoliuotieji tarp bendraamžių yra labiausiai išnagrinėta socialinė kategorija, lyginant su populiariaisiais ar vidutiniais vaikais.

Apibendrinus galima teigti, kad daugelio mokslininkų išvados yra panašios, kristalizuojasi savitiškos aksiomos apie populiarumą tarp bendraamžių. Nemažai literatūros, straipsnių apie vaikų mažos grupės tarpasmeninius santykius, sociometrija, populiarumą yra rusų, anglų kalbomis. Lietuvoje nėra plačiai tyrinėjamas ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų populiarumas tarp bendraamžių.

1.2. Savivertės ugdymas

1.2.1. Savivertės samprata

Žmogaus savęs vertinimą įvairiais aspektais nagrinėja įvairios mokslo šakos: filosofija, teologija, pedagogika, psichologija ir kt., tačiau iš esmės tai yra psichologijos tyrinėjimo sritis.

Kaip teigiama psichologijos žodyne (1993), individas savo asmenybę subjektyviai suvokia kaip savąjį Aš, t.y. turi savo *Aš vaizdą, savivaizdį arba autokonceptiją*. Tai palyginti pastovi, geriau ar blogiau įsisąmoninta ir išgyvenama kaip vienintelė individo vaizdinių ir

nuomonių apie save sistema, kuria vadovaudamasis jis sąveikauja su kitais žmonėmis ir vertina pats save. *Aš vaizdo* sudėtinė dalis yra savęs vertinimas.

Skirtingos psichologijos teorijos savaip interpretuoja savivertę. Kaip pastebi D. Beresnevičienė (1995), G. Valickas (1991; 1997), R. Lekavičienė (2001) ir kt., savivertė kartais yra prilyginama „savigarbai“ (teigiamas savęs vertinimas (Psichologijos žodynas, 1993 p. 264)), „savimonei“, „Aš vaizdui“, „požiūriui į save“, „pasitenkinimu savimi“ ir kt. sąvokoms. Tokia painiava yra ne tik lietuvių, bet ir kitose kalbose.

Savęs vertinimas (Psichologijos žodynas, 1993, p. 263) – individo savęs paties, savo galimybių, ypatybių ir vietos tarp kitų žmonių vertinimas. LKŽe *savivertė* aiškinama kaip savo vertės suvokimas.

G. Valickas (1991) pateikia L. Wels ir G. Marvell savęs vertinimo aprašymų būdų keturis tipus: savęs vertinimas kaip socialinė nuostata; savęs vertinimas kaip skirtumas tarp nuostatų; savęs vertinimas kaip psichologinė reakcija; savęs vertinimas kaip asmenybės funkcija.

Autorius išskiria keturias savęs vertinimo opozicijas: įsisąmoninta-neįsisąmoninta; kognityvi-afektyvi; bendra-konkreči; reali-parodomoji.

Kognityvi-afektyvi – yra viena iš populiariausių sąvokų opozicijų, kurios yra vartojamos aprašant savęs vertinimą. Su tuo sutinka A. Rean (2002), kuris kognityvinę-afektyvią savivertę laiko būdingą 6-11 metų vaikams.

D. Beresnevičienė (1995) savęs vertinimą aiškina kaip du tarpusavyje susijusius komponentus: savęs vertinimo procesą ir to proceso rezultatą.

M. Korduel (M. Кордуэлл) (1999) teigia, jog vaikystėje apie save vaikas sprendžia pagal keturis pagrindinius kriterijus: *kognityvinė kompetencija* – gebėjimas spręsti problemas ir pasiekti užsibrėžtus tikslus; *socialinė kompetencija* – gebėjimas palaikyti santykius su kitais žmonėmis; *fizinė kompetencija* – tai gebėjimas (ar negebėjimas) bėgti, žaisti futbolą ir kt.; *elgesio kodeksas* – „Ar aš geras vaikas?“.

1.2.2. Savivertės svarba asmenybės vystymuisi

Žmogaus augimas ir vystymasis trunka visą gyvenimą ir kiekvienas amžiaus tarpsnis yra svarbus. A. Ruzgienė ir S. Petružienė (2005 p. 14) pastebi, jog kiekvienas vaiko raidos periodas veikia tolesnį periodą: trūkumus sunku ištaisyti, jei praleistas optimalus vaiko vystymosi laikas.

Psychosocialinė teorija pabrėžia, jog kiekviena vystymosi fazė pasižymi psychosocialine krize. Kūdikystei būdinga pamatinis pasitikėjimas arba pamatinis nepasitikėjimas. Ankstyvojoje vaikystėje formuojasi savarankiškumas arba nepasitikėjimas savimi. Vėlyvojoje vaikystėje - iniciatyvumo arba kaltės jausmas. Pradinio mokyklinio amžiaus asmuo sprendžia meistriskumo

arba nevisavertiškumo krizę. Jaunesnio paauglio amžiuje išgyvenama susitapatinimo su grupe arba atsiskyrimo krizė ir t.t. Dauguma žmonių psichosocialines krizes įveikia teigiamo poliaus naudai (Beresnevičienė, 2003; Erikson, 2004).

Mokslinės literatūros apie vaikų ir paauglių savivertę yra daugiau nei apie populiarumą tarp bendraamžių. Tačiau ir šioje srityje galima santykinai literatūra suskirstyti į dvi grupes: mokslinė literatūra, kurioje yra išdėstyti teiginiai, savotiškos aksiomos apie savivertę, savigarbą. Šiai grupei galima būtų priskirti mokslininkus: A. Gučą (1990), D. Gailienę ir kt. (1996); G. Valicką (1997), I. Kon (И. Кон) (1999), H. A. Klein (2000), B. Bitiną (2004), Kail (P. Кайл) (2002), A. Rean (А. Реан) (2002), A. Juodaitytę (2003 a), O. Monkevičienę (2003), C. R. Rogers (2005) ir kt.

Kitą grupę mokslinės literatūros sudaro aprašyti tyrimai, nagrinėjantys vaikų, paauglių savivertę, savigarbą. Antrai grupei galima priskirti mokslininkus: D. Beresnevičienę (1995), D. Beresnevičienę ir L. Kaniene (2000), R. Lekavičienę (2000; 2001), R. Bakutyte (2001), J. Brown ir kt. (2001), A. Gumuliauskienę (2001), R. McGee ir kt. (2001), M. Pileckaitę-Markovienę (2001; 2001), D. Beresnevičienę ir I. Andziulytę (2004), V. Glebuviene ir kt. (2004) ir kt., E. P. Zambacevičienę (2004) ir kt., T. Archirejeva (Т. Архиреева) (2005) ir kt.

Šeimoje vaikas įgyja pirmąją patirtį, čia kiti vertina jo elgesį, jis sužino, kaip reikia elgtis, kaip užsitikrinti grupėje padėtį, kokių pozicijų laikytis. Pradėjęs lankyti mokyklą, vaiką veikia mokytojai ir bendraamžiai. Bendraklasiai tampa etalonu, pagal kurį gali vertinti save. Kuo didesnė ta grupė, su kuria vaikas bendrauja, tuo didesnė tikimybė, kad jis kukliau vertins savo vietą tarp kitų: fizinius duomenis, tinkamumą vadovauti ir t.t. (A. Gučas, 1990).

D. Beresnevičienė (1995) konstatuoja, jog moksleivių savęs vertinimas susijęs su populiarumu. Tarp klasės draugų populiareesnės yra gabesnės, savimi pasitikinčios, didesnės savigarbos merginos, keliančios sau didesnius draugiškumo reikalavimus ir mažesnių sugebėjimų bei prasčiau save vertinantys vaikinai, bet taip pat sau keliantys didelius draugiškumo reikalavimus.

G. Valickas (1997) atkreipia dėmesį, jog savęs vertinimas nustato tam tikrą pusiausvyrą tarp išorinių poveikių, vidinės asmenybės būsenos ir jos elgesio formų. Siekdamas aukštesnio savęs vertinimo, žmogus demonstruoja savo teigiamas savybes, stengiasi bendrauti su tais, kurie jam pritaria, teigiamai jį vertina. Tačiau kai asmenybė nuolatos susiduria su nesėkmėmis, neigiamais aplinkinių atsiliepimais bei atstūmimu, savęs vertinimas mažėja. Vaikas arba paauglys pradeda ieškoti kitokių veiklos sferų, kuriose jis galėtų patirti sėkmę, susilaukti pritarimo arba dėmesio.

Jei nepavyksta pasiekti aukštesnio savęs vertinimo socialiai priimtais būdais, vaikai ar paaugliai orientuojasi į asocialų gyvenimą. Buvę trūkumai asocialioje aplinkoje dažniausiai yra

interpretuojami kaip pranašumai, dėl to padidėja paauglio savigarba, ir jis šioje aplinkoje nesijaučia kuo nors menkesnis už kitus. Viena iš žemo savęs vertinimo pasekmių gali būti asmenybės siekimas įtvirtinti save kitų sąskaita – juos žeminant, mušant, akcentuojant jų trūkumus, mažesnę kompetenciją, klaidas ir kt., kai asmenybė sumenkintai save vertina, galimi kitokie sutrikimai: vienišumas, įvairių neurozių formavimasis, suicidinės reakcijos. Šie G. Valicko teiginiai sutampa su R. McGee ir kt. (2001), G. Kvieskienės (2005), M. B. Donnellan ir kt. (2005) teiginiais.

I. Kon (И. Кон) (1999) nurodo, jog savivertė apima įvairius komponentus: savo gebėjimų vertinimą, socialinę padėtį, sėkmę, moralinius aspektus, patrauklumą ir kt. Dažniausiai vertinama ne asmenybės visuma, o tik tam tikri asmenybės ypatumai. Tuo paaiškinami savivertės prieštaravimai ir nesutapimai įvairiose savęs vertinimo srityse.

I. Kon taip aiškina savivertės ir savigarbos skirtumus. Savivertė parodo, kaip individas įvertina save atsižvelgdamas į tam tikras specifines vertybes („labai gražus“, „gražus“, „bjaurus“). Savigarba atspindi apibendrintą savivertę, kiek individas „priima“ ar „nepriima“ save kaip visumą. Savivertė pagal atskiras sritis gali skirtis: kartais individas gali save vertinti geriau, kitur – žemiau, o savigarba yra prieštaringų savęs vertinimų apibendrinimas. Didelė savigarba reiškia, jog žmogus gerbia save, teigiamai save vertina kaip asmenybę, o maža savigarba, atvirkščiai – žmogus negerbia savęs, neigiamai vertina save kaip asmenybę. Žmonės, turintys menką savigarbą, dažniau linkę atsiskirti nuo aplinkinių, jautrūs ir lengvai pažeidžiami dėl visko, kas liečia jų savivertę. Jie jautriau reaguoja į kritiką, pasijuokimą, nepasisekimą darbe arba jei savyje atranda kokį nors trūkumą, tai skatina dar labiau atsiskirti, izoliuotis nuo aplinkos. Šie teiginiai apie savigarbą ir savivertę sutampa su A. Story (2004) teiginiais.

I. Kon pastebi, jog žmogus vertina save pagal tuos kriterijus, kurie yra būdingi jo aplinkai ir priklauso nuo to, kaip jį vertina kiti žmonės. Pirmųjų savęs vertinimų vaikas nesuformuoja pats, bet išsąmonina tai, kaip jį vertina vyresni žmonės – tėvai, pedagogai. Svarbus elementas yra vaikų kolektyvas ir jo narių tarpasmeniniai santykiai.

J. Brown, K. Dutton ir K. Cook (2001) nurodo, jog savivertės vystymasis apima savigarbos formavimąsi vaikystėje, turėtus tarpasmeninius santykius. Svarbus yra asmens temperamentas. Didelės savigarbos žmonės geba apsaugoti ir išlaikyti savo vertingumą.

M. A. Chase (2001) lygino amerikiečių trečios, penktos ir aštuntos klasės mokinių adekvatų savęs vertinimą su fiziniu pajėgumu. Tyrime prieita prie išvados, jog 8-9 metų berniukai ir 13-14 metų mergaitės linkę save pervertinti.

T. Mussweiler ir G. Bodenhausen (2002) atkreipia dėmesį, kad vertindamas kitą grupės narį, žmogus dažniausiai nevalingai lygina tą asmenį su savimi. Toks lyginimas pirmiausia

skatina savęs kaip individo pažinimą. Savivertė formuojasi įveikiant prieštaravimus, kurie atsiranda bendraujant grupėje ir už grupės ribų.

O. Batutis ir K. Kardelis (2002) nustatė, kad dauguma paauglių yra pakankamai aukšto socialinės integracijos lygio ir turi didelę savigarbą. Fiziškai aktyvesnių berniukų, palyginus su mergaitėmis, socialinės integracijos duomenys geresni. Vyresnių klasių moksleiviai (tiriamieji buvo 6, 8 ir 11 klasės moksleiviai) yra didesnės savigarbos, jų integracijos lygis yra patikimai aukštesnis. Nustatyta, kad tarp socialinės integracijos ir savigarbos egzistuoja tiesioginė priklausomybė, o aktyvi veikla teigiamai veikia paauglių psichosocialinę sveikatą.

R. Vallacher, A. Nowak, M. Froehlich ir M. Rockloff (2002) teigia, jog Aš koncepcija yra kintanti sistema, kurioje svarbią vietą užima savivertės tendencijos. Savivertę stipriau lemia praeities išgyvenimai nei dabartis.

A. Palujanskienė (2003), tyrusi savęs vertinimo ir savijautos sąsajas tarp aukštesniųjų ir profesinių mokyklų mokinių, nustatė, jog savęs vertinimas ir savijauta šio amžiaus asmenų yra vidutiniška. Savęs vertinimas yra susijęs su lytimi, t.y. vaikinai linkę save pervertinti, o merginos – nuvertinti. Save pervertinantys vaikinai yra geresnės savijautos, nuotaikos, jie aktyvesni. Adekvačiai save vertinančios merginos yra geresnės savijautos ir nuotaikos už save nuvertinančias ar pervertinančias merginas. Save pervertinančios merginos jaučiasi aktyviausios.

R. Ramanauskienė, A. Valantinas ir A. Endriulaitienė (2004), tyrė paauglių savęs vertinimo bei santykių su bendraamžiais ir tėvais sąveikos ypatumus, nustatė, jog blogėjant santykiams su bendraamžiais, mažėja paauglių savęs vertinimas. Mergaičių savęs vertinimas mažėja blogėjant santykiams su tėvais, o berniukų savęs vertinimas yra labiau susijęs su jų santykiais su bendraamžiais nei su tėvais.

D. Beresnevičienė ir I. Andziulytė (2004), tyrusios paauglių savęs vertinimo ypatumus, nustatė, kad aukšto socialinio prioriteto (pagal laisvalaikio kriterijų) paauglių bendras savęs vertinimas yra didesnis nei žemo socialinio prioriteto paauglių. Pastebėta, kad aukšto socialinio prioriteto (pagal laisvalaikio kriterijų) paaugliai geriau save vertina pagal protingumo, draugiškumo, gabumo ir vilties turėjimo kriterijus nei žemo socialinio prioriteto moksleiviai.

Mergaitės geriau save vertina negu berniukai bei save daugiau vertina pagal darbštumo, draugiškumo, aktyvumo kriterijus. Berniukai geriau save vertina tik pagal stiprumo kriterijų. Išaiškėjo, jog paaugliai, augantys pilnose šeimose, save geriau vertina, nei tie, kurie auga nepilnose šeimose.

Nustatyta, jog yra ryšys tarp psichologinės savijautos mokantis ir savęs vertinimo: kuo geriau paaugliai save vertina, tuo labiau jiems patinka, sekasi, naudinga, įdomu mokytis. Yra ryšys ir tarp savęs vertinimo ir vertybinių orientacijų: kuo aukštesnė moksleivių bendra

savivertė, tuo svarbesnės jiems tokios vertybės, kaip sveikata, galimybė nuolat mokytis ir tobulėti, sutarimas šeimoje.

M. Pileckaitė-Markovienė ir A. Stanišauskaitė (2005), tyrusios paauglių mokyklinio streso įveikos stilių ir savivertės sąsajas, nustatė, jog aukštos savivertės paaugliai stresą įveikia spręsdami problemą arba adaptyviai vengdami jos. Sėkmingas streso įveikimas padeda įgauti teigiamos patirties ir skatina savivertės augimą.

R. Baumeister, J. Campbell, J. Krueger ir K. Vohs (2005) teigia, jog alkoholio, tabako, narkotikų, smurto vartojimas žemina jaunų žmonių savigarbą, nors jie tai vartoja, kad padidintų savo savigarbą.

Nustatyta, kad žmonės, turintys didelę savigarbą, yra linkę daryti gerus darbus bei yra laimingesni.

R.V. Pivorienė ir N. Sturlienė (2005) atkreipia dėmesį, jog prastas savęs vertinimas gali būti dvejopas: vaikas yra pasyvus, drovus, užsisklendęs, nuošalus arba – agresyvus, arogantiškas, net ciniškas. Geriausias priešnuodis mažavertiškumui – suaugusiojo pagarba. Teigiamą Aš vaizdą sudaro: Aš esu (asmenybės teigiamos ypatybės, stiprieji bruožai, jausmai); Aš galiu (mokėjimai, gebėjimai, įgūdžiai); Aš priklausau (priklausymas svarbiai socialiniai grupei, bendradarbiavimas su kitais); Aš esu reikalingas (darau kitiems įtaką, galiu padėti); Aš tikiu (nuostatos ir tikėjimai).

K. Rüter ir T. Mussweiler (2005) nurodo, jog draugystės ryšiai, ypač santykis su geriausiu draugu, yra vienas iš savivertės lyginimo standartų. Dažniausiai žmogus save lygina su geriausiu draugu nei su kitais draugais.

V. Aramavičiūtė (2005) pabrėžia, kad nemažą įtaką vertybių internalizacijai turi savimonė, ypač adekvatus savęs vertinimas, veikiantis kognityvinio ir emocinio poveikio pavidalu. Adekvatus savęs vertinimas galimas tik tuomet, kai individas pasiekia tam tikrą asmenybės brandos pakopą, t.y. paauglystę.

1.2.3. Savivertės ugdymo vaikystėje ypatumai

R. Kail (Р. Кайл) (2002) pažymi, kad didžiausia savivertė yra ikimokyklinukų, o pradinėse klasėse savivertė sumažėja, nes vaikai pradeda lyginti save su bendraamžiais.

Savivertė ir Aš-konceptija keičiasi ne tik su amžiumi, bet priklauso ir nuo aplinkybių, pvz.: perėjimas į kitą mokyklą, gyvenamosios vietos pakeitimas ir pan. Tai patvirtina Y. M. Chan ir Ch. Mei-Sheung Chan (2004) tyrimas.

A. Petrauskienės ir A. Zaborskio (2002) tyrimas parodė, kad priešmokyklinių grupių vaikų savijauta darželyje statistiškai susijusi su saviverte. Mergaičių savijauta darželyje geresnė nei berniukų. Savijautos darželyje faktorius turi ryšį su sveikatos duomenimis.

O. Monkevičienė (2003) pateikia priešmokyklinuko ir pradinuko savivaizdžio ir savigarbos ypatumus.

Priešmokyklinuko savivaizdis yra optimistinis. Vaikas, neturintis raidos ir emocinių problemų, save vertina teigiamai, savivaizdis nepastovus ir kintantis, paprastas, visuminis, konkretus, absoliutus ir viešas.

Pradinuko savivaizdis kinta artėdamas prie realistinio. Savivaizdis pastovus, sudėtingas, diferencijuotas, kinta nuo konkretaus iki abstraktaus, apibendrinto, lyginamasis, kinta nuo viešo iki privataus.

Kai kurie priešmokyklinio amžiaus vaikai gali turėti pradinių klasių mokiniui būdingų savivaizdžio bruožų, o kai kurių pradinių klasių moksleivių savivaizdis gali būti priešmokyklinio amžiaus vaiko lygio.

A. Juodaitytė (2003 a) nurodo, kad ikimokyklinukas savimi visiškai patenkintas, sau atrodo geras, ir tik 9-10 metais atsiranda išsamesnis ir aiškesnis savo vertės suvokimas bei formuojasi savęs vertinimas. To paties amžiaus vaikų mintys vienu ir tuo pačiu klausimu nors ir panašios, tačiau jose visuomet atsispindi artimos aplinkos, tėvų patyrimas.

E. Smirnova (E. Смирнова) (2004) pateikia M. Lisinos teiginį apie ikimokyklinukų komunikacijos poreikį: šio amžiaus vaikai siekia pirmiausia pažinti ir vertinti kitus, o per juos ir su jų pagalba pažinti ir įvertinti save. Su tuo, kad pirmiausia kitų vertinimas turi peraugti į savęs vertinimą, sutinka ir I. Kon (1999), V. Aramavičiūtė (2005).

V. Glebuviene, B. Grigaitė ir O. Monkevičienė (2004), tyrusios Lietuvos vaikų brandumą mokyklai, nustatė, jog daugumos vaikų savęs vertinimas, savikontrolės gebėjimai bei praktiniai įgūdžiai yra geri ir labai geri. Keturių penktadalių vaikų, pradedančių lankyti mokyklą, savęs vertinimas yra aukštas, o penkių procentų vaikų savęs vertinimas yra žemas. Geriausiai vaikai vertina šias savo ypatybes – protingas ir draugiškas. Šešiametėjų ir septynmetėjų vaikų savivertė beveik nesiskiria.

A. Ruzgienės ir S. Petružienės (2005) atlikti tyrimai su priešmokyklinio amžiaus vaikais rodo, jog didžiausi skirtumai socializacijoje yra pastebėti tarp darželius lankančių ir darželio nelankiusių vaikų pastarųjų nenaudai. Tiriant vaikų savimonę pastebėti skirtumai tarp miesto ir kaimo vaikų savimonės: miesto vaikams trūksta pasitikėjimo savimi, jie pasižymi perdėtu prieraišumu lyginant su kaimo vaikais, kurie yra savarankiškesni, laisvesni ir nereikalaujantys nuolatinio dėmesio.

D. Gailienė, L. Bulotaitė ir N. Sturlienė (1996) atkreipia dėmesį, jog į mokyklą vaikai ateina jau turėdami nuomonę apie save bei savo sugebėjimus, tačiau mokytojai ir mokykla turi didžiulę įtaką įvaizdžio apie save formavimuisi. Mokinių, kurie neadekvačiai vertina save, blogesni mokymosi rezultatai bei tarpusavio santykiai su bendraamžiais. Tai patvirtina A. Gumuliauskienės (2001), Kail (2002), Rean (2002) tyrimai.

Dažniausios suaugusiųjų elgesio klaidos, nulemiančios neadekvatų, ir ypač žemą mokinių savivertę yra šios: neigiami vertinimai; kritikuojamas ne poelgis, o asmenybė; rezultato, o ne pastangų vertinimas; pagyrimų ir padaršinių vengimas; mokytojo išankstinis nusiteikimas; vaiko laimėjimų ir galimybių pervertinimas.

D. Beresnevičienė ir L. Kanienė (2000) tyrė tėvų ir vaikų (pirmos klasės mokinių) sąveikos įtaką vaikų savivertei. Tyrimo rezultatai atskleidė, jog kuo didesnė vaikų bendra savivertė, tuo geresni jų santykiai su mama, bei kuo vaikai laiko save stipresniais, tuo geresni jų santykiai su tėvu, bet blogesni santykiai su seserimi. Vaikų populiarumas tarp bendraamžių turi įtakos jų savęs vertinimui: populiariųjų vaikų bendra savivertė yra daug didesnė nei nepopuliarių.

O. Belobrikina (O. Белобрикина) (2001), tyrusi socialinės aplinkos įtaką rusų vyresniųjų ikimokyklinukų savivertei, nustatė, jog socialiai reikšminga vaikui aplinka nesuteikia reikiamų galimybių, jog vaikai išsiugdytų adekvatų savęs vertinimą vaikystėje. Vertinamoji artimiausia vaikui aplinka neatitinka psichologinių-pedagoginių reikalavimų: visų pirma, nekreipiama dėmesio į individualumo bei vystymosi ypatumus vertinant vaiką; antra, nėra atitikimo vertinant vaikus, kas turėtų užtikrinti adekvatų ir įvairiapusį vaiko asmenybės vystymąsi.

M. Pileckaitė-Markovienė (2001 a), tyrusi pradinių klasių moksleivių vidinės darnos, savivertės, savivaizdžio ir psichologinės savijautos sąsajų ypatumus, konstatuoja, jog vaiko vidinė darna yra tiesiogiai susijusi su savęs vertinimu, savivaizdžiu, savigarba. Geras savęs vertinimas, adekvatus savivaizdis yra stiprios vidinės darnos formavimosi pagrindas. Skirtingai nuo savęs vertinimo, vidinė darna nėra žmogaus bruožas, bet bendra orientacija, prizmė, per kurią suvokiamas gyvenimas. Vidinė darna yra susijusi su žmogaus psichologine savijauta, kadangi žmonės, turintys didesnę vidinę darną, patiria mažiau neigiamų emocijų, lengviau pakelia stresą.

Pastebėta, jog didesnę vidinę darną turintys moksleiviai mano esantys gagesni, protingesni, darbštesni nei mažesnę vidinę darną turintys moksleiviai. Be to, jie jaučiasi laimingesni ir linksmesni, yra labiau optimistiški. Didesnės vidinės darnos pradinių klasių moksleiviai yra geresnės psichologinės savijautos.

M. Pileckaitė-Markovienė (2001 b), tyrusi pradinių klasių moksleivių mokymosi motyvaciją, psichologinę savijautą ir mokyklinį nerimastingumą, teigia, jog moksleivių

mokymosi motyvacija yra teigiamai susijusi su mokykliniu nerimastingumu ir psichologine savijauta mokykloje. Emociniai ir motyvaciniai psichologinės savijautos mokykloje parametrai - „įdomu mokytis“, „patinka mokytis“, „malonu mokytis“, „naudinga mokytis“ - yra labiausiai susiję su vidiniu mokymosi motyvu.

R. Bakutytė (2001), tyrinėjusi II-IV klasės mokinius pastebėjo, jog šio amžiaus vaikai save laiko protingais, gerais, mėgstamais. Jie dažniausiai labai gerai arba gerai save vertina. Pastebėta, jog tie vaikai, kurie nori glaudžiau bendrauti su abiem tėvais, broliais ir seserimis, mokytoja, paprastai pasižymėjo didele arba labai didele saviverte.

V. Lepeškienė, O. G. Butkienė, L. Steevens ir W. van Werkhoven (2001), tyrę humanistinio ugdymo poveikį II ir IV klasių mokiniams, nustatė, jog nors savęs vertinimo rezultatai yra panašūs, bet eksperimentinių klasių mokinių savęs vertinimas daug geresnis. Tarp tiriamųjų savęs vertinimo ir mokyklinio nerimo yra atvirkštinė priklausomybė: didėjant pozityviam požiūriui į save, mažėja nerimas dėl mokymosi ir įvairių mokyklinių situacijų. Rezultatai patvirtino, jog tyrime dalyvavusių pradinė klasių mokinių, kuriuos moko mokytojai, turintys specialią visuminio ugdymo patirtį, savęs vertinimas yra daug aukštesnis, nei moksleivių, kurių mokytojai tokios patirties neturi.

A. Gumuliauskienė (2001), tyrusi pradinukų savęs vertinimo ypatumus kaip socialinės brandos apraiškas, priėjo prie išvados, jog jaunesniųjų moksleivių savęs vertinimas tiesiogiai susijęs su amžiumi bei socialine patirtimi. Vaikui augant, savęs vertinimo amplitudė plečiasi, joje atsiranda daugiau charakterio bruožų, nutolstama nuo savo pomėgių, veiklos ypatumų, artimiausių žmonių vertinimų. Savęs vertinimuose hierarchiškai išsidėsto vaiko požiūriu svarbiausios savybės, atspindinčios jo vertybių sistemą, kurioje vis labiau ryškėja dorinės ir socialinės vertybės.

Vaiko socializacijos procese savęs vertinimas yra svarbi asmenybės saviraiškos, saviaktualizacijos, savikontrolės, saviugdos prielaida. Su savęs vertinimu glaudžiai yra susijusi vaiko savigarba, kuri lemia savijautą klasėje, gebėjimą bendrauti ir bendradarbiauti, t.y. socialinius įgūdžius.

R. Braslauskienės ir G. Šmitienės (2001) tyrimas parodė, kad vaikai (I-II kl.) iš nuklearinių šeimų dažniau save pervertina nei bešeimiai vaikai. Pastebėta, jog bešeimiai vaikai dažniau išgyvena neigiamas emocijas (liūdesį ir pyktį) nei antrosios grupės vaikai. Bešeimiai vaikai dažniausiai išgyvena dėl materialinių poreikių netenkinimo, o nuklearinės grupės vaikai emocijas daugiau sieja su dvasinių poreikių tenkinimu. Pedagogų apklausa parodė, jog jų nuomone, sėkmingą vaiko socializaciją sąlygoja visų pirma tėvai (globėjai), o mokykla atlieka tik korekcinę funkciją.

A. Rean (A. Реан) (2002, p. 288) pateikia R. Bernso tyrimo išvadas, jog švietimo sistemoje yra užkoduotas potencialiai pažemintos ir vienpusės vaiko savivertės formavimasis. Vaiko savigarba nuo 2 klasės iki 7 klasės turi tendenciją žemėti. Gerai besimokančio mokinio bendra savivertė išlieka pakankamai aukšta visą mokymosi laiką, o silpnai besimokančiųjų – savivertė pradeda mažėti nuo devynerių metų. Tačiau ne tik mokymosi pasiekimai veikia savivertę, bet ir savivertė yra svarbi sąlyga aukštiems mokymosi pasiekimams. Kad mokinio savęs vertinimui didelę įtaką turi intelektas, sutinka ir R. V. Pivorienė ir N. Sturlienė (2005).

A. Juodaitytė (2003 b) stebėjo 9-10 metų vaikų tapatumą su socialinio sluoksnio kultūra. Tyrimas parodė, jog mokiniai identifikuoja save pagal išorinius, dažniausiai ekonominius sluoksnio (aukšto, vidutinio, žemo) požymius bei socialinį statusą (aukštą ar žemą) ir pagal tai orientuojamasi į teikiamas šiam sluoksniui privilegijas arba jų nebuvimą. Aukšto ir žemo socialinių sluoksnių vaikai skirtingai reiškia priklausymą socialiniam sluoksniui: aukšto socialinio sluoksnių vaikai demonstruoja šio sluoksnio teikiamas privilegijas, o žemo socialinio sluoksnio vaikai susitaiko su žemu socialiniu statusu.

M. Pileckaitė-Markovienė ir kt. (2004) teigia, jog pradinės mokyklos metais atsiranda kritinio savęs vertinimo fenomenas. Vaikas labiau linkęs jaustis atsakingas už savo klaidas ir siekti normų, sugeba adekvačiai įvertinti savo gebėjimus įvairiose srityse, suvokia stipriąsias ir silpnąsias vietas.

B. Bitino (2004) nuomone, psichologijoje savęs vertinimas turi esminį trūkumą – ugdytinis, teikdamas informaciją apie save, gali būti neobjektyvus. Auklėjimo praktikai artimesnis savęs vertinimas, kur asmens vertė lygi trupmenai, kurios skaitiklis rodo, kaip jį vertina kiti (veidrodinis Aš), o vardiklis - kaip asmuo pats save vertina (realusis Aš). Mokinio veidrodinį Aš įvertį gali pateikti klasės auklėtojas, mokytojai arba bendraklasiai.

Adekvatus savęs vertinimas pedagogiškai nėra optimalus. Ugdytinis save turi vertinti šiek tiek geriau negu jis yra iš tikrųjų, tačiau šis pervertinimas neturi išeiti už proto ribų. Ugdytinis turi matyti savo trūkumus, elgesio spragas, tai yra save vertinti savikritiškai. Auklėjimui itin svarbus yra savęs pervertinimo ir savikritiškumo santykis: ugdytinis, gebantis išlaikyti šį santykį, laikytinas idealium.

L. Pike (2004) lygino Australijos pradinės mokyklos moksleivių kompetenciją ir savivertę. Buvo lyginami pilnoje ir nepilnoje šeimoje gyvenantys vaikai. Tyrimas parodė, jog yra nereikšmingas ryšys tarp pilnose ir nepilnose šeimose augančių vaikų savivertės ir kompetencijos. Tačiau rastas ryšys tarp vaiko lyties ir tėvų gyvenamosios vietos.

Y. M. Chan ir Ch. Mei-Sheung Chan (2004) lygino Honkongo ir atvykusių kiniečių vaikų savigarbą. Tyrime dalyvavo pradinių klasių mokiniai, kurių amžiaus vidurkis 11 m. Rezultatai parodė, jog naujai atvykę kiniečių vaikai turi mažesnę savigarbą nei Honkongo vaikai. Kiniečiai

yra nelaimingesni ir mažiau pasitikintys savimi. Šiems rezultatams turi įtakos daug aplinkybių: nauja socialinė ir kultūrinė aplinka, didelis amžiaus skirtumas tarp tėvo ir motinos, šeimoje vyraujantis autoritarinis auklėjimas, daug dirbantys tėvai mažai skiria dėmesio vaikams.

2000 metais šalyje pradėjo veikti programa, skirta naujai atvykusioms kiniečių šeimoms ir ypač tų šeimų vaikams. Siekiama, jog šie vaikai išvengtų rimtos depresijos, diskriminacijos, ketinimų nusižudyti, nes ypač padaugėjo kiniečių tautybės moksleivių savižudybių Honkonge. Ši programa padeda įgyti jiems geresnių socialinių įgūdžių: yra šeimų terapijos programa; kursas vaikams, kurių santykiai su tėvais problemiški, kurių žema savigarba.

P. W. C. Lau, A. Lee, L. Ransdell, C. W. Yu ir R. Y. T. Sung (2004) tyrė Honkongo pradinės mokyklos vaikų ryšį tarp savigarbos, fizinės Aš koncepcijos ir idealaus kūno svorio. Tyrimo rezultatai parodė, jog nėra ryšio tarp išvardintų tyrimo indikatorių. Reikšmingas skirtumas rastas tarp lyčių: berniukų aukštesni rezultatai nei mergaičių pagal bendrą fizinę Aš koncepciją ypač pagal sporto kompetenciją, jėgos ir ištvermės kriterijus. Autorių nuomone, tokius tyrimo rezultatus gali lemti Kinijos kultūra.

E. P. Zambacevičienė (2004), tyrinėjusi jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikų savivaizdžio raidą, nustatė, jog I-IV klasėje vyrauja teigiamas mokinio realiojo Aš vertinimas. Šio amžiaus vaikai turi pakankamai žinių apie save ir savo šeimą, geba įvertinti savo išvaizdą, moka nusakyti savijautą klasėje, santykius su bendraklasiais ir mokytoja, turi susiformavę tam tikrą vertybių sistemą. Pastebėta, jog mokantis vis aukštesnėje klasėje, daugėja procentas vaikų, kuriems nepatinka eiti į mokyklą, bet taip pat didėja procentas vaikų, gerai besijaučiančių klasėje. Visi pradinukai teigiamai vertina savo išvaizdą. Vertindami savo charakterį labiausiai minimi teigiami būdo bruožai: gerumas, draugiškumas, mandagumas, drąsa, pagalba kitam. Buvo minimi ir neigiami charakterio bruožai: piktumas, užsispyrimas. Visi tiriamieji atsakė, kad turi draugų: vieni labiau draugauja su bendraklasiais, kiti – su kiemo vaikais.

T. Archirejeva (Т. Архиреева) (2005), lyginusi rusų pirmos ir trečios klasės mokinių kritiškumą, pastebėjo, jog trečiųjų kritiškumas yra didesnis, o savivertė mažesnė. Tokie pasikeitimai susiję su mąstymo išsivystymu, kai vaikas įsisavina lyginimo operaciją.

Galima apibendrinti pagrindinius poskyrio teiginius apie vaikų savivertę:

- Vaikų teigiamas savęs vertinimas yra susijęs su teigiamomis aplinkinių reakcijomis bei vertinimais. Pirmieji svarbūs vertintojai yra tėvai (Gučas, 1990; Valickas, 1997);
- Ikimokyklinukai pasižymi aukšta saviverte (Gučas, 1990; Valickas, 1997; Kail, 2002; Juodaitytė, 2003 a; Glebuviene ir kt., 2004);
- Savęs vertinimas įvairiose srityse gali būti labai skirtingas. Asmenys, turintys menką savigarbą, dažniau linkę atsiskirti nuo aplinkinių yra jautrūs ir lengvai pažeidžiami (Kon, 1999);

- Su kuo didesne grupe vaikas bendrauja, tuo didesnė tikimybė, kad jis save kukliau vertins (Gučas, 1990);
- Savivertė tiesiogiai susijusi su mokymosi rezultatais (D. Gailienė ir kt., 1995; Rean ir Kolominski, 1999; Gumuliuskienė, 2001; Rean, 2002; Kail, 2002; Pivorienė ir Sturlienė, 2005);
- Kuo geresni santykiai su tėvais, tuo vaikai pasižymi didesne saviverte (Beresnevičienė ir Kanienė, 2000; Bakutytė, 2001);
- 9-10 metų mokinių savivertė mažėja, tampa kritiškesnė (Rean, 2002; Juodaitytė, 2003 a; Archirejeva, 2005);
- Pradinukai save vertina gerai ir labai gerai (Bakutytė, 2001; Zambacevičienė, 2004);
- Savivertė, pozityvus požiūris į save tiesiogiai susiję su psichologine savijauta darželyje, mokykloje (Pileckaitė-Markovienė, 2001; Petrauskienė ir Zaborskis, 2002);
- Savivertė tiesiogiai susijusi su populiarumu tarp bendraamžių (Beresnevičienė, 1995; Beresnevičienė ir Kanienė, 2000; Pileckaitė-Markovienė, 2001);
- Naujos grupės, klasės lankymas ir kiti pasikeitimai gali sumažinti vaikų savivertę (Kail, 2002; Chanir ir Mei-Sheung Chan, 2004).

Apibendrinus galima teigti, jog vaikų savivertė įvairiose šalyse yra pakankamai plačiai tyrinėjama ir rodo, kad ši asmenybės sritis yra svarbi pilnavertiškam asmenybės vystymuisi. Savivertės sąvoka skirtingų mokslininkų yra įvairiai traktuojama, todėl teiginiai apie pradinių klasių vaikų savęs vertinimą yra skirtingi.

1.3. Ugdytojų vaidmuo populiarumo ir savivertės ugdymui vaikystėje

1.3.1. Tėvų vaidmuo ugdant vaikų populiarumą ir savivertę

Ugdymas vaikystėje nebūtų galimas be ugdytojų. L. Jovaiša (2001) išskiria tokius ugdytojus: tėvas, motina, auklėtojas, mokytojas, dėstytojas, dvasininkas ir kt.

Psichologai ir edukologai sutinka, jog ugdymui vaikystėje didžiausią reikšmę turi šeima.

V. Abramenkova (B. Абраменкова) (2002) atkreipia dėmesį, jog tarp vaikų vis didėja dehumanizacija. Šiam procesui turi įtakos tai, jog ilgą laiką vaikams buvę pagrindiniai socializacijos institutai - šeima ir bendraamžiai – nepatenkina psichologinio saugumo poreikio, neigiamai vaikus veikia informacinės priemonės. Ryškėja tendencija tarp vaikų - mirties baimę dabar keičia baimė gyventi – bijojimas ir netgi nenorėjimas gyventi, tą liudija vaikų savižudybės. Tai patvirtina Y. M. Chan ir Ch. Mei-Sheung Chan (2004) pastebėjimai.

J. Litvinienė (2002) teigia, jog pagrindinė vaikų ugdymo šeimoje sąlyga yra jos narių tarpusavio santykiai, sudarantys dorovinę šeimos atmosferą, kuri yra svarbiausias auklėjimo mechanizmas.

Tyrimas, kuriame buvo nagrinėtas ikimokyklinio amžiaus vaikų bendravimas su suaugusiais nepilnoje ir pilnoje šeimoje parodė, jog nepilnoje šeimoje vaikas yra mažiau komunikabilus negu pilnose šeimose, ir ypač nekomunikabilūs yra berniukai.

Kitas šios mokslininkės tyrimas parodė, jog skyrybos ar netikėta vieno iš tėvų mirtis keičia ne tik socialines sąlygas, bet ir paveikia vaiko psichiką. Praktika rodo, jog vaikui naudingiau gyventi šeimoje su patėviu ar pamote negu gyventi su vienu iš tėvų.

F. Ivanauskienės (2002) tyrimas atskleidė, kad 7-10 metų vaikų pozityvaus skatinimo ir stimuliavimo šeimoje pobūdis priklauso nuo ugdymo tradicijų ir šeimos vertybių. Šeimoje reikšmingi yra socialiniai stimulai, bendros išvykos, šventės, kitos laisvalaikio praleidimo formos, kurios yra emocionaliai patraukli vaikų skatinimo forma. Stabili pozityvaus vaikų skatinimo tradicija šeimoje – materialus skatinimas.

G. Lipnevičienės ir D. Augienės (2004) tyrimas parodė, jog susvetimėjimas prasideda vaikystėje, kai vaikai nepatiria šilumos šeimoje, kai tėvai nenori bendrauti su vaikais. Dalis vaikų per daug nesiskundžia tėvų dėmesio trūkumu, bet jei toks trūkumas atsiranda, pagalbos ieško draugų būryje.

E. P. Zambacevičienės ir L. Vičkutės (2004) antros klasės mokinių ir jų tėvų tyrimas parodė, jog demokratinis auklėjimo stilius dažniausiai pasitaiko mieste gyvenančių vaikų šeimose, autoritarinis - rajonų centre, o liberalusis – kaime gyvenančių vaikų šeimose. Demokratinis auklėjimo stilius būdingesnis šeimoms, auginančioms mergaites, o autoritarinis – šeimoms, auginančioms berniukus.

L. Jovaišos (2004) nuomone, bendravimas, kaip socialinis reiškinys, nėra įgimtas, o išmokstamas bendraujant ir prasideda vos žmogui gimus. Bendravimo ypatumus lemia visa žmogaus struktūros sankloda: fiziniai žmogaus įgymiai: ūgis, temperamento tipas, potencija, nervų būklė; psichiniai įgymiai: intelektas, emocionalumas, charakteris, valios jėga; socialiniai asmens įgymiai: artumo jautimas, atstumo (distancijos) nejutimas, gebėjimas santykiauti, bendravimo galia; kultūriniai įgymiai: reikšmingumo jautimas, žinių poreikis, taurumo nuojauta, grožio jautimas; dvasiniai asmenybės įgymiai: švelnumo reikmė, pakantos galia, globos poreikis, viltis.

Šie individo ypatumai lemia ne tik tarpasmeninio, bet ir grupinio (šeimos, bendruomenės ir kt.) bendravimo kokybę.

A. Ruzgienė ir S. Petružienė (2005) teigia, kad šeimos narių tarpasmeninis bendravimas atlieka šias funkcijas: poreikių patenkinimas (saugumas, emocinis pasitenkinimas, gėrio

palaikymas, sėkminga veikla ir kt.); bendravimo kultūros tobulinimas (visada būti geros nuotaikos, būti mandagiam, pastebėti privalumus ir kt.); tarpasmeninių santykių derinimas (pasitikėti vienas kitu, nuoširdžiai domėtis kitų šeimos narių interesais, gerbti kitų šeimos narių nuomonę ir kt.).

1.3.2. Pedagogų vaidmuo ugdant vaikų populiarumą ir savivertę

L. Jovaiša (2001) išskiria, jog vienas sudėtingesnių klausimų yra pedagogų ir ugdytinių santykiai, bendravimas.

Tyrimai rodo, jog mokiniai kritiškai pasisako apie mokyklą ir mokytojus.

V. Abramenkova (B. Абраменкова) (2000) tyrė 5–13 metų rusų vaikų požiūrį į artimiausią aplinką. Tiriamieji piešė temomis: „Mano šeima“, „Mano klasė“, „Neegzistuojantis gyvūnas“, „Mano draugas“, „Aš po dešimt metų“, „Pats geriausias ir nuoširdžiausias“, „Pats blogiausias ir pikčiausias“. Analizuojant piešinius buvo siekta išsiaiškinti, koks yra vaikų pasaulio vaizdas.

Paašškėjo, jog vaikų pasaulio vaizdas skyla į dvi dalis: tai santykiai su suaugusiais ir santykiai su bendraamžiais. Požiūris į bendraamžius yra emociškai pozityvus, o suaugusiųjų pasaulis yra nesusijęs su vaikais ir keliantis jiems grėsmę. Emociškai negatyvi situacija yra susijusi su klase, kur mokytojo arba visai nėra, arba vaizduojamas su agresijos ženklais. Berniukų požiūris yra negatyvesnis nei mergaičių. 7-9 m. vaikų pasaulio vaizdas pasižymi didžiausiu negatyvumu, tačiau vaikams augant, jis keičiasi į pozityvesnį: berniukams pasikeitimai įvyksta staigiau, o mergaitėms – palaipsniui.

J. Damaševičiūtė ir I. Gailienė (2001) nurodo, kad kontraversišku orientacijų paaugliai nevienodai jaučiasi mokykloje ir kuria skirtingus ateities planus. Besitikintys sėkmės moksleiviai pozityviai vertina savijautą mokykloje, o besibaiminantys nesėkmių moksleiviai savijautą mokykloje vertina negatyviai.

V. Ž. Jonynienė ir L. Dromantienė (2002), apklaususios 7-18 metų moksleivius, nustatė, jog du svarbiausi veiksniai, turintys įtakos vaikų elgesio formavimuisi - sėkmės ir pripažinimo išgyvenimas bei vertingi emociniai ryšiai - deja, nėra tinkamai koordinuojami Lietuvos mokykloje. Sėkmės ir pripažinimo išgyvenimą apsunkina pagarbos vaiko nuomonei trūkumas, o emociškai nesaugi ir meilės bei rūpesčio stokojanti aplinka neskatina užmegzti vertingų emocinių ryšių. A. Gumuliauskienės (2002) tyrimo rezultatai taip pat atskleidė nūdienos mokyklos akivaizdžius prieštaravimus tarp moksleivių poreikių ir mokyklos galimybių.

T. Stulpino (2002) tyrimas, kuriame dalyvavo ketvirtų ir aštuntų klasių moksleiviai, atskleidė tris pagrindines mokyklos gyvenimo sferas, kurios apima moksleivių teigiamų emocijų

turinį – pažintinė veikla, tarpusavio santykiai ir pramogavimas. Pradinių klasių mokiniai daugiausiai malonumą patiria pažintinėje sferoje, o paaugliai – tarpusavio santykių sferoje. Mergaitės labiau patenkintos bendravimu, berniukai – pramogavimu. Tarp berniukų paauglių ryškūs depresijos simptomai: 12,57 proc. arba negali įvardyti nė vieno malonumo, arba deklaruoja visai jų nepatiriantys.

E. Gribačiausko, L. Ušeckienės ir G. Merkio (2002) tyrimo rezultatai parodė, jog dauguma mokytojų nepritaria tam, kad fizinės bausmės ugdytiniams taikytų mokytojas, tuo tarpu sąlygiškai toleruoja tokias bausmes, jeigu jas privačioje namų aplinkoje taiko tėvai. Tokia situacija rodo, jog pedagogų nuostatos lyg ir prieštarauja šalies ideologinei orientacijai – būti demokratiška, Vakarų pasaulio vertybes ir visų pirma humanizmo principus, taip pat žmogaus teises (ir ypač vaiko teises) gerbiančia valstybe.

S. V. Glebuviene ir A. L. Tarasonienė (2003), tyrusios priešmokyklinės ugdymo grupės: vaiko ir pedagogo bei pedagogo ir vaiko bendravimo ypatumus nustatė, jog iš dalies šiose sąveikose emocinis poveikis ir atsakas yra neadekvatus. Sąveikų emociniai atspalviai daugiausiai pozityvūs, kartais – negatyvūs. Pedagogas ypač nejautrus vaikų neigiamų išgyvenimų, kylančių bendraujant, atžvilgiu.

I. Gailienės ir K. Kuklinskaitės (2004) pradinukų tyrimas parodė, jog tėvai, bendraamžiai ir mokytojai dažniausiai smurtauja prieš vaikus. Išryškėjo tokios tendencijos: emocinę prievartą vaikai dažniausiai patiria šeimoje, o fizinės prievartos aktai vyksta mokykloje tarp bendraamžių. Akcentuotina, kad fizinę, o dažniau emocinę prievartą prieš vaikus gana dažnai taiko pedagogai.

Apibendrinus tyrimus matyti, jog lietuviai moksleiviai mokykloje jaučiasi emociškai nesaugiai, patiria emocinę, fizinę prievartą, ypač blogai jaučiasi berniukai.

J. Ireson ir S. Hallam (2005), tyrusios 7-9 metų anglų moksleivius, nustatė, jog tiems, kuriems patinka mokytis anglų kalbos ir matematikos – patinka ir mokykla. Mokyklą palankiau vertina mergaitės, kurių aukštesnė Aš-koncepcija ir tie vaikai, kurie palankiau priima anglų kalbos mokytojų mokymą.

Gyvenimo pasikeitimai priverčia keistis ir mokytojus. Kaip pastebi D. Beresnevičienė (1995), norint formuoti pozityvų mokinio savivaizdį, mokytojui taip pat svarbu turėti pozityvų savivaizdį bei turėti norą mokytis.

V. Tumėnienė ir B. Janiūnaitė (2000) pastebi, jog pasaulinių ir europinių švietimo dimensijų kontekste kinta tradiciškai nusistovėję pedagogo-informacijos perteikėjo, dalyko mokytojo, ugdymo proceso organizatoriaus, auklėtojo, mokymo proceso vadovo vaidmenys. Išryškėja naujų vaidmenų, tokių kaip: mokymosi proceso skatintojo, tyrėjo, katalizatoriaus, pokyčių tarpininko, socialinio pedagogo, bendradarbiaujančio kolegos, novatoriaus - svarba. Tai reikalauja iš pedagogų kokybiškai naujo požiūrio į ugdymą.

V. Lamanuskas (2004) išskiria tris XXI amžiaus mokytojo vizijas: mokytojas atsiskyrėlis – sąmoningai pasmerkia save pastoviam kontaktui su vaikyste ir jaunyste, nutolsta nuo šiuolaikinio pasaulio realijų, pirmenybę teikdamas amžinumui; mokytojas asketas – išsižada šiuolaikinių gėrybių vardan gėrio, kurio vaikams negali suteikti jokios superšiuolaikiškos technologijos; mokytojas misionierius – tiesos nešėjas, nušviečiantis kelius ir takus, kurie veda į prasmę ir tikslą, be kurių bet kuri kompiuterinė programa praranda vertę.

R. V. Pivorienė ir N. Sturlienė (2005) atkreipia dėmesį, jog mokytojo darbo sėkmė priklauso nuo to, ar pasirinkta profesija, pareigos atitinka jo poreikius, interesus, vertybes, gebėjimus, asmenybės savybes. Svarbi aplinkybė yra mokytojo meilė darbui, pomėgis bendrauti, domėtis žmonių santykiais bei nusiteikimas mokytį ir ugdyti vaikus, atsakomybė už jaunąją kartą.

Analizuojant įvairių šalių mokslininkų straipsnius, neįmanoma nepastebėti, jog išsiskiria rusų mokslininkų, lyginant su Vakarų Europos, Amerikos mokslininkais, darbai.

Rusų mokslininkų darbuose daug pastabų tenka mokytojams. A. Rean ir J. Kolominski (А. Реан и Я. Коломинский) (1999) teigia, jog kokią padėtį užims vaikas tarpasmeniniuose santykiuose, priklauso nuo mokytojo ir auklėtojo požiūrio į konkretų vaiką. O. Belobrikina (О. Белобрикина) (2001) teigia, jog priežastis, kodėl ikimokyklinukų yra maža savivertė ir padidėjęs nerimastingumas, priklauso nuo nepakankamos auklėtojų profesinės kompetencijos. T. Abamianc (Т. Абамьянц) (2004) teigimu, tai, jog vaikai yra netolerantiški kitokiems bendraamžiams, pirmiausiai turi susirūpinti pedagogai ir socialinių procesų analitikai. G. Valickas (1997 p. 29) cituodamas N. Dejevą ir V. Dejevą bei V. Senko pažymi, jog atstumtųjų mokinių patiriamą emocinį diskomfortą bei neigiamą jų požiūrį į mokyklą gali sustiprinti įvairios mokytojų darbo klaidos ir trūkumai. Mokytojai dažnai nesidomi asocialių vaikų ir paauglių gyvenimu už mokyklos ribų, susiklosčiusiais santykiais su tėvais ir bendraamžiais, neįtraukia šių mokinių į jiems reikšmingas veiklos sritis, nepasitiki jų galimybėmis bei teigiamomis ypatybėmis, atvirai demonstruoja savo neigiamą požiūrį ar antipatiją. M. Pileckaitė-Markovienė ir kt. (2004 p.135) cituodama I. Dubroviną teigia, jog pradinių klasių moksleivių emocinė būseną priklauso nuo mokytojo. Jis turi didelę įtaką vaiko asmenybės formavimuisi, be to, vaiko asmenybės ypatumus veikia ir ugdo tam tikri mokytojo asmenybės bruožai.

Rusų mokslininkų darbuose gal dar nuo sovietinio laikotarpio išlikęs požiūris, jog tik mokytojai atsakingi už vaikų ugdymą. Tačiau tai labai skiriasi nuo amerikiečių mokslininkų požiūrio, kur mokytojai taip nekritikuojami, o už vaikus didžiausia atsakomybė tenka tėvams.

1.3.3. Mokslininkų rekomendacijos, kaip padidinti vaikų populiarumą tarp bendraamžių ir savivertę

Įvairių sričių mokslininkai domisi vaikystės laikotarpio ugdymu ir pateikia rekomendacijas, kaip šalinti iškilusias problemas.

G. Valickas (1991) išskiria tokias neadekvataus savęs vertinimo korekcijas: mokyklinių darbų recenzavimą – vertindami savo bei bendraklasių darbus, analizuojant jų trūkumus ir privalumus, mokiniai pasitiksina ir savęs vertinimą; savęs vertinimas gali keistis sužinojus, kad bendraklasiai jį kitaip vertina nei jis pats; koreguoti galima gerai apgalvota paskatinimų sistema; moksleivio trūkumus reikėtų nurodyti taktiškai, nesmerkiant bendraamžių akyse; lyginti to paties mokinio ankstesnius rezultatus su dabartiniais rezultatais; suformuoti mokinio orientaciją į klaidą ar nesėkmę; vertinimai turi būti tikslūs ir atspindėti realius laimėjimus; padėti mokiniui nusistatyti optimalius ir realius tikslus; skatinti padėti jaunesniems, silpnesniems mokiniams.

A. H. Klein (2000) pateikia pasiūlymus tėvams, kurie padėtų vaikams išsiugdyti tikslią savivertę: padrąsinkite vaiką įgyti platų kompetencijų diapazoną; pripažinkite silpnybes ir ribotumus; padrąsinkite, kai vaikas išreiškia ketinimą keistis; palaikykite vaikus, kai jie intensyviai dirba, veikia; pasidžiaukite realiais vaiko pasiekimais; išmokykite gerbti kitus, kurie yra pasiekę aukštą meistriškumą.

E. Andrijenko (E. Андриенко) (2000) pateikia pasiūlymus mokytojui, kaip galima padidinti mokinių sociometrinį statusą:

- Tikslinga organizuoti kuo įvairesnę veiklą, kuri padėtų atskleisti vaikų užslėptus gebėjimus. Galima pasiūlyti aukštą statusą turintiems bendraklasiams kartu su žemo statuso moksleiviais atlikti kokį nors darbą, įpareigojimą. Šiuo atveju svarbu apgalvoti bendradarbiavimo motyvus, jog vaikai tai priimtų kaip neišvengiamą būtinybę. Sėkmingai atlikus užduotį, dalis populiarumo atitektų ir žemą statusą turintiems moksleiviams;

- Nuolat informuoti mokinius apie jų bendraklasių pasiekimus užklasinėje veikloje.

I. Gailienė (2001), remdamasi tyrimo duomenimis, teigia, kad bendradarbiavimo situacijų kūrimas yra optimalus būdas integruoti nemėgstamuosius į klasės bendruomenę, tačiau vien to nepakanka – reikalingas kompleksiškas darbas tiek su pačiu nemėgstamuoju, tiek su jo šeima, tiek su klasės mokiniais bei su pačiu klasės vadovu.

B. Kuzmickas (2001), apžvelgdamas B. Russell mintis, teigia, jog svarbi problema yra vaikų ir tėvų santykiai, kurie gali būti vienu ir kitu nelaimingumo šaltiniu. Tėvų meilė turi būti blaivi ir dalykiška. Nereikia vaiko kritikuoti, pajuokti ir žeminti, nes slopinamas jo savarankiškumas, pasitikėjimas ir savigarba. Dėl to vaikas gali pradėti bijoti žmonių dėmesio, gėdytis savęs, nepasitikėti, darytis uždaras. Tai gali pastūmėti į asocialų elgesį. Panašaus

pobūdžio bruožai, įgyti vaikystėje, gali tapti sunkiai įveikiama subjektyvia laimės kliūtimi brandžiame amžiuje.

L. Jovaiša (2003) teigia, jog bendravimą reikia nuolat tobulinti, nes jis niekada nėra tobulas. Mokslininkas išskiria tokias bendravimo tobulinimo kryptis: demokratinių santykių, socialinių santykių, ekonominių santykių, psichologinių santykių ir religinių santykių tobulinimą. Šių santykių tobulinimas padėtų pagerinti bendravimą šeimoje, mokykloje ir kitose viešosiose vietose.

A. Juodaitytė (2003 b) išskiria pagrindinius pedagoginius šiuolaikinę ugdymo įvairovę atspindinčius kontekstus: pedagogika be apibrėžimų; pedagogika, kurios vienas iš principų – jokių išankstinių nuostatų; dėmesys individualiai ir bendruomeninei vaikų bei suaugusiųjų gyvenimo istorijai; dėmesys žmogiškumui; „atvirų“ pamokų didaktika; vaikų mokymosi ribos, apeigos, taisyklės; vaikų nesėkmės kaip jų pagarbos kitiems raiška; skirtingumas ir lygiateisiškumas kaip sėkmingo vaikų ugdymosi sąlyga.

B. Bitinas (2004) pabrėžia, jog ugdytinių narių skatinimas ir pratinimas geriau pažinti vienas kitą ir, visų pirma, išvelgti teigiamas jų asmenybės ypatybes, yra esminė gerų tarpusavio santykių, vadinasi, ir pozityvios kiekvieno ugdytinio savijautos bendruomenėje prielaida.

R. V. Pivorienė ir N. Sturlienė (2005) pastebi, jog individualios psichologijos atstovų teigimu, kad mokiniai elgtųsi tinkamai, jie turi save vertinti pozityviai: jaustųsi sugebantys, susiję su kitais, svarbūs, drąsūs. Mokinio savęs vertinimo raidai svarbūs padaršiniai, kurie svarbesni už gyrimą ir skatinimą. Padaršiniu išreiškiama viltis, tikėjimas, kad mokinys gali susidoroti su užduotimi, kad sunkumus galima nugalėti, o iš klaidų – pasimokyti.

Humanistinės psichologijos pradininkai, to nesiekdami, padarė didžiulę įtaką įvairių šalių švietimo sistemoms. Lietuvoje Valstybės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatose (2003) vienas iš bendrųjų principų yra humaniškumas – švietimas organizuojasi į žmogų kaip į nelygstamą vertybę, ugdo savarankų ir garbingą asmenį, gebantį laisvai pasirinkti ir atsakyti už savo pasirinkimą, gebantį kurti darnų ir prasmingą gyvenimą.

C. R. Rogers (2005) pateikia idėjas, reikšmingas asmens savivertei bei švietimui.

Jei mokytojas sukuria santykius, kuriuose jis yra nuoširdus, nuoseklus, palankus vaikui, vertina jo asmenybę, empatiškai supranta jo jausmų pasaulį – tada vaikas pasikeičia.

Kai sudarytos saugios ir palankios sąlygos, tada vaikas save suvokia realistiškiau, labiau pasitiki savimi ir tampa savarankiškesnis, palankiau save vertina, brandžiau, socialiau ir adaptyviau elgiasi, mažiau pasiduoda stresui ir greičiau po jo atsigauna.

Apibendrinus poskyrį matyti, jog vaikų ugdymas, kaip nuolatinis, neišsemiamas procesas, turi būti aktualus tiek tėvams, tiek pedagogams, tiek visuomenei. Nors rekomendacijų pedagogams yra nemažai, tačiau jos nėra realizuojamos tiek, kad vaikai pasijaustų geriau.

Ugdymas - tai nuolatinis vyksmas, įtakojamas aplinkos pokyčių. Gyvenimo pasikeitimai skatina keisti požiūrį į ugdytinius-ugdymą(si)-ugdymojuos – tai vienas kitą įtakojantys veiksniai. Ugdymo rekomendacijos yra įtakojamos švietimo politikos, švietimo sistemos ir šalies kultūros.

Galima išskirti tokius pagrindinius šio skyriaus teiginius:

- Kraštinių statuso kategorijų - populiariųjų bei atstumtųjų ir izoliuotųjų - grupėse vaikų yra mažuma (Rean ir Kolominski, 1999; I. Gailienė, 2001; Vyšniauskytė-Rimkienė ir Kardelis, 2004; 2005 ir kt.);
- Populiarumas tarp bendraamžių ir didelė savivertė tiesiogiai susiję su gera savijauta darželyje ir mokykloje (Andrijenko, 2000; Pileckaitė-Markovienė, 2001 a, b; 2002; Pileckaitė-Markovienė ir kt., 2004; Petrauskienė ir Zaborskis, 2002);
- Populiarumas, didelė savivertė susijusi su pasiekimais veikloje, mokymosi gebėjimais (D. Gailienė ir kt., 1995; Rean ir Kolominski, 1999; Andrijenko, 2000; Gumuliauskienė, 2001; Rean, 2002; Kail, 2002; Pileckaitė-Markovienė, 2002; Pileckaitė-Markovienė ir kt., 2004);
- Populiarumui mokykloje turi įtakos darželio lankymas iki mokyklos, geri socialiniai įgūdžiai, socialinė kompetencija (Augienė, 2002; Juodaitytė, 2003 a; Corsaro ir kt., 2003; Erwin ir Letchford, 2003; Monkevičienė, 2003);
- Ikimokyklinukai pasižymi didele saviverte (Gučas, 1990; Valickas, 1997; Kail, 2002; Juodaitytė, 2003 a; Glebuviene ir kt., 2004);
- Savęs vertinimas įvairiose srityse gali būti labai skirtingas. Kuo mažesnė savivertė, tuo didesnė tikimybė, jog asmuo kenčia nuo vienatvės (Kon, 1999);
- Kuo geresni santykiai su tėvais, tuo vaikai pasižymi didesne saviverte (Beresnevičienė ir Kanienė, 2000; Bakutyte, 2001);
- 9-10 metų moksleivių savivertė sumažėja, tampa kritiškesnė (Abramenkova, 2000; Rean, 2002; Juodaitytė, 2003 a; Archirejeva, 2005);
- Pradinukai save vertina gerai ir labai gerai (Bakutyte, 2001; Zambacevičienė, 2004);
- Naujos grupės, klasės ir kt. keitimas gali sumažinti vaikų savivertę (Kail, 2002; Chanir ir Mei-Sheung Chan, 2004);
- Mergaičių savivertė didesnė nei berniukų (Beresnevičienė, 1995; Beresnevičienė ir Andziulytė, 2004).

Apibendrinus visą skyrių galima išskirti, jog vaikų savivertė ir ugdymas yra daug plačiau nagrinėjamos sritys nei populiarumas tarp bendraamžių. Populiarumas tarp bendraamžių ikimokykliniame, priešmokykliniame amžiuje Lietuvoje ypač nedaug tyrinėta sritis. Savivertė pradiniam mokykliniame amžiuje skirtingų mokslininkų tyrimų duomenimis yra skirtinga.

2. TYRIMO ORGANIZAVIMAS IR METODAI

Pirmas pilotažinis tyrimas buvo atliktas 2005 metų vasario 22–23 dienomis Kauno 75-ojo lopšelio–darželio trimečių (17 tiriamųjų) ir penkiamečių (22 tiriamųjų) grupėse. Tyrimo metu septyni trimečiai iš grupės visai nekalbėjo, penkiamečiai visi atsakė į anketos klausimus. Tačiau problema ta, jog dažniausiai darželio grupės yra mišrios, jose yra ir jaunesnių, ir vyresnių vaikų, o vykdant sociometrinę apklausą tyrime reikia apklausti visus grupės vaikus. Todėl nuspręsta pasirinkti priešmokyklinės ne mišrias (mišri priešmokyklinė grupė - grupė, kurioje mažiausiai 10 vaikų yra priešmokyklinio amžiaus, o kiti grupės vaikai gali būti įvairaus amžiaus) grupes, siekiant, kad tyrime dalyvautų panašaus amžiaus tiriamieji. Vietoj trimečių darželinukų pasirinkti trečios klasės pradinės mokyklos moksleiviai.

Antras pilotažinis tyrimas, siekiant patikslinti, kaip tiriamieji geba pildyti anketą, buvo atliktas 2005 metų spalio 4 dieną Kauno L. Karsavino pagrindinės mokyklos III klasėje. Tyrime dalyvavo 24 trečiokai. Po apklausos iš tyrimo anketos buvo išbrauktas klausimas apie dalyvavimą programoje „Zipio draugai“. Programa „Zipio draugai“ skirta 5-8 metų vaikams, kurios tikslas – pagerinti emocinę vaikų savijautą, padedant jiems įgyti socialinių bei sunkumų įveikimo gebėjimų. Po tyrimo kalbantis su tiriamaisiais paaiškėjo, kad 5 tiriamieji, kurie buvo lankę darželį ir dalyvavo šioje programoje pildydami anketą užmiršo tai pažymėti.

Sunkiai sekėsi trečiokams vertybinių orientacijų rangavimas balais nuo 10 balų (pats svarbiausias) iki 1 balo (nesvarbiausias). Galbūt dėlto, jog pradinėse klasėse moksleiviai nesusiduria su 10 balų pažymių vertinimo sistema. Tyrimo anketoje balai buvo pakeisti vietomis, t.y. pagal svarbumą trečiokams reikėjo sužymėti teiginius nuo 1 (pirma vieta) iki 10 (paskutinė vieta) - vietų kartoti negalima.

Tyrimo metodai. Anketinę apklausą (žr. 1 priedą) sudarė šios dalys:

Socialiniai – demografiniai duomenys: švietimo įstaiga, klasė ar grupė, tiriamojo vardas, informacija apie darželio lankymą, kas rūpinosi vaiku iki pirmos klasės, brolių ir seserų skaičius.

Psichologinė savijauta mokantis, savivertė buvo tiriama taikant skalių metodą (semantinio diferencialo principu, parengta D. Beresnevičienės, 1995) bei *vertybinės orientacijos* (Beresnevičienė, 1995) pritaikius jas tiriamųjų amžiui.

Psichologinė savijauta mokantis buvo tiriama santykinė skale nuo 0 iki 6 pagal šešis parametrus: „patinka“, „lengva“, „įdomu“, „malonu“, „naudinga“, „sekasi“.

Savivertė buvo tiriama santykinė skale nuo 0 iki 5 pagal šešis parametrus: „stiprus“, „gražus“, „darbštus“, „protingas“, „draugiškas“, „gabus“, bei papildyta dar vienu parametru – „greitas“. Bendra savivertė buvo nustatyta skaičiuojant visų septynių savivertės parametru vidurkį.

Vertybinės orientacijos buvo tiriamos rangų skale. Pateiktus teiginius pagal svarbumą tiriamieji turėjo sužymėti nuo 1 (pirma vieta) iki 10 (paskutinė vieta). Apibendrinant duomenis, vietos buvo atgal verčiamos balais: 1 vieta – 10 balų, 2 vieta – 9 balai, 3 vieta – 8 balai ir t.t. 10 vieta – 1 balas.

Vertybines orientacijas sudarė 10 teiginių: „geri santykiai su mamyte“; „geri santykiai su tėveliu“; „galimybė kurti: piešti, lipdyti, dainuoti, šokti ir kt.“; „galimybė nuolat mokytis ir tobulėti“; „gera sveikata“; „draugystė su vaikais“; „galimybė vadovauti vaikams“; „meilė šeimoje“; „geri santykiai su mokytoja (auklėtoja)“; „geros gyvenimo sąlygos“.

Priešmokyklinukams buvo pateiktos juostelės (ant kurių buvo surašyta po teiginį) ir perskaičius teiginį juostelė padedama ant stalo. Kai tiriamasis išsirinkdavo vieną teiginį, ta juostelė buvo nuimama, o likusieji teiginiai skaitomi tol, kol nelikdavo nei vienos juostelės.

Sociometrinis prioritetas apskaičiuotas pagal Williams ir Gilmour (1994) socialinio prioriteto įvertinimo metodiką. Metodiką (Lekavičienė 2001, p. 9-10) sudaro du žingsniai: I žingsnis – sociometrinis tyrimas, kuris buvo atliktas pagal du kriterijus – laisvalaikio ir mokymosi. Tiriamieji atliko teigiamus ir neigiamus pasirinkimus, kurių skaičius buvo fiksuotas (po 3 grupės narius arba bendraklasius).

II žingsnis – aukšto ir žemo socialinio prioriteto kategorijų išskyrimas. Išskiriant socialinio prioriteto grupes, kiekvienam grupės nariui buvo apskaičiuojami teigiamų (labiausiai patinka) ir neigiamų (mažiausiai patinka) priskyrimų santykiniai dažniai (LP ir MP). Po to kiekvieno grupės nario teigiamų ir neigiamų priskyrimų santykiniai dažniai LP ir MP transformuojami į normuotą z-skalę (\overline{LM} ir \overline{MP}) ir apskaičiuojami socialinio prioriteto rodiklis (SPR):

$$SPR = \begin{cases} 0, & \text{kai } (\overline{LM} - \overline{MP} > 1,5) \ \& \ (\overline{LM} > 0) \ \& \ (\overline{MP} < 0), \\ 2, & \text{kai } (\overline{LM} - \overline{MP} < -1,5) \ \& \ (\overline{LM} < 0) \ \& \ (\overline{MP} > 0) \\ 1, & \text{kitais atvejais.} \end{cases}$$

Čia 0 reiškia aukštą socialinį prioritetą, 2 – žemą socialinį prioritetą, 1 – vidutinį socialinį prioritetą.

Socialinio prioriteto rodiklis apskaičiuotas atimant iš teigiamų pasirinkimų normuoto dydžio neigiamų pasirinkimų normuotą dydį. Aukšto socialinio prioriteto yra tie tiriamieji, kurių minėtas skirtumas didesnis už 1,5 ir teigiamų pasirinkimų normuotas dydis yra didesnis už 0, o neigiamų pasirinkimų normuotas dydis yra mažesnis už 0. Žemo socialinio prioriteto yra tie tiriamieji, kurių minėtas skirtumas yra mažesnis už -1,5 ir teigiamų pasirinkimų normuotas dydis yra mažesnis už 0, o neigiamų pasirinkimų dydis yra didesnis už 0. Vidutinio socialinio prioriteto yra likusieji atvejai.

Papildomoje anketoje iš pedagogų buvo surinkta informacija apie tiriamųjų gimimo data. Apie pastabų grafą nieko nebuvo užsiminta, tačiau mokytojos pažymėdavo, kuris klasės mokinys mokosi pagal adaptuotą programą.

Duomenų statistinė analizė atlikta panaudojant statistinės analizės sistemą SPSS for Windows.

Trečiokai anketą pildė savarankiškai pamokos metu vidutiniškai apie 25-35 min. Priešmokyklinukai buvo apklausiami individualiai, su vienu tiriamuoju anketos pildymas užtrukdavo apie 10-15 min.

Tyrime dalyvavo visi tą dieną buvę moksleiviai. Keturiems trečiokams, kurie mokosi pagal adaptuotą programą, teko padėti pildyti anketą. Iš apklaustų 92 priešmokyklinukų tik vienas berniukas nekalbėjo ir į tyrimą nebuvo įtrauktas. Neįtraukti S. Daukanto vidurinės mokyklos trečios klasės 19 tiriamųjų. Trečiokams pildžius anketą, klasės mokytoja garsiai pasakė, jog bus įdomu pasižiūrėti ar jie draugiška klasė – ir 10 mokinių neparašė neigiamų pasirinkimų.

Tyrimo imtis. Pilotažiniuose tyrimuose 2005 metų vasario ir spalio mėnesiais iš viso dalyvavo 63 tiriamieji.

Pagrindinis tyrimas buvo organizuotas Kauno mieste 2005 metų lapkričio mėnesį. Tyrime dalyvavo 208 tiriamųjų: 91 priešmokyklinės grupės vaikai (7 grupės) ir 117 III klasių mokiniai (6 klasės).

Tiriamųjų imtis buvo sudaryta paprastu atsitiktiniu principu: buvo atrinkta seniūnijos mokykla arba darželis ir apklausama po vieną priešmokyklinę grupę ir (arba) trečiąją klasę. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal seniūnijas ir švietimo įstaigas pateiktas 1 lentelėje.

1 lentelė

Tiriamųjų pasiskirstymas pagal Kauno miesto seniūnijas

Nr.	Kauno miesto seniūnijos	Kauno miesto švietimo įstaigos	Priešmokyklinės grupės tiriamųjų skaičius	Trečios klasės tiriamųjų skaičius	Iš viso
1.	Aleksoto	J. Dobkevičiaus vid. m-kl	10	18	28
2.	Centro	Lopšelis-darželis „Spragtukas“	14	-	34
		Senamiesčio pradinė m-kl	-	20	
3.	Eigulių	Lopšelis-darželis „Spindulėlis“	10	-	32
		Eigulių vid. m-kl	-	22	
4.	Šančių	Vaižganto vid. m-kl	9	15	24
5.	Šilainių	J. Grušo vid. m-kl	9	22	31
6.	Žaliakalnio	75-asis lopšelis-darželis	21	-	59
		Darželis-mokykla „Rūtelė“	18	20	
Iš viso:			91	117	208

Tyrimas apėmė šešias Kauno miesto seniūnijas. Tyrime dalyvavo 4 vidurinės mokyklos, 1 pradinė mokykla, 1 darželis-mokykla ir 3 lopšeliai-darželiai. Daugiausiai tiriamųjų pateko iš Žaliakalnio seniūnijos, o mažiausiai – iš Aleksoto seniūnijos.

Tiriamųjų atrankos kriterijus – Kauno miesto priešmokyklinės grupės (darželiuose ar mokyklose) lankantys vaikai ir Kauno miesto pradinės mokyklos trečios klasės moksleiviai. Kauno miesto savivaldybės administracijos Kultūros ir švietimo departamento Švietimo ir ugdymo skyriaus 2005 metų rugsėjo 1 dienos duomenimis, priešmokyklinės grupės lankė 3057 vaikai ir 3978 trečiokai, tai sudarytų 44 % ir 56 %. Todėl reprezentatyvi tiriamųjų imtis atspindi tą pačią proporciją: 91 priešmokyklinės grupės vaikai - 44 % ir 117 trečios klasės mokiniai – 56 %.

Visų tiriamųjų pasiskirstymas pagal lytį būtų toks: berniukai sudarė 49 %, o mergaitės sudarė 51 %. Priešmokyklinės grupės tiriamieji berniukai sudarė 42 %, o mergaitės – 58 %. Trečios klasės tiriamieji berniukai sudarė 54 %, o mergaitės – 46 %.

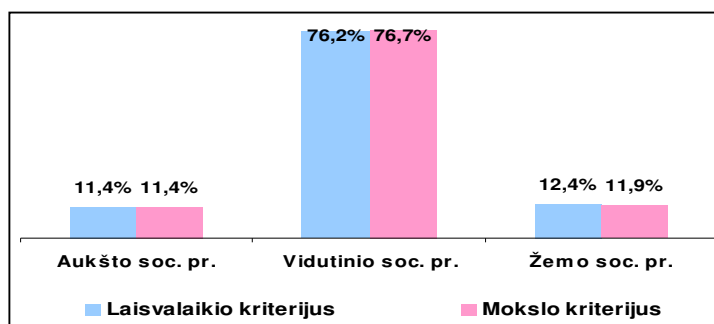
Priešmokyklinės grupės tiriamųjų amžiaus vidurkis 6,3 metai. 86 % priešmokyklinukų lankė darželius, 14 % - nelankė darželio, juos daugiausiai augino mamos. 55 % priešmokyklinukų turi brolių ar sesę, 23% priešmokyklinukų yra iš daugiavaikių šeimų ir 22 % - yra vienturčiai.

Trečios klasės tiriamųjų amžiaus vidurkis 9,3 metai. 85 % trečiokų lankė darželius, 15 % - nelankė, juos taip pat daugiausiai augino mamos. 54 % trečiokų turi brolių ar sesę, 20 % trečiokų yra iš daugiavaikių šeimų ir 26 % - vienturčiai.

3. TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ

3.1. Populiarumo ir savivertės, psichologinės savijautos mokantis bei vertybinių orientacijų tyrimo rezultatai

Visų tiriamųjų pasiskirstymas (taikant Williams ir Gilmour (1994) socialinio prioriteto įvertinimo metodiką) į aukšto, vidutinio ir žemo socialinio prioriteto grupes pagal laisvalaikio ir mokslo kriterijus rodo (žr. 1 pav.), jog tiriamieji pagal laisvalaikio ir mokslo kriterijus yra pasiskirstę panašiai. Daugiausiai tiriamųjų pateko į vidutinio socialinio prioriteto grupę (76,2 % ir 76,7 %), apylygiai tiriamųjų pasiskirstė į aukšto (po 11,4 %) ir žemo (12,4 % ir 11,9 %) socialinio prioriteto tiriamųjų grupes. Analogiški rezultatai yra ir atskirose amžiaus grupėse: priešmokyklinėje grupėje ir trečioje klasėje.

1 pav. Skirtingo socialinio prioriteto pagal laisvalaikio ir mokslo kriterijus visų tiriamųjų pasiskirstymas

Skirtingų socialinių prioritetų tiriamųjų savivertės, psichologinės savijautos mokantis ir vertybinių orientacijų palyginimas atliktas taikant Studento kriterijų (t-testą).

Skirtingų socialinių prioritetų pagal laisvalaikio kriterijų tiriamųjų savivertės palyginimas. Palyginus aukšto ir žemo socialinio prioriteto visų tiriamųjų bendrą savivertę (žr. 2 lentelę), matyti, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamųjų bendra savivertė didesnė ($t(48) = 2,169, p < 0,05$). Lyginant aukšto ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų savęs vertinimą pagal parametrus „darbštus“ ir „greitas“, nustatyta, kad aukšto socialinio prioriteto tiriamieji save vertina daugiau pagal parametrus „darbštus“ ($t(48) = 2,077, p < 0,05$) ir „greitas“ ($t(48) = 2,075, p = 0,035$) nei žemo socialinio prioriteto tiriamieji. Aukšto socialinio prioriteto tiriamieji daugiau save vertina pagal visus savivertės parametrus, tačiau pagal kitus savivertės parametrus: „gražus“, „protingas“, „draugiškas“, „gabus“, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant priešmokyklinės grupės (žr. 2 priedo 32 lentelę) ir trečios klasės (žr. 3 priedo 50 lentelę) aukšto ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų savivertę, matyti, jog aukšto socialinio

prioriteto tiriamieji save vertina daugiau pagal visus savivertės parametrus, tačiau statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

2 lentelė

*Aukšto ir žemo socialinio prioriteto (pagal laisvalaikio kriterijų)
visų tiriamųjų savivertės palyginimas*

Savęs vertinimas	Aukšto socialinio prioriteto		Žemo socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
S1 (stiprus)	4,50	0,78	4,08	1,49	1,239	48	0,221
S2 (gražus)	4,42	1,02	3,96	1,34	1,343	48	0,186
S3 (darbštus)	4,46	0,78	3,69	1,64	2,077	48	0,043
S4 (protingas)	4,58	0,65	4,27	1,19	1,147	48	0,257
S5 (draugiškas)	4,67	0,64	4,56	0,92	0,471	47	0,640
S6 (gabus)	4,46	0,72	4,31	1,05	0,587	48	0,560
S7 (greitas)	4,63	0,82	3,88	1,56	2,075	48	0,043
<i>S bendras</i>	<i>4,53</i>	<i>0,55</i>	<i>4,10</i>	<i>0,81</i>	<i>2,169</i>	<i>48</i>	<i>0,035</i>

Lyginant aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto visų tiriamųjų savivertę (žr. 3 lentelę), rezultatai rodo, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamųjų bendra savivertė yra didesnė ($t(181) = 2,065$, $p < 0,05$). Aukšto socialinio prioriteto tiriamieji save vertina daugiau pagal visus savivertės parametrus nei vidutinio socialinio prioriteto tiriamieji, tačiau statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant priešmokyklinės grupės (žr. 2 priedo 33 lentelę) ir trečios klasės (žr. 3 priedo 51 lentelę) aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto tiriamųjų savęs vertinimą, pagal visus savivertės parametrus, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

3 lentelė

*Aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto (pagal laisvalaikio kriterijų)
visų tiriamųjų savivertės palyginimas*

Savęs vertinimas	Aukšto socialinio prioriteto		Vidutinio socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
S1 (stiprus)	4,50	0,78	4,25	1,06	1,131	181	0,260
S2 (gražus)	4,42	1,02	4,24	1,02	0,795	181	0,428
S3 (darbštus)	4,46	0,78	4,03	1,19	1,721	179	0,087
S4 (protingas)	4,58	0,65	4,23	0,92	1,794	181	0,075
S5 (draugiškas)	4,67	0,64	4,50	0,93	0,834	181	0,405
S6 (gabus)	4,46	0,72	4,17	1,14	1,202	180	0,231
S7 (greitas)	4,63	0,82	4,25	1,07	1,662	181	0,098
<i>S bendras</i>	<i>4,53</i>	<i>0,55</i>	<i>4,23</i>	<i>0,67</i>	<i>2,065</i>	<i>181</i>	<i>0,040</i>

Lyginant vidutinio ir žemo socialinio prioriteto visų tiriamųjų savivertę (žr. 4 lentelę), galima pastebėti, jog vidutinio socialinio prioriteto tiriamieji daugiau save vertina pagal parametrus: „stiprus“, „gražus“, „darbštus“ ir „greitas“, o žemo socialinio prioriteto tiriamieji daugiau save vertina pagal parametrus: „protingas“, „draugiškas“ ir „gabus“, tačiau statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant priešmokyklinės grupės (žr. 2 priedo 34 lentelę) ir trečios klasės (žr. 3 priedo 52 lentelę) vidutinio ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų savęs vertinimą pagal visus savivertės parametrus statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

4 lentelė

*Vidutinio ir žemo socialinio prioriteto (pagal laisvalaikio kriterijų)
visų tiriamųjų savivertės palyginimas*

Savęs vertinimas	Vidutinio socialinio prioriteto		Žemo socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
S1 (stiprus)	4,25	1,06	4,08	1,49	0,705	183	0,482
S2 (gražus)	4,24	1,02	3,96	1,34	1,225	183	0,222
S3 (darbštus)	4,03	1,19	3,69	1,64	1,244	181	0,215
S4 (protingas)	4,23	0,92	4,27	1,19	-0,179	183	0,858
S5 (draugiškas)	4,50	0,93	4,56	0,92	-0,286	182	0,776
S6 (gabus)	4,17	1,14	4,31	1,05	-0,575	182	0,566
S7 (greitas)	4,25	1,07	3,88	1,56	1,482	183	0,140
<i>S bendras</i>	<i>4,23</i>	<i>0,67</i>	<i>4,10</i>	<i>0,81</i>	<i>0,921</i>	<i>183</i>	<i>0,358</i>

Skirtingų socialinių prioritetų pagal mokslo kriterijų tiriamųjų savivertės palyginimas.

Palyginus aukšto ir žemo socialinio prioriteto visų tiriamųjų bendrą savivertę (žr. 5 lentelę), rezultatai rodo, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamųjų bendra savivertė yra didesnė ($t(47) = 3,387$, $p = 0,001$). Lyginant aukšto ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų savęs vertinimą pagal parametrus: „gražus“, „darbštus“ ir „gabus“, nustatyta, kad aukšto socialinio prioriteto tiriamieji daugiau save vertina pagal parametrus: „gražus“ ($t(47) = 3,069$, $p = 0,004$), „darbštus“ ($t(46) = 2,465$, $p = 0,018$) ir „gabus“ ($t(47) = 2,542$, $p = 0,014$). Aukšto socialinio prioriteto tiriamieji save vertina daugiau pagal visus savivertės parametrus nei žemo socialinio prioriteto tiriamieji. Pagal kitus savivertės parametrus: „stiprus“, „protingas“, „draugiškas“, „greitas“, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant priešmokyklinės grupės aukšto ir žemo socialinio prioriteto tiriamuosius (žr. 2 priedo 35 lentelę), pagal visus savivertės parametrus, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta. Lyginant trečios klasės aukšto ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų (žr. 3 priedo 53 lentelę) savęs vertinimą, matyti, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamųjų bendra savivertė yra didesnė

($t(26) = 2,375$, $p = 0,025$). Pagal kitus savivertės parametrus statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

5 lentelė

*Aukšto ir žemo socialinio prioriteto (pagal mokslo kriterijų)
visų tiriamųjų savivertės palyginimas*

Savęs vertinimas	Aukšto socialinio prioriteto		Žemo socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
S1 (stiprus)	4,50	0,72	4,20	1,41	0,929	47	0,358
S2 (gražus)	4,58	0,88	3,56	1,39	3,069	47	0,004
S3 (darbštus)	4,38	0,88	3,42	1,69	2,465	46	0,018
S4 (protingas)	4,54	0,78	4,00	1,38	1,678	47	0,100
S5 (draugiškas)	4,67	0,70	4,50	0,88	0,723	46	0,473
S6 (gabus)	4,58	0,58	3,76	1,48	2,542	47	0,014
S7 (greitas)	4,46	1,02	3,72	1,67	1,857	47	0,070
<i>S bendras</i>	<i>4,53</i>	<i>0,56</i>	<i>3,87</i>	<i>0,78</i>	<i>3,387</i>	<i>47</i>	<i>0,001</i>

Lyginant aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto visus tiriamuosius pagal mokslo kriterijų (žr. 6 lentelę), matyti, kad aukšto socialinio prioriteto tiriamieji save daugiau vertina pagal visus savivertės parametrus nei vidutinio prioriteto tiriamieji, tačiau statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant priešmokyklinės grupės (žr. 2 priedo 36 lentelę) ir trečios klasės (žr. 3 priedo 54 lentelę) aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto tiriamųjų savęs vertinimą pagal visus savivertės parametrus statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

6 lentelė

*Aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto (pagal mokslo kriterijų)
visų tiriamųjų savivertės palyginimas*

Savęs vertinimas	Aukšto socialinio prioriteto		Vidutinio socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
S1 (stiprus)	4,50	0,72	4,23	1,09	1,199	182	0,232
S2 (gražus)	4,58	0,88	4,28	1,00	1,433	182	0,153
S3 (darbštus)	4,38	0,88	4,08	1,17	1,206	181	0,229
S4 (protingas)	4,54	0,78	4,28	0,86	1,395	182	0,165
S5 (draugiškas)	4,67	0,70	4,51	0,92	0,783	182	0,435
S6 (gabus)	4,58	0,58	4,24	1,05	1,565	181	0,119
S7 (greitas)	4,46	1,02	4,29	1,02	0,738	182	0,462
<i>S bendras</i>	<i>4,53</i>	<i>0,56</i>	<i>4,27</i>	<i>0,66</i>	<i>1,837</i>	<i>182</i>	<i>0,068</i>

Lyginant vidutinio ir žemo socialinio prioriteto visų tiriamųjų savivertę (žr. 7 lentelę), rezultatai rodo, jog vidutinio socialinio prioriteto tiriamųjų bendra savivertė yra didesnė ($t(183)$

= 2,778, $p = 0,006$). Lyginant vidutinio ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų savivertę pagal parametrus: „gražus“, „darbštus“, „gabus“ ir „greitas“, matyti, jog vidutinio socialinio prioriteto tiriamieji daugiau save vertina pagal parametrus: „gražus“ ($t(183) = 3,148$, $p = 0,002$), „darbštus“ ($t(181) = 2,415$, $p = 0,017$), „gabus“ ($t(182) = 1,991$, $p < 0,05$) ir „greitas“ ($t(183) = 2,368$, $p = 0,019$). Vidutinio socialinio prioriteto tiriamieji save vertina daugiau pagal savivertės parametrus: „stiprus“, „protingas“ ir „draugiškas“, tačiau statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

7 lentelė

Vidutinio ir žemo socialinio prioriteto (pagal mokslo kriterijų)
visų tiriamųjų savivertės palyginimas

Savęs vertinimas	Vidutinio socialinio prioriteto		Žemo socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
S1 (stiprus)	4,23	1,09	4,20	1,41	0,102	183	0,919
S2 (gražus)	4,28	1,00	3,56	1,39	3,148	183	0,002
S3 (darbštus)	4,08	1,17	3,42	1,69	2,415	181	0,017
S4 (protingas)	4,28	0,86	4,00	1,38	1,380	183	0,169
S5 (draugiškas)	4,51	0,92	4,50	0,88	0,062	182	0,951
S6 (gabus)	4,24	1,05	3,76	1,48	1,991	182	0,048
S7 (greitas)	4,29	1,02	3,72	1,67	2,368	183	0,019
<i>S bendras</i>	<i>4,27</i>	<i>0,66</i>	<i>3,87</i>	<i>0,78</i>	<i>2,778</i>	<i>183</i>	<i>0,006</i>

Lyginant priešmokyklinės grupės vidutinio ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų savęs vertinimą (žr. 2 priedo 37 lentelę) pagal mokslo kriterijų, matyti, jog vidutinio socialinio prioriteto tiriamieji save daugiau vertina pagal parametą „gražus“ ($t(75) = 2,368$, $p = 0,019$). Taip pat pastarųjų yra didesnė bendra savivertė, save daugiau vertina pagal parametrus: „stiprus“, „draugiškas“, „gabus“, „greitas“, o žemo socialinio prioriteto tiriamieji save daugiau vertina pagal parametrus „darbštus“ ir „protingas“, tačiau statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant trečios klasės vidutinio ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų (žr. 3 priedo 55 lentelę) savęs vertinimą, matyti, jog vidutinio socialinio prioriteto tiriamųjų bendras savęs vertinimas ($t(106) = 2,375$, $p = 0,019$) ir savęs vertinimas pagal parametą „darbštus“ ($t(104) = 3,117$, $p = 0,002$) yra didesnis nei žemo socialinio prioriteto tiriamųjų. Pagal kitus savivertės parametrus statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Apibendrinus socialinio prioriteto visų tiriamųjų (žr. 2-7 lenteles) ir skirtingose amžiaus grupėse (žr. 2 priedo 32-37 lenteles ir 3 priedo 50-55 lenteles) savęs vertinimą, galima pastebėti, kad socialinio prioriteto grupė atitinka savęs vertinimą. Aukšto socialinio prioriteto tiriamųjų savęs vertinimas yra didžiausias, lyginant su vidutinio ir žemo socialinio prioriteto tiriamaisiais;

vidutinio socialinio prioriteto tiriamųjų savęs vertinimas yra mažesnis nei aukšto socialinio prioriteto tiriamųjų, bet didesnis nei žemo socialinio prioriteto tiriamųjų; žemo socialinio prioriteto tiriamųjų savęs vertinimas yra mažiausias, lyginant su aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto tiriamaisiais.

Skirtingų socialinių prioritetų pagal laisvalaikio kriterijų tiriamųjų psichologinės savijautos mokantis palyginimas. Lyginant aukšto ir žemo socialinio prioriteto visų tiriamųjų psichologinę savijautą mokantis (žr. 8 lentelę), matyti, kad aukšto socialinio prioriteto tiriamieji pagal visus psichologinės savijautos parametrus yra geresnės savijautos. Lyginant aukšto ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų psichologinę savijautą, matyti, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamiesiems labiau „patinka“ ($t(48) = 2,422, p = 0,019$) mokytis nei žemo socialinio prioriteto tiriamiesiems. Pagal kitus psichologinės savijautos parametrus: „lengva“, „įdomu“, „malonu“, „naudinga“, „sekasi“, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant priešmokyklinės grupės aukšto ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų psichologinę savijautą (žr. 2 priedo 38 lentelę), matyti, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamiesiems (kaip ir 8 lentelėje) labiau „patinka“ ($t(19) = 2,880, p = 0,010$) priešmokyklinėje grupėje nei žemo socialinio prioriteto tiriamiesiems. Pagal kitus psichologinės savijautos parametrus statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant trečios klasės aukšto ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų psichologinę savijautą (žr. 3 priedo 56 lentelę), rezultatai rodo, jog pagal visus psichologinės savijautos parametrus statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

8 lentelė

*Aukšto ir žemo socialinio prioriteto (pagal laisvalaikio kriterijų)
visų tiriamųjų psichologinės savijautos palyginimas*

Psichologinė savijauta	Aukšto socialinio prioriteto		Žemo socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
PS1 (patinka)	5,17	1,13	3,96	2,18	2,422	48	0,019
PS2 (lengva)	4,21	1,74	4,00	1,60	0,441	48	0,662
PS3 (įdomu)	5,09	1,20	4,50	1,56	1,463	47	0,150
PS4 (malonu)	5,04	0,91	4,62	1,39	1,274	48	0,209
PS5 (naudinga)	5,46	1,06	4,73	1,71	1,789	48	0,080
PS6 (sekasi)	4,58	1,25	3,77	1,66	1,950	48	0,057

Lyginant aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto visų tiriamųjų psichologinę savijautą (žr. 9 lentelę), rezultatai rodo, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamiesiems labiau „patinka“, „lengva“, „malonu“, „naudinga“ ir „sekasi“ mokytis. Vidutinio socialinio prioriteto

tiriamiesiems labiau „įdomu“ mokytis nei aukšto socialinio prioriteto tiriamiesiems. Pagal visus psichologinės savijautos mokantis parametrus statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant priešmokyklinės grupės (žr. 2 priedo 39 lentelę) ir trečios klasės (žr. 3 priedo 57 lentelę) aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto tiriamųjų psichologinę savijautą, matyti, jog pagal visus parametrus statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

9 lentelė

*Aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto (pagal laisvalaikio kriterijų)
visų tiriamųjų psichologinės savijautos palyginimas*

Psichologinė savijauta	Aukšto socialinio prioriteto		Vidutinio socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
PS1 (patinka)	5,17	1,13	4,87	1,51	0,930	181	0,354
PS2 (lengva)	4,21	1,74	3,87	1,56	0,981	181	0,328
PS3 (įdomu)	5,09	1,20	5,09	1,32	-0,002	181	0,999
PS4 (malonu)	5,04	0,91	4,75	1,45	0,939	181	0,349
PS5 (naudinga)	5,46	1,06	5,30	1,16	0,628	182	0,531
PS6 (sekasi)	4,58	1,25	4,14	1,52	1,369	182	0,173

Lyginant vidutinio ir žemo socialinio prioriteto visų tiriamųjų psichologinę savijautą (žr. 10 lentelę), matyti, jog vidutinio socialinio prioriteto tiriamiesiems labiau „patinka“ ($t(183) = 2,648, p = 0,009$), „įdomu“ ($t(184) = 2,052, p < 0,05$) ir „naudinga“ ($t(184) = 2,149, p = 0,033$), „malonu“, „sekasi“ mokytis. Žemo socialinio prioriteto tiriamieji mano, jog jiems labiau „lengva“ mokytis nei vidutinio socialinio prioriteto tiriamiesiems, tačiau pagal kitus psichologinės savijautos parametrus statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

10 lentelė

*Vidutinio ir žemo socialinio prioriteto (pagal laisvalaikio kriterijų)
visų tiriamųjų psichologinės savijautos palyginimas*

Psichologinė savijauta	Vidutinio socialinio prioriteto		Žemo socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
PS1 (patinka)	4,87	1,51	3,96	2,18	2,648	183	0,009
PS2 (lengva)	3,87	1,56	4,00	1,60	-0,399	183	0,690
PS3 (įdomu)	5,09	1,32	4,50	1,56	2,052	184	0,042
PS4 (malonu)	4,75	1,45	4,62	1,39	0,456	183	0,649
PS5 (naudinga)	5,30	1,16	4,73	1,71	2,149	184	0,033
PS6 (sekasi)	4,14	1,52	3,77	1,66	1,132	184	0,259

Lyginant priešmokyklinės grupės vidutinio ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų psichologinę savijautą (žr. 2 priedo 40 lentelę), galima pastebėti, jog vidutinio socialinio

prioriteto tiriamiesiems labiau „patinka“ ($t(77) = 2,758, p = 0,007$) priešmokyklinėje grupėje. Pagal kitus psichologinės savijautos parametrus statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant trečios klasės vidutinio ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų psichologinę savijautą (žr. 3 priedo 58 lentelę), statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Skirtingų socialinių prioritetų pagal mokslo kriterijų tiriamųjų psichologinės savijautos mokantis lyginimas. Lyginant aukšto ir žemo socialinio prioriteto visų tiriamųjų psichologinę savijautą mokantis (žr. 11 lentelę), matyti, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamieji pagal visus parametrus geriau jaučiasi mokykloje. Lyginant aukšto ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų psichologinę savijautą, rezultatai rodo, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamieji mano, kad jiems labiau „patinka“ ($t(47) = 2,405, p = 0,020$) ir „naudinga“ ($t(47) = 2,753, p = 0,008$) mokytis. Pagal kitus psichologinės savijautos parametrus statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant priešmokyklinės grupės (žr. 2 priedo 41 lentelę) ir trečios klasės (žr. 3 priedo 59 lentelę) aukšto ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų psichologinę savijautą, rezultatai rodo, jog statistiškai reikšmingų skirtumų pagal visus psichologinės savijautos parametrus nerasta.

11 lentelė

*Aukšto ir žemo socialinio prioriteto (pagal mokslo kriterijų)
visų tiriamųjų psichologinės savijautos palyginimas*

Psichologinė savijauta	Aukšto socialinio prioriteto		Žemo socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
PS1 (patinka)	5,08	1,32	3,80	2,27	2,405	47	0,020
PS2 (lengva)	4,25	1,51	3,68	1,73	1,228	47	0,225
PS3 (įdomu)	4,83	1,47	4,56	1,66	0,586	46	0,560
PS4 (malonu)	5,17	0,92	4,76	1,27	1,282	47	0,206
PS5 (naudinga)	5,50	0,93	4,24	2,05	2,753	47	0,008
PS6 (sekasi)	4,63	1,24	4,00	1,66	1,487	47	0,144

Lyginant aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto visų tiriamųjų psichologinę savijautą (žr. 12 lentelę), matyti, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamiesiems labiau „patinka“, „lengva“, „malonu“, „naudinga“ ir „sekasi“ mokytis. Vidutinio socialinio prioriteto tiriamiesiems labiau „įdomu“ mokytis nei aukšto socialinio prioriteto tiriamiesiems. Pagal visus psichologinės savijautos mokantis parametrus, kaip ir priešmokyklinės grupės tiriamųjų (žr. 2 priedo 42 lentelę), statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant trečios klasės aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto tiriamųjų psichologinę savijautą (žr. 3 priedo 60 lentelę), matyti, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamieji mano, jog jiems labiau „sekasi“ ($t(99) = 2,001, p < 0,05$) mokytis nei vidutinio socialinio prioriteto

tiriamiesiems. Pagal kitus psichologinės savijautos parametrus: „patinka“, „lengva“, „įdomu“, „malonu“, „naudinga“, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

12 lentelė

Aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto (pagal mokslo kriterijų)

visų tiriamųjų psichologinės savijautos palyginimas

Psichologinė savijauta	Aukšto socialinio prioriteto		Vidutinio socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
PS1 (patinka)	5,08	1,32	4,90	1,46	0,581	182	0,562
PS2 (lengva)	4,25	1,51	3,91	1,57	0,986	182	0,326
PS3 (įdomu)	4,83	1,47	5,11	1,26	-0,993	182	0,322
PS4 (malonu)	5,17	0,92	4,71	1,46	1,475	182	0,142
PS5 (naudinga)	5,50	0,93	5,37	1,04	0,594	183	0,553
PS6 (sekasi)	4,63	1,24	4,09	1,52	1,629	183	0,105

Lyginant vidutinio ir žemo socialinio prioriteto visų tiriamųjų psichologinę savijautą (žr. 13 lentelę), matyti, jog vidutinio socialinio prioriteto tiriamieji mano, kad jiems labiau „patinka“ ($t(183) = 3,218$, $p = 0,002$) ir „naudinga“ ($t(184) = 4,295$, $p = 0,000$) mokytis nei žemo socialinio prioriteto tiriamiesiems. Pagal kitus psichologinės savijautos parametrus: „lengva“, „įdomu“, „malonu“, „sekasi“, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

13 lentelė

Vidutinio ir žemo socialinio prioriteto (pagal mokslo kriterijų)

visų tiriamųjų psichologinės savijautos palyginimas

Psichologinė savijauta	Vidutinio socialinio prioriteto		Žemo socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
PS1 (patinka)	4,90	1,46	3,80	2,27	3,218	183	0,002
PS2 (lengva)	3,91	1,57	3,68	1,73	0,679	183	0,498
PS3 (įdomu)	5,11	1,26	4,56	1,66	1,940	184	0,054
PS4 (malonu)	4,71	1,46	4,76	1,27	-0,153	183	0,878
PS5 (naudinga)	5,37	1,04	4,24	2,05	4,295	184	0,000
PS6 (sekasi)	4,09	1,52	4,00	1,66	0,281	184	0,779

Lyginant priešmokyklinės grupės vidutinio ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų psichologinę savijautą (žr. 2 priedo 43 lentelę), matyti, jog nei pagal vieną parametą statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant trečios klasės vidutinio ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų psichologinę savijautą (žr. 3 priedo 61 lentelę), matyti, jog vidutinio socialinio prioriteto tiriamieji (kaip ir 13 lentelėje) mano, kad jiems labiau „patinka“ ($t(106) = 2,203$, $p = 0,030$), „įdomu“ ($t(107) = 2,228$, $p = 0,028$) ir „naudinga“ ($t(107) = 4,139$, $p = 0,000$) mokytis nei žemo socialinio

prioriteto tiriamiesiems. Pagal kitus psichologinės savijautos parametrus: „lengva“, „malonu“, „sekasi“, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Apibendrinus socialinio prioriteto visų tiriamųjų (žr. 8-13 lenteles) ir skirtingose amžiaus grupėse (žr. 2 priedo 38-43 lenteles ir 3 priedo 56-61 lenteles) psichologinę savijautą mokantis, galima pastebėti, kad socialinio prioriteto grupė atitinka psichologinę savijautą mokantis. Aukšto socialinio prioriteto tiriamųjų psichologinė savijauta yra geriausia, lyginant su vidutinio ir žemo socialinio prioriteto tiriamaisiais; vidutinio socialinio prioriteto tiriamųjų psichologinė savijauta yra ne tokia gera kaip aukšto socialinio prioriteto tiriamųjų, bet geresnė nei žemo socialinio prioriteto tiriamųjų; žemo socialinio prioriteto tiriamųjų psichologinė savijauta yra menkiausia, lyginant su aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto tiriamaisiais.

Skirtingų socialinių prioritetų pagal laisvalaikio kriterijų tiriamųjų vertybinių orientacijų palyginimas. Lyginant aukšto ir žemo socialinio prioriteto visų tiriamųjų vertybines orientacijas (žr. 14 lentelę), matyti, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiau „galimybė nuolat mokytis“, „gera sveikata“, „meilė šeimoje“, „geri santykiai su mokytoja“, „geros gyvenimo sąlygos“. Žemo socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiau „geri santykiai su mamyte“, „geri santykiai su tėveliu“, „galimybė kurti“, „draugystė su vaikais“ ir „galimybė vadovauti vaikams“. Šiuose lyginimuose statistiškai reikšmingu skirtumų nerasta.

14 lentelė

*Aukšto ir žemo socialinio prioriteto (pagal laisvalaikio kriterijū)
visų tiriamųjų vertybinių orientacijų palyginimas*

Vertybinės orientacijos	Aukšto socialinio prioriteto		Žemo socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
V1 Geri santykiai su mamyte	7,33	3,10	7,69	2,99	-0,417	48	0,679
V2 Geri santykiai su tėveliu	6,46	3,13	6,96	2,75	-0,605	48	0,548
V3 Galimybė kurti: piešti ir kt.	4,08	2,60	5,27	3,04	-1,476	48	0,147
V4 Galimybė nuolat mokytis	6,04	3,07	5,46	2,70	0,710	48	0,481
V5 Gera sveikata	6,08	2,21	5,15	2,49	1,392	48	0,170
V6 Draugystė su vaikais	5,29	2,73	5,35	2,35	-0,076	48	0,940
V7 Galimybė vadovauti vaikams	3,33	3,02	3,46	2,47	-0,165	48	0,870
V8 Meilė šeimoje	6,88	2,13	6,19	2,88	0,945	48	0,349
V9 Geri santykiai su mokytoja	5,67	2,20	4,50	2,35	1,807	48	0,077
V10 Geros gyvenimo sąlygos	4,13	1,87	4,08	2,70	0,073	48	0,942

Lyginant priešmokyklinės grupės aukšto ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų vertybines orientacijas (žr. 2 priedo 44 lentelę), matyti, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiau „gera sveikata“ ($t(19) = 2,155$, $p < 0,05$), o žemo socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiau „galimybė kurti“ ($t(19) = -2,145$, $p < 0,05$).

Lyginant trečios klasės aukšto ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų (žr. 3 priedo 62 lentelę) vertybines orientacijas, rezultatai rodo, jog statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto visų tiriamųjų vertybines orientacijas (žr. 15 lentelę), matyti, kad aukšto socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiau „galimybė nuolat mokytis“, „gera sveikata“, „meilė šeimoje“, „geri santykiai su mokytoja“ ir „geros gyvenimo sąlygos“. Vidutinio socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiau „geri santykiai su mamyte“ „geri santykiai su tėveliu“, „galimybė kurti“, „draugystė su vaikais“ ir „galimybė vadovauti vaikams“.

„Gerai santykiai su mamyte“ vidutinio socialinio prioriteto tiriamųjų yra daugiau vertinama ($t(182) = -2,124, p = 0,035$), lyginant su aukšto socialinio prioriteto tiriamaisiais. Kitų statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant priešmokyklinės grupės (žr. 2 priedo 45 lentelę) ir trečios klasės (žr. 3 priedo 63 lentelę) aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto tiriamųjų vertybines orientacijas, matyti, kad statistiškai reikšmingų skirtumų nėra.

15 lentelė

*Aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto (pagal laisvalaikio kriterijū)
visų tiriamųjų vertybinių orientacijų palyginimas*

Vertybinės orientacijos	Aukšto socialinio prioriteto		Vidutinio socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
V1 Geri santykiai su mamyte	7,33	3,10	8,46	2,31	-2,124	182	0,035
V2 Geri santykiai su tėveliu	6,46	3,13	7,03	2,73	-0,940	182	0,348
V3 Galimybė kurti: piešti, ir kt.	4,08	2,60	4,94	2,92	-1,364	182	0,174
V4 Galimybė nuolat mokytis	6,04	3,07	5,38	2,36	1,226	182	0,222
V5 Gera sveikata	6,08	2,21	5,29	2,40	1,518	182	0,131
V6 Draugystė su vaikais	5,29	2,73	5,41	2,29	-0,235	182	0,815
V7 Galimybė vadovauti vaikams	3,33	3,02	3,56	2,79	-0,372	182	0,710
V8 Meilė šeimoje	6,88	2,13	6,21	2,81	1,107	182	0,270
V9 Geri santykiai su mokytoja	5,67	2,20	4,83	2,53	1,541	182	0,125
V10 Geros gyvenimo sąlygos	4,13	1,87	4,11	2,34	0,037	182	0,970

Lyginant vidutinio ir žemo socialinio prioriteto visų tiriamųjų vertybines orientacijas (žr. 16 lentelę), rezultatai rodo, jog vidutinio socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiau „geri santykiai su mamyte“, „geri santykiai su tėveliu“, „gera sveikata“, „draugystė su vaikais“, „galimybė vadovauti vaikams“, „meilė šeimoje“, „geri santykiai su mokytoja“ ir „geros gyvenimo sąlygos“. Žemo socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiau „galimybė kurti“ bei „galimybė nuolat mokytis“. Lyginant visų tiriamųjų (žr. 16 lentelę) bei trečios klasės vidutinio ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų vertybines orientacijas (žr. 3 priedo 64 lentelę), statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant priešmokyklinės grupės vidutinio ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų vertybines orientacijas (žr. 2 priedo 46 lentelę), matyti, jog „geri santykiai su mamyte“ ($t(77) = -2,228, p = 0,029$) yra svarbiau vidutinio socialinio prioriteto tiriamiesiems.

16 lentelė

Vidutinio ir žemo socialinio prioriteto (pagal laisvalaikio kriterijų) visų tiriamųjų vertybinių orientacijų palyginimas

Vertybinės orientacijos	Vidutinio socialinio prioriteto		Žemo socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
V1 Geri santykiai su mamyte	8,46	2,31	7,69	2,99	1,507	184	0,134
V2 Geri santykiai su tėveliu	7,03	2,73	6,96	2,75	0,121	184	0,904
V3 Galimybė kurti: piešti ir kt.	4,94	2,92	5,27	3,04	-0,524	184	0,601
V4 Galimybė nuolat mokytis	5,38	2,36	5,46	2,70	-0,158	184	0,875
V5 Gera sveikata	5,29	2,40	5,15	2,49	0,274	184	0,784
V6 Draugystė su vaikais	5,41	2,29	5,35	2,35	0,136	184	0,892
V7 Galimybė vadovauti vaikams	3,56	2,79	3,46	2,47	0,174	184	0,862
V8 Meilė šeimoje	6,21	2,81	6,19	2,88	0,034	184	0,973
V9 Geri santykiai su mokytoja	4,83	2,53	4,50	2,35	0,612	184	0,541
V10 Geros gyvenimo sąlygos	4,11	2,34	4,08	2,70	0,058	184	0,954

Skirtingų socialinių prioritetų pagal mokslo kriterijų tiriamųjų vertybinių orientacijų palyginimas. Lyginant aukšto ir žemo socialinio prioriteto visų tiriamųjų vertybines orientacijas (žr. 17 lentelę), rezultatai rodo, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiau „geri santykiai su tėveliu“, „gera sveikata“, „meilė šeimoje“, „geri santykiai su mokytoja“ ir „geros gyvenimo sąlygas“. Žemo socialinio prioriteto tiriamiesiems, lyginant su aukšto socialinio prioriteto tiriamaisiais, svarbiau „geri santykiai su mamyte“, „galimybė kurti“ „galimybė nuolat mokytis“, „draugystė su vaikais“ ir „galimybė vadovauti vaikams“.

„Meilė šeimoje“ svarbesnė aukšto socialinio prioriteto tiriamiesiems (žr. 17 lentelę) ($t(47) = 2,969, p = 0,005$), lyginant su žemo socialinio prioriteto tiriamaisiais. Kitų statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant priešmokyklinės grupės aukšto ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų vertybines orientacijas (žr. 2 priedo 47 lentelę), statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant trečios klasės aukšto ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų vertybines orientacijas (žr. 3 priedo 65 lentelę), matyti, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiau „gera sveikata“ ($t(26) = 2,462, p = 0,021$) ir „meilė šeimoje“ ($t(26) = 2,342, p = 0,027$). Žemo socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiau yra „galimybė kurti“ ($t(26) = -2,184, p = 0,038$) ir „galimybė vadovauti vaikams“ ($t(26) = -2,414, p = 0,023$) nei aukšto socialinio prioriteto tiriamiesiems. Kitų statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

*Aukšto ir žemo socialinio prioriteto (pagal mokslo kriterijų)
visų tiriamųjų vertybinių orientacijų palyginimas*

Vertybinės orientacijos	Aukšto socialinio prioriteto		Žemo socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
V1 Geri santykiai su mamyte	7,79	2,62	8,32	2,82	-0,678	47	0,501
V2 Geri santykiai su tėveliu	7,00	2,80	6,96	2,68	0,051	47	0,959
V3 Galimybė kurti: piešti ir kt.	4,08	2,41	5,32	3,04	-1,574	47	0,122
V4 Galimybė nuolat mokytis	5,29	2,82	5,56	2,55	-0,350	47	0,728
V5 Gera sveikata	6,17	2,08	5,32	2,67	1,234	47	0,223
V6 Draugystė su vaikais	4,67	2,60	5,20	2,10	-0,791	47	0,433
V7 Galimybė vadovauti vaikams	3,17	2,82	3,76	2,18	-0,825	47	0,414
V8 Meilė šeimoje	7,58	2,22	5,44	2,79	2,969	47	0,005
V9 Geri santykiai su mokytoja	5,42	2,64	4,36	2,55	1,427	47	0,160
V10 Geros gyvenimo sąlygos	4,13	1,83	3,72	2,81	0,596	47	0,554

Lyginant aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto visų tiriamųjų vertybines orientacijas (žr. 18 lentelę), rezultatai rodo, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiau „geri santykiai su tėveliu“, „gera sveikata“, „meilė šeimoje“ ir „geri santykiai su mokytoja“. Vidutinio socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiau „geri santykiai su mamyte“, „galimybė kurti“, „galimybė nuolat mokytis“, „draugystė su vaikais“ ir „galimybė vadovauti vaikams“.

„Meilė šeimoje“ svarbiau aukšto socialinio prioriteto tiriamiesiems (žr. 18 lentelę) ($t(183) = 2,302$, $p = 0,022$), lyginant su vidutinio socialinio prioriteto tiriamaisiais. Kitų statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant priešmokyklinės grupės aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto tiriamųjų vertybines orientacijas (žr. 2 priedo 48 lentelę), statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Lyginant trečios klasės aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto tiriamųjų vertybines orientacijas (žr. 3 priedo 66 lentelę), matyti, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiau „gera sveikata“ ($t(99) = 2,974$, $p = 0,004$).

*Aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto (pagal mokslo kriterijų)
visų tiriamųjų vertybinių orientacijų palyginimas*

Vertybinės orientacijos	Aukšto socialinio prioriteto		Vidutinio socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
V1 Geri santykiai su mamyte	7,79	2,62	8,29	2,47	-0,918	183	0,360
V2 Geri santykiai su tėveliu	7,00	2,80	6,95	2,80	0,081	183	0,935
V3 Galimybė kurti: piešti ir kt.	4,08	2,41	4,94	2,94	-1,355	183	0,177
V4 Galimybė nuolat mokytis	5,29	2,82	5,48	2,44	-0,342	183	0,733
V5 Gera sveikata	6,17	2,08	5,25	2,38	1,776	183	0,077
V6 Draugystė su vaikais	4,67	2,60	5,53	2,33	-1,664	183	0,098
V7 Galimybė vadovauti vaikams	3,17	2,82	3,54	2,84	-0,601	183	0,549
V8 Meilė šeimoje	7,58	2,22	6,22	2,76	2,302	183	0,022
V9 Geri santykiai su mokytoja	5,42	2,64	4,88	2,45	0,987	183	0,325
V10 Geros gyvenimo sąlygos	4,13	1,83	4,16	2,33	-0,073	183	0,941

Lyginant vidutinio ir žemo socialinio prioriteto visų tiriamųjų vertybines orientacijas (žr. 19 lentelę), matyti, jog vidutinio socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiau „draugystė su vaikais“, „meilė šeimoje“, „geri santykiai su mokytoja“ ir „geros gyvenimo sąlygos“. Žemo socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiau „geri santykiai su mamyte“ „geri santykiai su tėveliu“, „galimybė kurti“, „galimybė nuolat mokytis“, „gera sveikata“ ir „galimybė vadovauti vaikams“. Statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

*Vidutinio ir žemo socialinio prioriteto (pagal mokslo kriterijų)
visų tiriamųjų vertybinių orientacijų palyginimas*

Vertybinės orientacijos	Vidutinio socialinio prioriteto		Žemo socialinio prioriteto		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
V1 Geri santykiai su mamyte	8,29	2,47	8,32	2,82	-0,052	184	0,959
V2 Geri santykiai su tėveliu	6,95	2,80	6,96	2,68	-0,016	184	0,987
V3 Galimybė kurti: piešti ir kt.	4,94	2,94	5,32	3,04	-0,601	184	0,548
V4 Galimybė nuolat mokytis	5,48	2,44	5,56	2,55	-0,155	184	0,877
V5 Gera sveikata	5,25	2,38	5,32	2,67	-0,125	184	0,900
V6 Draugystė su vaikais	5,53	2,33	5,20	2,10	0,663	184	0,508
V7 Galimybė vadovauti vaikams	3,54	2,84	3,76	2,18	-0,369	184	0,712
V8 Meilė šeimoje	6,22	2,76	5,44	2,79	1,319	184	0,189
V9 Geri santykiai su mokytoja	4,88	2,45	4,36	2,55	0,986	184	0,326
V10 Geros gyvenimo sąlygos	4,16	2,33	3,72	2,81	0,858	184	0,392

Lyginant priešmokyklinės grupės vidutinio ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų vertybines orientacijas (žr. 2 priedo 49 lentelę), rezultatai rodo, jog statistiškai reikšmingų skirtumų nėra.

Lyginant trečios klasės vidutinio ir žemo socialinio prioriteto tiriamųjų vertybines orientacijas (žr. 3 priedo 67 lentelę), matyti, jog vidutinio socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiau „geri santykiai su mokytoja“ ($t(107) = 2,190, p = 0,031$) nei žemo socialinio prioriteto tiriamiesiems. Lyginant kitas vertybines orientacijas, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Apibendrinus visų tiriamųjų (žr. 14-19 lenteles) skirtingų socialinio prioriteto vertybines orientacijas, matyti, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiausia „gera sveikata“ ir „meilė šeimoje“, vidutinio socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiausia „geri santykiai su mamyte“, o žemo socialinio prioriteto tiriamiesiems svarbiausia „galimybė kurti“ ir „galimybė vadovauti draugams“.

Visiems (aukšto, vidutinio ir žemo) socialinio prioriteto tiriamiesiems, svarbiausios trys vertybinės orientacijos (didžiausi \bar{x}) yra: „geri santykiai su mamyte“, „geri santykiai su tėveliu“ ir „meilė šeimoje“, o mažiausi svarbi – „galimybė vadovauti vaikams“. Išsiskiria žemo socialinio prioriteto pagal mokslo kriterijų visų tiriamųjų vertybinės orientacijos (žr. 17 ir 19 lenteles). Jiems svarbiausia: „geri santykiai su mamyte“, „geri santykiai su tėveliu“ ir „galimybė nuolat mokytis“, o mažiausiai svarbi vertybinė orientacija – „geros gyvenimo sąlygos“.

3.2. Savivertės, psichologinės savijautos mokantis ir vertybinių orientacijų palyginimas grupėse pagal amžių ir lytį

Savivertės palyginimas grupėse pagal amžių ir lytį. Lyginant priešmokyklinės grupės ir trečios klasės tiriamųjų savęs vertinimą (žr. 20 lentelę), matyti, kad bendras savęs vertinimas priešmokyklinės grupės tiriamųjų yra didesnis ($t(207) = 6,347, p = 0,000$). Priešmokyklinės grupės tiriamieji save daugiau vertina pagal parametrus: „stiprus“ ($t(207) = 6,055, p = 0,000$), „gražus“ ($t(207) = 5,369, p = 0,000$), „darbštus“ ($t(205) = 3,753, p = 0,000$), „protingas“ ($t(207) = 4,653, p = 0,000$), „gabus“ ($t(206) = 3,140, p = 0,002$), „greitas“ ($t(207) = 2,479, p = 0,014$) ir „darbštus“.

Nerastas statistiškai reikšmingas skirtumas pagal savivertės parametą „draugiškas“ - tai galėtų reikšti, jog šis savivertės parametras reikšmingas tiek priešmokyklinės, tiek trečios klasės tiriamiesiems.

Priešmokyklinės grupės ir trečios klasės tiriamųjų savęs vertinimo palyginimas

Savęs vertinimas	Priešmokyklinė grupė		Trečia klasė		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
S1 (stiprus)	4,74	0,84	3,88	1,13	6,055	207	0,000
S2 (gražus)	4,65	0,87	3,90	1,09	5,369	207	0,000
S3 (darbštus)	4,38	1,10	3,76	1,26	3,753	205	0,000
S4 (protingas)	4,60	0,81	4,03	0,95	4,653	207	0,000
S5 (draugiškas)	4,63	0,86	4,45	0,91	1,389	206	0,166
S6 (gabus)	4,48	1,05	4,02	1,07	3,140	206	0,002
S7 (greitas)	4,46	1,21	4,08	1,03	2,479	207	0,014
<i>S bendras</i>	<i>4,56</i>	<i>0,71</i>	<i>4,01</i>	<i>0,55</i>	<i>6,347</i>	<i>207</i>	<i>0,000</i>

Lyginant visų berniukų ir mergaičių savęs vertinimą (žr. 21 lentelę), matyti, jog mergaičių bendras savęs vertinimas yra didesnis. Berniukai, lyginant su mergaitėmis, save daugiau vertina pagal parametrus: „stiprus“ ir „greitas“, o mergaitės daugiau save vertina pagal parametrus: „graži“ ($t(207) = -3,035$, $p = 0,003$), „darbšti“ ($t(205) = -2,340$, $p = 0,020$), „protinga“, „draugiška“ ir „gabi“.

Pagal kitus savęs vertinimo parametrus: „stiprus“, „protingas“, „draugiškas“, „gabus“, „greitas“, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Visų berniukų ir mergaičių savęs vertinimo palyginimas

Savęs vertinimas	Berniukai		Mergaitės		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
S1 (stiprus)	4,38	1,05	4,13	1,13	1,666	207	0,097
S2 (gražus)	4,00	1,16	4,44	0,92	-3,035	207	0,003
S3 (darbštus)	3,83	1,34	4,23	1,09	-2,340	205	0,020
S4 (protingas)	4,21	0,94	4,35	0,93	-1,082	207	0,281
S5 (draugiškas)	4,46	1,02	4,60	0,76	-1,150	206	0,251
S6 (gabus)	4,08	1,17	4,36	0,98	-1,872	206	0,063
S7 (greitas)	4,25	1,22	4,23	1,03	0,136	207	0,892
<i>S bendras</i>	<i>4,17</i>	<i>0,71</i>	<i>4,33</i>	<i>0,65</i>	<i>-1,682</i>	<i>207</i>	<i>0,094</i>

Lyginant priešmokyklinės grupės berniukų ir mergaičių savivertę (žr. 22 lentelę), matyti, jog mergaičių savęs vertinimas pagal visus savęs vertinimo parametrus yra didesnis, tačiau statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Priešmokyklinės grupės berniukų ir mergaičių savęs vertinimo palyginimas

Savęs vertinimas	Berniukai		Mergaitės		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
S1 (stiprus)	4,69	0,92	4,77	0,78	-0,430	89	0,668
S2 (gražus)	4,46	1,07	4,79	0,67	-1,787	89	0,077
S3 (darbštus)	4,23	1,20	4,50	1,02	-1,154	89	0,252
S4 (protingas)	4,51	0,88	4,67	0,76	-0,928	89	0,356
S5 (draugiškas)	4,56	0,91	4,67	0,83	-0,593	89	0,555
S6 (gabus)	4,26	1,23	4,65	0,86	-1,814	89	0,073
S7 (greitas)	4,31	1,45	4,58	1,00	-1,048	89	0,298
<i>S bendras</i>	<i>4,43</i>	<i>0,82</i>	<i>4,66</i>	<i>0,60</i>	<i>-1,546</i>	<i>89</i>	<i>0,126</i>

Lyginant trečios klasės berniukų ir mergaičių savęs vertinimą (žr. 23 lentelę), matyti, jog berniukų, lyginant su mergaitėmis, didesnis savęs vertinimas pagal parametrus: „stiprus“ ($t(116) = 3,326$, $p = 0,001$) ir „greitas“. Mergaičių, lyginant su berniukais, didesnis savęs vertinimas pagal parametrus: „graži“ ($t(116) = -1,989$, $p < 0,05$), „darbšti“, „protinga“, „draugiška“ ir „gabi“. Pagal savivertės parametrus: „darbštus“, „protingas“, „draugiškas“, „gabus“ ir „greitas“, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Trečios klasės berniukų ir mergaičių savęs vertinimo palyginimas

Savęs vertinimas	Berniukai		Mergaitės		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
S1 (stiprus)	4,19	1,09	3,53	1,07	3,326	116	0,001
S2 (gražus)	3,71	1,13	4,11	1,01	-1,989	116	0,049
S3 (darbštus)	3,59	1,36	3,96	1,09	-1,614	114	0,109
S4 (protingas)	4,02	0,92	4,04	0,98	-0,117	116	0,907
S5 (draugiškas)	4,39	1,08	4,53	0,69	-0,826	115	0,410
S6 (gabus)	3,97	1,14	4,07	1,01	-0,529	115	0,598
S7 (greitas)	4,22	1,07	3,91	0,97	1,658	116	0,100
<i>S bendras</i>	<i>4,01</i>	<i>0,57</i>	<i>4,01</i>	<i>0,53</i>	<i>-0,039</i>	<i>116</i>	<i>0,969</i>

Psichologinės savijautos mokantis palyginimas grupėse pagal amžių ir lytį. Lyginant priešmokyklinės ir trečios klasės tiriamųjų psichologinę savijautą mokantis (žr. 24 lentelę), matyti, kad priešmokyklinės grupės tiriamieji mano, jog jiems labiau „patinka“ ($t(207) = 3,896$, $p = 0,000$), „lengva“ ($t(207) = 4,413$, $p = 0,000$), „įdomu“ ($t(207) = 2,378$, $p = 0,018$), „malonu“ ($t(207) = 2,299$, $p = 0,023$) ir „sekasi“ ($t(208) = 2,997$, $p = 0,003$) nei trečios klasės tiriamiesiems. Trečios klasės tiriamieji, lyginant su priešmokyklinės grupės tiriamaisiais, mano, kad mokytis mokykloje yra „naudinga“, tačiau statistiškai reikšmingo skirtumo nerasta.

Priešmokyklinės grupės ir trečios klasės tiriamųjų psichologinės savijautos palyginimas

Psichologinė savijauta	Priešmokyklinė grupė		Trečia klasė		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
PS1 (patinka)	5,26	1,47	4,42	1,60	3,896	207	0,000
PS2 (lengva)	4,45	1,80	3,52	1,25	4,413	207	0,000
PS3 (įdomu)	5,26	1,33	4,82	1,33	2,378	207	0,018
PS4 (malonu)	5,02	1,43	4,58	1,34	2,299	207	0,023
PS5 (naudinga)	5,24	1,27	5,25	1,23	-0,060	208	0,953
PS6 (sekasi)	4,49	1,64	3,87	1,36	2,997	208	0,003

Lyginant visų berniukų ir mergaičių psichologinę savijautą mokantis (žr. 25 lentelę), matyti, jog pagal visus parametrus mergaičių požiūris į mokymąsi yra geresnis. Lyginant berniukų ir mergaičių psichologinę savijautą, matyti, jog mergaitėms labiau „patinka“ ($t(207) = -2,704, p = 0,007$), „įdomu“ ($t(207) = -2,015, p < 0,05$) ir „sekasi“ ($t(208) = -1,980, p < 0,05$) nei berniukams.

Pagal kitus psichologinės savijautos mokantis parametrus: „lengva“, „malonu“, „naudinga“, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Visų berniukų ir mergaičių psichologinės savijautos mokantis palyginimas

Psichologinė savijauta	Barniukai		Mergaitės		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
PS1 (patinka)	4,49	1,75	5,07	1,39	-2,704	207	0,007
PS2 (lengva)	3,72	1,59	4,12	1,56	-1,864	207	0,064
PS3 (įdomu)	4,82	1,50	5,20	1,16	-2,015	207	0,045
PS4 (malonu)	4,72	1,46	4,82	1,33	-0,553	207	0,581
PS5 (naudinga)	5,11	1,30	5,38	1,18	-1,589	208	0,114
PS6 (sekasi)	3,93	1,59	4,34	1,42	-1,980	208	0,049

Lyginant priešmokyklinės grupės berniukų ir mergaičių psichologinę savijautą (žr. 26 lentelę), rezultatai rodo, jog pagal visus psichologinės savijautos parametrus mergaičių požiūris į mokymąsi yra geresnis. Mergaitės mano, kad joms labiau „naudinga“ ($t(89) = -2,296, p = 0,024$) būti priešmokyklinėje grupėje, nei berniukams. Kitų statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Priešmokyklinės grupės berniukų ir mergaičių psichologinės savijautos palyginimas

Psichologinė savijauta	Berniukai		Mergaitės		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
PS1 (patinka)	4,97	1,65	5,48	1,29	-1,645	89	0,103
PS2 (lengva)	4,28	1,85	4,58	1,78	-0,770	89	0,443
PS3 (įdomu)	5,15	1,42	5,35	1,27	-0,680	89	0,499
PS4 (malonu)	4,95	1,56	5,08	1,34	-0,425	88	0,672
PS5 (naudinga)	4,90	1,43	5,50	1,08	-2,296	89	0,024
PS6 (sekasi)	4,18	1,65	4,73	1,61	-1,598	89	0,114

Lyginant trečios klasės berniukų ir mergaičių psichologinę savijautą mokantis (žr. 27 lentelę), matyti, jog pagal visus psichologinės savijautos parametrus mergaičių požiūris į mokymąsi yra geresnis, tačiau statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Trečios klasės berniukų ir mergaičių psichologinės savijautos mokantis palyginimas

Psichologinė savijauta	Berniukai		Mergaitės		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
PS1 (patinka)	4,18	1,76	4,70	1,37	-1,772	116	0,079
PS2 (lengva)	3,37	1,30	3,69	1,18	-1,416	116	0,159
PS3 (įdomu)	4,62	1,52	5,05	1,04	-1,790	116	0,076
PS4 (malonu)	4,57	1,39	4,59	1,29	-0,072	117	0,942
PS5 (naudinga)	5,24	1,20	5,27	1,27	-0,131	117	0,896
PS6 (sekasi)	3,78	1,54	3,98	1,12	-0,819	117	0,414

Vertybinių orientacijų palyginimas grupėse pagal amžių ir lytį. Lyginant priešmokyklinės ir trečios klasės tiriamųjų vertybines orientacijas (žr. 28 lentelę) matyti, jog priešmokyklinukams svarbiau yra „galimybė kurti“ ($t(208) = 2,645, p = 0,009$), „draugystė su vaikais“ ($t(208) = 4,504, p = 0,000$), „galimybė vadovauti vaikams“ ($t(208) = 7,715, p = 0,000$), „geri santykiai su auklėtoja (mokytoja)“ ($t(208) = 2,959, p = 0,003$) ir „geros gyvenimo sąlygos“ ($t(208) = 2,014, p < 0,05$). Trečiokams, lyginant su priešmokyklinukais, svarbiau „geri santykiai su mamyte“ ($t(208) = 4,665, p = 0,000$), „geri santykiai su tėveliu“ ($t(208) = 4,521, p = 0,000$), „galimybė nuolat mokytis“ ($t(208) = 3,111, p = 0,002$), „gera sveikata“ ($t(208) = 6,912, p = 0,000$).

Nerasta statistiškai reikšmingo skirtumo lyginant priešmokyklinės grupės ir trečios klasės tiriamųjų vertybinę orientaciją „meilė šeimoje“.

Priešmokyklinės grupės ir trečios klasės tiriamųjų vertybinių orientacijų palyginimas

Vertybinės orientacijos	Priešmokyklinė grupė		Trečia klasė		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
V1 Geri santykiai su mamyte	7,35	2,64	8,92	2,21	-4,665	208	0,000
V2 Geri santykiai su tėveliu	6,01	2,94	7,68	2,41	-4,521	208	0,000
V3 Galimybė kurti: piešti ir kt.	5,48	2,95	4,43	2,80	2,645	208	0,009
V4 Galimybė nuolat mokytis	4,87	2,76	5,92	2,16	-3,111	208	0,002
V5 Gera sveikata	4,19	2,47	6,27	1,89	-6,912	208	0,000
V6 Draugystė su vaikais	6,19	2,72	4,78	1,79	4,504	208	0,000
V7 Galimybė vadovauti vaikams	5,01	2,79	2,39	2,14	7,715	208	0,000
V8 Meilė šeimoje	5,99	3,00	6,51	2,53	-1,371	208	0,172
V9 Geri santykiai su mokytoja	5,45	2,79	4,45	2,13	2,959	208	0,003
V10 Geros gyvenimo sąlygos	4,47	2,34	3,82	2,29	2,014	208	0,045

Lyginant visų berniukų ir mergaičių vertybines orientacijas (žr. 29 lentelę), rezultatai rodo, jog mergaitėms svarbiau „geri santykiai su mamyte“ ($t(208) = -2,224$, $p = 0,027$), „geri santykiai su tėveliu“, „meilė šeimoje“, „geri santykiai su mokytoja“ bei „geros gyvenimo sąlygos“. Berniukams, lyginant su mergaitėms, svarbiau „galimybė kurti“, „galimybė nuolat mokytis“, „gera sveikata“ ir „draugystė su vaikais“ ($t(208) = 2,703$, $p = 0,007$) ir „galimybė vadovauti vaikams“. Lyginant kitas vertybines orientacijas, išskyrus „geri santykiai su mamyte“ ir „draugystė su vaikais“, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

Visų berniukų ir mergaičių vertybinių orientacijų palyginimas

Vertybinės orientacijos	Berniukai		Mergaitės		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
V1 Geri santykiai su mamyte	7,84	2,80	8,61	2,18	-2,224	208	0,027
V2 Geri santykiai su tėveliu	6,72	2,95	7,19	2,59	-1,228	208	0,221
V3 Galimybė kurti: piešti ir kt.	4,90	2,99	4,87	2,84	0,079	208	0,937
V4 Galimybė nuolat mokytis	5,43	2,53	5,50	2,46	0,199	208	0,842
V5 Gera sveikata	5,60	2,41	5,15	2,36	1,364	208	0,174
V6 Draugystė su vaikais	5,83	2,26	4,97	2,35	2,703	208	0,007
V7 Galimybė vadovauti vaikams	3,80	2,73	3,26	2,78	1,431	208	0,154
V8 Meilė šeimoje	6,15	2,78	6,42	2,72	-0,710	208	0,479
V9 Geri santykiai su mokytoja	4,76	2,64	4,99	2,34	-0,658	208	0,511
V10 Geros gyvenimo sąlygos	4,08	2,56	4,13	2,11	-0,159	208	0,874

Lyginant priešmokyklinės grupės berniukų ir mergaičių vertybines orientacijas (žr. 30 lentelę), matyti, jog mergaitėms svarbiau „geri santykiai su mamyte“, „geri santykiai su tėveliu“, „galimybė nuolat mokytis“, „meilė šeimoje“, „geri santykiai su auklėtoja (mokytoja)“ bei „geros gyvenimo sąlygos“. Berniukams, lyginant su mergaitėms, svarbiau „galimybė kurti“, „gera

sveikata“, „galimybė vadovauti vaikams“ ir „draugystė su vaikais“ ($t(89) = 2,540, p = 0,013$). Palyginus vertybines orientacijas, išskyrus vertybinę orientaciją „draugystė su vaikais“, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

30 lentelė

Priešmokyklinės grupės berniukų ir mergaičių vertybinių orientacijų palyginimas

Vertybinės orientacijos	Berniukai		Mergaitės		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
V1 Geri santykiai su mamyte	6,90	2,71	7,69	2,56	-1,428	89	0,157
V2 Geri santykiai su tėveliu	5,87	3,16	6,12	2,79	-0,390	89	0,698
V3 Galimybė kurti: piešti ir kt.	5,69	3,03	5,33	2,91	0,583	89	0,562
V4 Galimybė nuolat mokytis	4,59	2,51	5,08	2,94	-0,833	89	0,407
V5 Gera sveikata	4,26	2,51	4,13	2,47	0,231	89	0,818
V6 Draugystė su vaikais	7,00	2,56	5,58	2,70	2,540	89	0,013
V7 Galimybė vadovauti vaikams	5,18	2,65	4,88	2,91	0,497	89	0,621
V8 Meilė šeimoje	5,97	2,85	6,00	3,14	-0,040	89	0,968
V9 Geri santykiai su mokytoja	5,21	2,98	5,63	2,66	-0,725	89	0,470
V10 Geros gyvenimo sąlygos	4,31	2,51	4,60	2,22	-0,580	89	0,563

Lyginant trečios klasės berniukų ir mergaičių vertybines orientacijas (žr. 31 lentelę), matyti, jog mergaitėms svarbiau „geri santykiai su mamyte“ ($t(117) = -2,612, p = 0,010$), „geri santykiai tėveliu“ ($t(117) = -2,157, p = 0,033$), „galimybė kurti“ ir „meilė šeimoje“. Trečiokams berniukams, lyginant su mergaitėms, svarbiau „galimybė nuolat mokytis“, „gera sveikata“, „draugystė su vaikais“ ($t(117) = 2,169, p = 0,032$), „galimybė vadovauti vaikams“ ($t(117) = 3,175, p = 0,002$), „geri santykiai su mokytoja“ ir „geros gyvenimo sąlygos“. Lyginant trečios klasės berniukų ir mergaičių vertybines orientacijas: „galimybė kurti“, „galimybė nuolat mokytis“, „gera sveikata“, „meilė šeimoje“, „geri santykiai su mokytoja“, „geros gyvenimo sąlygos“, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta.

31 lentelė

Trečios klasės berniukų ir mergaičių vertybinių orientacijų palyginimas

Vertybinės orientacijos	Berniukai		Mergaitės		t-testo rezultatai		
	\bar{x}	σ	\bar{x}	σ	t	df	p
V1 Geri santykiai su mamyte	8,43	2,72	9,46	1,26	-2,612	117	0,010
V2 Geri santykiai su tėveliu	7,24	2,71	8,18	1,93	-2,157	117	0,033
V3 Galimybė kurti: piešti ir kt.	4,41	2,88	4,45	2,73	-0,065	117	0,948
V4 Galimybė nuolat mokytis	5,95	2,43	5,89	1,85	0,149	117	0,882
V5 Gera sveikata	6,43	1,95	6,09	1,83	0,975	117	0,332
V6 Draugystė su vaikais	5,11	1,70	4,41	1,83	2,169	117	0,032
V7 Galimybė vadovauti vaikams	2,95	2,43	1,75	1,55	3,175	117	0,002
V8 Meilė šeimoje	6,25	2,76	6,80	2,23	-1,186	117	0,238
V9 Geri santykiai su mokytoja	4,49	2,39	4,39	1,83	0,252	117	0,801
V10 Geros gyvenimo sąlygos	3,94	2,60	3,70	1,92	0,568	117	0,571

Apibendrinus poskyrių galima teigti, jog statistiškai daugiausia skirtumų rasta lyginant priešmokyklinės grupės ir trečios klasės tiriamųjų savęs vertinimą (žr. 20 lentelę), psichologinę savijautą mokantis (žr. 24 lentelę) ir vertybines orientacijas (žr. 28 lentelę). Priešmokyklinės grupės tiriamieji daugiau save vertina ir yra geresnės psichologinės savijautos. Trečios klasės tiriamųjų nei pagal vieną savęs vertinimo (žr. 20 lentelę) ir psichologinės savijautos (žr. 24 lentelę) parametą nėra didesnis savęs vertinimas ar geresnė psichologinė savijauta mokantis, nei priešmokyklinės grupės tiriamųjų.

Priešmokyklinės grupės tiriamiesiems svarbiau, lyginant su trečios klasės tiriamaisiais (žr. 28 lentelę), „galimybė kurti“, „draugystė su vaikais“ „galimybė vadovauti vaikams“, „geri santykiai su mokytoja (auklėtoja)“, „geros gyvenimo sąlygos“. Trečios klasės tiriamiesiems, lyginant su priešmokyklinės grupės tiriamaisiais, svarbesnės vertybinės orientacijos: „geri santykiai su mamyte“, „geri santykiai su tėveliu“, „galimybė nuolat mokytis“, „gera sveikata“.

Mergaičių (tiek visų, tiek amžiaus grupėse), lyginant su berniukais, yra didesnė savivertė (žr. 21-23 lenteles) ir palankesnis požiūris į mokymąsi (žr. 25-27 lenteles).

3.3. Ryšys tarp populiarumo lygio ir savivertės parametų amžiaus ir lyties grupėse

Siekiant nustatyti populiarumo lygio (gautų pasirinkimų skaičiaus pagal laisvalaikio ir mokslo kriterijus bei gautų atstūmimo skaičiaus pagal laisvalaikio ir mokslo kriterijus) ir savivertės parametų ryšį, atlikta koreliacinė analizė taikant Pirsono kriterijų.

Analizuojant ryšius tarp visų tiriamųjų savivertės parametų „gražus“ bei „darbštus“ ir gautų atmetimų skaičiaus (pagal mokslo kriterijų) (žr. 4 priedo 68 lentelę), nustatyti statistiškai reikšmingi neigiami šių požymių ryšiai: pagal savivertės parametą „gražus“ ($r = -0,162$, $p = 0,019$) ir savivertės parametą „darbštus“ ($r = -0,165$, $p = 0,017$). Kuo tiriamieji daugiau save vertina pagal savivertės parametrus „gražus“ bei „darbštus“, tuo mažiau gauna atmetimų pagal mokslo kriterijų. Kitų statistiškai reikšmingų koreliacinių ryšių nenustatyta.

Analizuojant ryšius tarp priešmokyklinės grupės tiriamųjų savivertės parametų „gražus“ bei „gabus“ ir gautų atmetimų skaičiaus (pagal mokslo kriterijų) (žr. 4 priedo 69 lentelę), nustatyti statistiškai reikšmingi neigiami šių požymių ryšiai: pagal savivertės parametą „gražus“ ($r = -0,245$, $p = 0,019$) ir savivertės parametą „gabus“ ($r = -0,218$, $p = 0,038$). Kuo priešmokyklinės grupės tiriamieji daugiau save vertina pagal savivertės parametrus „gražus“ bei „gabus“, tuo mažiau gauna atmetimų pagal mokslo kriterijų. Kitų statistiškai reikšmingų koreliacijos ryšių nenustatyta.

Analizuojant ryšius tarp trečios klasės tiriamųjų savivertės parametro „greitas“ ir gautų pasirinkimų skaičiaus (pagal laisvalaikio ir mokslo kriterijus) (žr. 4 priedo 70 lentelę), nustatyti teigiami šių požymių ryšiai: pagal laisvalaikio kriterijų ($r = 0,202$, $p = 0,028$) ir pagal mokslo kriterijų ($r = 0,200$, $p = 0,017$). Kuo trečios klasės tiriamieji daugiau save vertina pagal parametą „greitas“, tuo daugiau gauna pasirinkimų.

Analizuojant ryšius tarp trečios klasės tiriamųjų savęs vertinimo pagal parametą „darbštus“ ir gautų atmetimų skaičiaus (pagal laisvalaikio ir mokslo kriterijų) (žr. 4 priedo 70 lentelę), nustatyti neigiami šių požymių ryšiai: pagal laisvalaikio kriterijų ($r = -0,185$, $p = 0,047$), o pagal mokslo kriterijų ($r = -0,259$, $p = 0,005$). Kuo trečios klasės tiriamieji daugiau save vertina pagal savivertės parametą „darbštus“, tuo mažiau gauna atmetimų pagal laisvalaikio ir mokslo kriterijus. Kitų statistiškai reikšmingų koreliacijos ryšių nenustatyta.

Analizuojant ryšius tarp mergaičių savęs vertinimo pagal parametą „graži“ ir gautų pasirinkimų skaičiaus (pagal mokslo kriterijų) (žr. 4 priedo 71 lentelę), nustatytas teigiamas šių požymių ryšys ($r = 0,199$, $p = 0,040$). Kuo mergaitės daugiau save vertina pagal parametą „graži“, tuo daugiau gauna pasirinkimų pagal mokslo kriterijų.

Analizuojant ryšius tarp mergaičių savęs vertinimo pagal parametrus „gabi“ bei „greita“ ir gautų atmetimų skaičiaus (pagal mokslo kriterijus) (žr. 4 priedo 71 lentelę), nustatyti statistiškai reikšmingi neigiami šių požymių ryšiai: pagal parametą „gabi“ ($r = -0,200$, $p = 0,040$) ir pagal parametą „greita“ ($r = -0,204$, $p = 0,035$). Kuo daugiau mergaitės save vertina pagal savivertės parametrus „gabi“ ir „greita“, tuo mažiau gauna atmetimų pagal mokslo kriterijų. Kitų statistiškai reikšmingų koreliacijos ryšių nerasta.

Analizuojant ryšius tarp berniukų savęs vertinimo parametų ir gautų pasirinkimų skaičiaus (pagal laisvalaikio ir mokslo kriterijus) bei gautų atmetimų skaičiaus (pagal laisvalaikio ir mokslo kriterijus) (žr. 4 priedo 72 lentelę), statistiškai reikšmingų ryšių nerasta.

Apibendrinus poskyrį galima pastebėti, jog daugiausiai (keturi) statistiškai reikšmingi ryšiai tarp gautų pasirinkimų bei atmetimų skaičiaus ir savivertės parametų, nustatyti tarp trečios klasės tiriamųjų (žr. 4 priedo 70 lentelę), o mažiausiai (nei vieno) – tarp berniukų (žr. 4 priedo 72 lentelę). Nustatytas stipriausias statistiškai reikšmingas neigiamas ryšys tarp trečios klasės tiriamųjų savęs vertinimo pagal parametą „darbštus“ ir gautų atmetimų skaičiaus (pagal mokslo kriterijų) ($r = -0,259$, $p < 0,01$).

3.4. Rezultatų aptarimas

Visų tiriamųjų susiskirstymas, taikant Williams ir Gilmous (1994) socialinio prioriteto įvertinimo metodiką, tiek pagal laisvalaikio, tiek pagal mokslo kriterijus (žr. 1 pav.) patvirtina

Coie ir Dodge (1983), Rean ir Kolominski (1999), Lekavičienės (2001), Vyšniauskytės-Rimkienės ir Kardelio (2004; 2005) ir kt. rezultatus, jog daugiausiai tiriamųjų yra vidutinio socialinio prioriteto grupėje, vidurinėse sociometrijos statuso kategorijose.

Apibendrinus skirtingų socialinių prioritetų tiek visų tiriamųjų (žr. 2-7 lenteles), tiek atskirose amžiaus grupėse (žr. 2 priedo 37-42 lenteles ir 3 priedo 55-60 lenteles) savęs vertinimą, galima teigti, jog pasitvirtina Beresnevičienės (1995), Lekavičienės (2001), Beresnevičienės ir Andziulytės (2004) ir kt. teiginiai, jog aukšto socialinio prioriteto tiriamųjų savęs vertinimas pagal visus savivertės parametrus yra didesnis, lyginant su vidutinio ir žemo socialinio prioriteto tiriamaisiais. Vidutinio socialinio prioriteto tiriamųjų savęs vertinimas yra žemesnis nei aukšto socialinio prioriteto tiriamųjų, bet didesnis nei žemo socialinio prioriteto tiriamųjų. Žemo socialinio prioriteto tiriamųjų savęs vertinimas nei pagal vieną parametą nėra aukštesnis, lyginant su aukšto ir vidutinio socialinio prioriteto tiriamaisiais.

Šie rezultatai rodo, jog didelė savivertė ir populiarumas tarp bendraamžių yra vienas su kitu susiję požymiai: jei vaikas turi didelę savivertę, jis populiarus tarp bendraamžių ir atvirkščiai, jei vaikas turi mažą savivertę – yra nepopuliarus tarp bendraamžių. Kaip pažymi G. Valickas (1997), teigiamo savęs vertinimo poreikis yra vienas pagrindinių žmogaus elgesio varomųjų jėgų. Pedagogas, pastebėjęs jog vaikas turi žemą savivertę ar jei jis yra nepopuliarus tarp bendraamžių, turėtų, kaip pataria I. Gailienė (2001), pasitelkus patį vaiką, jo šeima, klasės mokinius bei mokytoją, ieškoti bendradarbiavimo situacijų, kaip padėti vaikui.

Tiek visų tiriamųjų (žr. 8-13 lenteles), tiek atskirose amžiaus grupėse (žr. 2 priedo 43-48 lenteles ir 3 priedo 61-66 lenteles) psichologinės savijautos mokantis rezultatai patvirtina Andrijenko (2000), Pileckaitės-Markovienės (2001 a, b; 2002), Pileckaitės-Markovienės ir kt. (2004), Petrauskienės ir Zaborskio (2002) teiginius, jog aukštesnės vidinės darnos, populiariesni tarp bendraamžių vaikai yra geresnės psichologinės savijautos, palyginus su žemos vidinės darnos, nepopuliariais vaikais.

Gerinti nepopuliarių vaikų psichologinę savijautą mokantis didžiausia atsakomybė tenka mokytojui. Kaip teigia O. Belobrikina (2001), M. Pileckaitė-Markovienė ir kt. (2004), moksleivių emocinė būseną priklauso nuo mokytojo. Jis turi didelę įtaką vaiko asmenybės formavimuisi, be to, vaiko asmenybės ypatumus veikia ir ugdo tam tikri mokytojo asmenybės bruožai.

Priešmokyklinės ir trečios klasės tiriamųjų savivertės lyginimas (žr. 20 lentelę) patvirtina Gučo (1990), Valicko (1997), Kail (2002), Juodaitytės (2003 a); Glebuviene ir kt. (2004) tyrimų duomenis, jog ikimokyklinukų savęs vertinimas yra aukštas. Taip pat šie duomenys patvirtina ir Abramenkovo (2000), Rean (2002), Juodaitytės (2003 a), Archirejevos (2005) teiginius, jog 9-

10 metų moksleivių savęs vertinimas tampa kritiškesnis, žemesnis, jie jau yra įsisavinę lyginimo mąstymo operaciją.

Tokie duomenys leidžia pastebėti, jog pradinių klasių mokytojai, ugdydami devynerių metų mokinius, turėtų atkreipti dėmesį, jog šiame amžiaus tarpsnyje savęs vertinimas yra kritiškas. Kaip pastebi I. Kon (1999), turintys menką savigarbą asmenys jautriau reaguoja į kritiką, pasijuokimą, nepasisekimą darbe (moksle) arba jei savyje atranda trūkumą, tai taip pat skatina atsiskirti, izoliuotis nuo aplinkos.

Priešmokyklinės ir trečios klasės tiriamųjų savęs vertinimo lyginimas (žr. 20 lentelę) pagal parametrus „draugiškas“, „protingas“, bei vertybinę orientaciją „draugystė su vaikais“ (žr. 28 lentelę) patvirtina Glebuviienės ir kt. (2004) bei Zambacevičienės (2004) tyrimų išvadas, jog jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikai bei ypač priešmokyklinukai, labai vertina savo ypatybes – draugiškumą ir protingumą.

Kaip pastebi Gučas (1990) ir Kon (1999), vaikas pirmus savęs vertinimus nesuformuoja pats, bet įsisąmonina tai, kaip jį vertina vyresni žmonės – tėvai, pedagogai. Tai išeitų, jog iš suaugusiųjų vaikai dažniausiai girdi ir vaikams aktualios yra jų asmens ypatybės – draugiškumas ir protingumas.

Psichologinės savijautos lyginimas priešmokyklinės grupės ir trečios klasės tiriamųjų (žr. 24 lentelę) iš dalies patvirtina Pileckaitės-Markovienės (2001; 2002), Petrauskienės ir Zaborskio (2002) tyrimo išvadas, jog kuo didesnė savivertė, pozityvesnis požiūris į save, tuo geresnė psichologine savijauta darželyje ir mokykloje.

Lyginant tiek visų berniukų ir mergaičių, tiek atskirų amžiaus grupių savęs vertinimą (žr. 21-23 lenteles) ir psichologinę savijautą mokantis (žr. 25-27 lenteles), gauti rezultatai patvirtina Beresnevičienės (1995), Beresnevičienės ir Andziulytės (2004), Ireson ir Hallam (2005) tyrimų išvadas, jog mergaičių savivertė didesnė nei berniukų ir joms labiau patinka mokykla. Iš dalies, šiuos rezultatus būtų galima palyginti su Zambacevičienės ir Vičkutės (2004) tyrimu, jog demokratinis auklėjimo stilius būdingesnis šeimoms, auginančioms mergaites ir gal todėl mergaičių savęs vertinimas bei psichologinė savijauta yra geresnė nei berniukų. Berniukus auginančioms šeimoms būdingesnis autoritarinis auklėjimo stilius ir tai gali turėti įtakos jų žemesnei savivertei bei prastesnei psichologinei savijautai mokantis ir tai gali būti susiję, kaip pastebi Stulpinas (2002), jog tarp berniukų paauglių yra ryškūs depresijos simptomai.

IŠVADOS

1. Mokslinės literatūros analizė parodė, jog:

- populiarumas tarp bendraamžių susijęs su saviverte ir dažnai tai yra vienas kitą lemiantys požymiai (Beresnevičienė, 1995; Beresnevičienė ir Kanienė, 2000; Pileckaitė-Markovienė, 2001);
- didelė savivertė yra būdinga ikimokyklinio amžiaus vaikams (Gučas, 1990; Valickas, 1997; Kail, 2002; Juodaitytė, 2003 a; Glebuviene ir kt., 2004), o 9-10 metų mokinių savivertė yra menkesnė (Abramenkova, 2000; Rean, 2002; Juodaitytė, 2003 a; Archirejeva, 2005). Mergaičių savivertė didesnė nei berniukų (Beresnevičienė, 1995; Beresnevičienė ir Andziulytė, 2004);
- šeima ir pedagogai, jų auklėjimo stilius, asmenybės bruožai lemia vaikų populiarumą tarp bendraamžių ir savivertės ugdymą(si) vaikystėje (Valickas, 1997; Bakutytė, 2001; Pileckaitė-Markovienė ir kt., 2004; Zambacevičienė ir Vičkutė, 2004).

2. Tyrimo hipotezė, teigianti, jog vaikų savivertei didėjant gautų atmetimų skaičius mažėja, pasitvirtino. Kuo daugiau vaikai save vertina pagal parametrus: „gražus“ ($r = -0,162, p < 0,05$) ir „darbštus“ ($r = -0,165, p < 0,05$), tuo mažėja gautų atmetimų skaičius iš bendraamžių.

3. Lyginant aukšto, vidutinio ir žemo socialinio prioriteto visų vaikų savivertę, psichologinę savijautą mokantis ir vertybines orientacijas, tyrimu nustatyta, jog kuo vaikai priklauso aukštesnei socialinio prioriteto grupei, tuo jų didesnė savivertė bei geresnė psichologinė savijauta mokantis:

- lyginant aukšto ir žemo socialinio prioriteto vaikų savęs vertinimą, aukšto socialinio prioriteto vaikų bendras savęs vertinimas yra didesnis ($t(47) = 3,387, p < 0,01$);
- lyginant vidutinio ir žemo socialinio prioriteto vaikų psichologinę savijautą mokantis, nustatyta, jog vidutinio socialinio prioriteto vaikų psichologinė savijauta pagal parametras „naudinga“ yra geresnė ($t(184) = 4,295, p = 0,000$);
- vertybinė orientacija „meilė šeimoje“ yra svarbiau aukšto socialinio prioriteto vaikams ($t(47) = 2,969, p < 0,01$), lyginant su žemo socialinio prioriteto vaikais.

4. Savivertės, psichologinės savijautos mokantis ir vertybinių orientacijų lyginimas amžiaus ir lyties grupėse parodė, jog priešmokyklinės grupės vaikų bei mergaičių savivertė yra didesnė, taip pat geresnė jų psichologinė savijauta mokantis:

- priešmokyklinės grupės vaikų bendra savivertė didesnė ($t(207) = 6,347, p = 0,000$), geresnis savęs vertinimas pagal parametrus: „stiprus“ ($t(207) = 6,055, p = 0,000$), „gražus“ ($t(207) = 5,369, p = 0,000$), „darbštus“ ($t(205) = 3,753, p = 0,000$), „protingas“ (t

(207) = 4,653, $p = 0,000$), „gabus“ ($t(206) = 3,140$, $p < 0,01$), „greitas“ ($t(207) = 2,479$, $p < 0,05$) nei trečios klasės vaikų;

- mergaičių didesnis savęs vertinimas pagal savivertės parametrus: „gražus“ ($t(207) = -3,035$, $p < 0,01$) ir „darbštus“ ($t(205) = -2,340$, $p < 0,05$) bei geresnė psichologinė savijauta pagal parametrus: „patinka“ ($t(207) = -2,704$, $p < 0,01$), „įdomu“ ($t(207) = -2,015$, $p < 0,05$) ir „sekasi“ ($t(208) = -1,980$, $p < 0,05$) mokyti nei berniukų;

- priešmokyklinės grupės vaikų psichologinė savijauta geresnė pagal parametrus: „patinka“ ($t(207) = 3,896$, $p = 0,000$), „lengva“ ($t(207) = 4,413$, $p = 0,000$), „įdomu“ ($t(207) = 2,378$, $p < 0,05$), „malonu“ ($t(207) = 2,299$, $p < 0,05$), „sekasi“ ($t(208) = 2,997$, $p < 0,01$) nei trečios klasės vaikų;

- priešmokyklinės grupės vaikams svarbesnės vertybinės orientacijos yra „galimybė kurti“ ($t(208) = 2,645$, $p < 0,01$), „draugystė su vaikais“ ($t(208) = 4,504$, $p = 0,000$), „galimybė vadovauti vaikams“ ($t(208) = 7,715$, $p = 0,000$), „geri santykiai su mokytoja (auklėtoja)“ ($t(208) = 2,959$, $p < 0,01$) ir „geros gyvenimo sąlygos“ ($t(208) = 2,014$, $p < 0,05$). Trečios klasės vaikams svarbiau „geri santykiai su mamyte“ ($t(208) = -4,665$, $p = 0,000$), „geri santykiai su tėveliu“ ($t(208) = -4,521$, $p = 0,000$), „galimybė nuolat mokyti ir tobulėti“ ($t(208) = 3,111$, $p < 0,01$) ir „gera sveikata“ ($t(208) = -6,912$, $p = 0,000$).

5. Koreliacija tarp vaikų populiarumo lygio ir savivertės parametrų amžiaus ir lyties grupėse parodė, jog kuo vaikų didesnė savivertė, tuo jie yra populiarnesni tarp bendraamžių ir mažiau jų atmetami:

- kuo priešmokyklinės grupės vaikai daugiau save vertina pagal parametrus: „gražus“ ($r = -0,245$, $p = 0,019$) ir „gabus“ ($r = -0,218$, $p = 0,038$), tuo mažiau gauna atmetimų iš bendraamžių;

- kuo trečios klasės vaikai geriau save vertina pagal parametras „greitas“ ($r = 0,200$, $p = 0,017$), tuo jie populiarnesni tarp bendraamžių bei kuo trečios klasės vaikai daugiau save vertina pagal savivertės parametras „darbštus“ ($r = -0,259$, $p = 0,005$), tuo mažiau gauna atmetimų iš bendraamžių.

- kuo daugiau mergaitės save vertina pagal savivertės parametrus: „gabi“ ($r = -0,200$, $p = 0,040$) ir „greita“ ($r = -0,204$, $p = 0,035$), tuo mažiau gauna atmetimų iš bendraamžių.

REKOMENDACIJOS

Atsižvelgiant į priešmokyklinio ir pradinio mokyklinio amžiaus vaikų tyrimo rezultatus bei ugdymo situaciją reikėtų:

1. Daugiau ir nuolat švietėjiškos informacijos visuomenei, ją ugdyti, supažindinant apie priešmokyklinio ir pradinio mokyklinio amžiaus vaikų savęs vertinimą, populiarumo tarp bendraamžių ypatumus, vyraujančias tendencijas, egzistuojančias problemas bei siūlymus, kaip pamatyti ir padėti vaikams, kurie yra nepopuliarūs tarp bendraamžių, menkliau save vertina. Svarbi kiekvieno Lietuvos vaiko psichologinė savijauta;

2. Kaip tyrimu nustatyta, ypatingą dėmesį vertėtų skirti berniukų populiarumo bei savivertės ugdymui. Reikėtų išsamesnių tyrimų, kodėl Lietuvoje jau nuo priešmokyklinės grupės berniukų menkesnė savivertė ir prastesnė savijauta mokykloje. Reikėtų sudaryti sąlygas, jog berniukai turėtų progą parodyti savo asmenybės ypatybes (pvz.: protingumą, draugiškumą ir kt.), pvz.: organizuoti berniukų dienas, savaites, kurių metu siekti pastebėti kuo daugiau bendraklasių teigiamų ypatybių, gerų poelgių, teigiamų pasikeitimų ir kt. (pvz.: vesti klasės ypatingą knygą, auginti gerumo medį ar kt.);

3. Įvairiomis formomis (straipsniuose spaudoje, seminaruose ir kt.) supažindinti pedagogus apie galimybes, metodus pažinti, įvertinti ugdytinių savivertę, jų populiarumą tarp bendraamžių, psichologinę savijautą ir kt., siekiant pastebėti vaikų ugdymo problemų užuomazgas, kurias lengviau panaikinti, kai jos nėra gilios;

4. Siekti aukštesnės pedagogų psichologinės kompetencijos. Kaip pažymi Beresnevičienė (1995), Gailienė ir kt. (1996), Pivorienė ir Sturlienė (2005) ir kt., pedagogas, gerbiantis ir suvokiantis save, analizuojantis savo elgesį, gebės padėti ir ugdytiniams. Pažinti pedagogams save, spręsti su ugdytiniais iškilusias problemas gali padėti ilgesnės trukmės seminarai, terapijos, psichoterapijos ir kt.;

5. Kaip rodo atliktas tyrimas bei pataria Valickas (1991), Andrijenko (2000), Gailienė (2001), Juodaitytė (2003 b), Bitinas (2004) ir kt., pedagogams reikėtų siekti, įtraukiant tėvus bei kitus švietimo įstaigoje dirbančius pedagogus ir klasės vaikus, glaudesnio ugdytinių bendradarbiavimo. Gerinti vaikų bendravimo su bendraamžiais įgūdžius, organizuoti įvairią veiklą (pvz.: parodas, konkursus, vakarones ir kt.), kuriose nepopuliarūs, menkos savivertės vaikai galėtų atsiskleisti tarp bendraamžių; siekti, kad nepopuliarūs vaikai dalyvautų bendroje veikloje, vienoje grupėje su nepopuliariais vaikais; pokalbiais, bendra veikla ir kt. priemonėmis ugdyti vaikų empatiją bendraklasiams; siekti, kad kiekvienas vaikas atrastų tokią sritį, kuri jam būtų įdomi, siektų toje srityje kompetencijos ir apie tai žinotų aplinkiniai;

6. Skatinti pedagogus, pasitelkus įvairias priemones (pvz.: diskusijas, žaidimus, pratimus, rašinėlių rašymą ir kt.), plėsti vaikų žinias apie asmenybės ypatybes, (pvz.: ką reiškia sąvoka „gražus“, koks yra išorinis ir vidinis grožis ir pan.), tai skatintų tolerantiškiau vertinti kitus;

7. Priešmokyklinėje grupėse (viena iš penkių brandumo mokyklai kompetencijų yra socialinė kompetencija) per pagrindinę šio amžiaus vaikų veiklą – žaidimą siekti pažinti vaiką (jo savivertę, populiarumą tarp bendraamžių ir kt.) ir jam padėti įveikti jo sunkumus. Kuo jaunesni vaikai, tuo jie yra imlesni ugdymo poveikiui ir ugdymuisi;

8. Kaip rodo atlikto tyrimo rezultatai bei pataria Klein (2000), Bakutytė (2001), Kuzmickas (2001), Litvinienė (2002), Jovaiša (2004), Ruzgienė ir Petružienė (2005) ir kt., mama ir tėvas pradinio mokyklinio amžiaus vaikams yra svarbūs žmonės, autoritetai, į kuriuos vaikai siekia lygiuotis, jais pasitiki. Todėl labai svarbu, jog šie žmonės ugdytų jų psichinį atsparumą, atskleistų kuo daugiau vaiko stipriųjų ypatybių, kurios bus ypač jam reikalingos paauglystėje, kur autoritetais tampa bendraamžiai.

LITERATŪRA

1. Aramavičiūtė V. (2005). Auklėjimas ir dvasinė asmenybės branda. Monografija. Vilnius.
2. Augienė D. (2002). Jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių socialinio pažinimo plėtros ypatumai // *Pedagogika*. 2002. Nr. 61. P. 5-10.
3. Bakutytė R. (2001). Pradinių klasių mokinių humaniškumo ugdymas. Monografija. Šiauliai.
4. Batutis O., Kardelis K. (2002). Moksleivių socialinės izoliacijos, integracijos ir savigarbos sąsaja su fiziniu aktyvumu // *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2002. Nr. 2 (43). P. 10-16.
5. Baumeister R.F., Campbell J.D., Krueger J.I., Vohs K.D. (2005). Exploding the self-esteem myth // *Scientific American*. Jan2005. Vol. 292. Issue 1. P. 84-91.
6. Bendrosios programos ir išsilavinimo standartai: priešmokyklinis, pradinis ir pagrindinis ugdymas (2003) [žiūrėta 2005-11-17]. Prieiga per internetą: < www.smm.lt >.
7. Beresnevičienė D., Andziulytė I. (2004). Paauglių savęs vertinimo ypatumai // *Ugdymo psichologija*. 2004. Nr. 11-12. P. 125-133.
8. Beresnevičienė D. (2003). Jauno suaugusiojo psichologija. Vilnius.
9. Beresnevičienė D., Kaniienė L. (2000). Tėvų ir vaikų sąveikos įtaka vaikų savivertei // *Ugdymo psichologija*. 2000. 3 t. Nr. 1. P. 11-20.
10. Beresnevičienė D. (1995). Nuolatinis mokymasis Lietuvoje: (psichologiniai pagrindai). Monografija. Vilnius.
11. Bitinas B. (2004). Hodegetika: auklėjimo teorija ir technologija. Vilnius.
12. Bitinas B. (2002). Pedagoginės diagnostikos pagrindai. Vilnius.
13. Bobrova L., Ptašinskienė I., Pocevičienė R. (2004). Kursinių, bakalauro, magistro darbų, baigiamųjų projektų rengimas ir gynimo metodinės rekomendacijos. Šiauliai.
14. Braslauskienė R., Šmitienė G. (2001). Vaikų socialinis ugdymas: pirminė socializacija // *Pedagogika*. 2001. Nr. 53. P. 16-19.
15. Brown J.D., Dutton K.A., Cook K.E. (2001). From the top down: Self-esteem and self-evaluation // *Cognition & Emotion*. Sep2001. Vol. 15. Issue 5. P. 615-631.
16. Chan Y.M., Mei-Sheung Chan Ch. (2004). Self-esteem: A comparison between Hong Kong children and newly arrived Chinese children // *Research in Education*. Manchester: Nov2004. Issue 72. P. 18-32.
17. Chase M.A. (2001). Children's accuracy of self-appraisal of ability and motivational beliefs in physical education // *Physical Educator*. Indianapolis: Spring 2001. Vol. 58. Issue 2. P. 103-113.

18. Coie J.D., Dodge K.A. (1983). Continuities and changes in children's social status: A five-year longitudinal study // *Merrill-Palmer Quarterly*. 1983. Vol. 29. P. 261-282.
19. Corsaro W.A., Molinari L., Hadley K.G., Sugioka H. (2003). Keeping and making friends: Italian children's transition from preschool to elementary school // *Social Psychology Quarterly*. Washington: Sep2003. Vol. 66. Issue 3. P. 272-292.
20. Damaševičiūtė J., Gailienė I. (2001). Sėkmės motyvacijos problema mokykloje ir gyvenime // *Pedagogika*. 2001. Nr. 54. P. 55-60.
21. Donnellan M.B., Trzesniewski K.H., Robins R.W., Moffitt T.E., Caspi A. (2005). Low self-esteem is related to aggression, antisocial behavior, and delinquency // *Psychological science: a journal of the American Psychological Society*. 2005Apr. Vol. 16. Issue 4. P.328-362.
22. Erikson E. H. (2004). *Vaikystė ir visuomenė*. Vilnius.
23. Erwin P.G., Letchford J. (2003). Types of preschool experience and sociometric status in the primary school // *Social Behavior & Personality: An International Journal*; 2003. Vol. 31, Issue 2. P. 129-132.
24. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. (1996). *Aš myliu kiekvieną vaiką*. Vilnius.
25. Gailienė I., Kuklinskaitė K. (2004). Prievarta prieš vaikus: pradinių klasių mokinių patirties ir elgesio analizė // *Ugdymo psichologija*. 2004. Nr.11-12. P. 109-118.
26. Gailienė I. (2001). Atstumtieji klasėje: situacijos bendrojo lavinimo mokykloje analizė // *Pedagogika*. 2001. Nr. 54. P. 65-70.
27. Gest S.D., Graham-Bermann S.A., Hartup W.W. (2001). Peer Experience: Common and Unique Features of Number of Friendships, Social Network Centrality, and Sociometric Status // *Social Development*. Jan2001. Vol. 10. Issue 1. P. 23-40.
28. Glebuviene V.S., Grigaitė B., Monkevičienė O. (2004). Lietuvos vaikų brandumas mokyklai: tyrimas ir problemos. Vilnius.
29. Glebuviene V.S., Tarasonienė A.L. (2003). Priešmokyklinio ugdymo grupė: vaiko ir pedagogo bei pedagogo ir vaiko bendravimo ypatumai // *Pedagogika*. 2003. Nr. 68. P. 203-209.
30. Gribačiauskas E., Ušeckienė L., Merkys G. (2002). Pedagogų nuostata į fizinių ir psichologinių sankcijų taikymą ugdymo tikslais // *Pedagogika*. 2002. Nr. 56. P. 66-74.
31. Gučas A. (1990). *Vaiko ir paauglio psichologija*. Kaunas.
32. Gumuliaskienė A. (2002). Mokykla ir nūdienos moksleivių edukaciniai poreikiai // *Edukologijos mokslo kelias*. P. 25-37. Šiauliai.
33. Gumuliaskienė A. (2001). Jaunesniųjų moksleivių savęs vertinimo ypatumai kaip socialinės brandos apraiškos // *Pedagogika*. 2001. Nr. 54. P. 79-85.

34. Ireson J., Hallam S. (2005). Pupils liking for school: Ability grouping, self-concept and perceptions of teaching // *British Journal of Educational Psychology*. Leicester: Jun2005. Vol. 75. Issue 2. P. 297-312.
35. Ivanauskienė F. (2002). Pozityvusis vaikų skatinimas ir stimuliacija šeimoje // *Pedagogika*. 2002. Nr. 61. P. 92-97.
36. Jacikevičius A. (1995). Žmonių grupių (socialinė) psichologija. Vilnius.
37. Jonynienė V.Ž., Dromantienė L. (2002). Asocialaus vaikų elgesio prielaidos mokykloje // *Socialinis darbas*. 2002. Nr. 2 (2). P. 24-37.
38. Jovaiša L. (2004). Veikimo įgymių plėtra: antropogogikos metmenys. Klaipėda.
39. Jovaiša L. (2003). Hodegetika: auklėjimo mokslas. Vilnius.
40. Jovaiša L. (2001). Ugdymo mokslas ir praktika: analitinių straipsnių monografija. Vilnius.
41. Jovaiša L. (1998). Pedagogikos terminai. Vilnius.
42. Juffer F., Stams, Geert-Jan J.M., Van IJzendoorn M.H. (2004). Adopted children's problem behavior is significantly to their ego resiliency, ego control, and sociometric status // *Journal of Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*. May2004. Vol. 45. Issue 4. P. 697-706.
43. Juodaitytė A. (2003 a). Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Vilnius.
44. Juodaitytė A. (2003 b). Vaikystės fenomenas: socialinis – edukacinis aspektas. Monografija. Šiauliai.
45. Juodaitytė A. (2000). Socializacija ir ugdymas vaikystėje (edukologinis požiūris) // *Tiltai*. 2000. Nr. 4 (13). P. 61-72.
46. Klein H.A. (2000). Self-esteem and beyond // *Childhood Education*. Olney: Summer 2000. Vo. 76. Issue 4. P. 240-242.
47. Koivusaari R. (2004). Children's Sociometric Membership Group and Computer-Supported Interaction in School Settings // *Educational Psychology*. Jun2004. Vol. 24. Issue 3. P. 359-374.
48. Košir K., Pečjak S. (2005). Sociometry as a method for investigating peer relationships: what does it actually measure? // *Educational Research*. Mar2005. Vol. 47. Issue 1. P. 127-144.
49. Kuzmickas B. (2001). Laimė, asmenybė, vertybės. Monografija. Vilnius.
50. Kvieskienė G. (2005). Pozityvioji socializacija. Monografija. Vilnius.
51. Lamanuskas V. (2004). Ugdymas: aksiomatinis ir sisteminis aspektai. Vilnius.

52. Lau P.W.C., Lee A., Ransdell L., Yu C.W., Sung R.Y.T. (2004). The association between global self-esteem, physical self-concept and actual vs ideal body size rating in Chinese primary school // *International Journal of Obesity*. Feb2004. Vol. 28. Issue 2. P. 314-319.
53. Laurinčiukienė L. (sud.) (2004). Priešmokyklinis ugdymas. Trečia knyga. Vaiko brandinimas mokyklai: priešmokyklinio ugdymo kokybės ženklai. Vilnius.
54. Lease A.M., Kennedy Ch.A., Axelrod J.L. (2002). Children's Social Constructions of Popularity // *Social Development*. Jan2002. Vol. 11. Issue 1. P. 87–109.
55. Legkauskas V. (2004). Žmogaus socialinės motyvacijos pagrindai // *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2004. Nr. 2. P. 53-63.
56. Lekavičienė R. (2001). Socialinės kompetencijos psichologiniai kriterijai ir vertinimas. Monografija. Kaunas.
57. Lekavičienė R. (2000). Skirtingos socialinės kompetencijos studentų savivertė ir psichologinė savijauta mokantis // *Ugdymo psichologija*. 2000. 3 t. Nr. 2. P. 35-42.
58. Lepeškienė V., Butkienė O.G., Steevens L., van Werkhoven W. (2001). Mokykla ant žmogiškumo pamatų. Vilnius.
59. Lietuvių kalbos žodyno elektroninio varianto I leidimas [žiūrėta 2005-08-19]. Prieiga per internetą: < www.lkz.lt >.
60. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (2003) [žiūrėta 2005-09-21]. Prieiga per internetą: < www.smm.lt >.
61. Lipnevičienė G., Augienė D. (2004). Kai kurie vaikų ir tėvų susvetimėjimo aspektai ir jų poveikis vaiko socializacijai // *Socialinis ugdymas: socialinė pedagoginė teorija ir praktika: III respublikinės mokslinės praktinės konferencijos straipsnių rinkinys*. P. 83-91. Šiauliai.
62. Litvinienė J. (2002). Šeima – vaiko ugdymo institucija. Klaipėda.
63. Maassen G.H., Verschueren K. (2005). A Two-Dimensional Ratings-Based Procedure for Sociometric Status Determination as an Alternative to the Asher and Dodge System // *Merrill-Palmer Quarterly*. Detroit: Apr2005. Vol. 51. Issue 2. P. 192-210.
64. Maassen G.H., Steenbeek H., Van Geert P. (2004). Stability of three methods for two-dimensional sociometric status determination based on the procedure of Asher, Singleton, Tinsley and Hymel // *Social Behavior & Personality: An International Journal*. 2004. Vol. 32. Issue 6. P. 535-550.
65. McGee R., Williams Sh., Nada-Rada Sh. (2001). Low self-esteem and hopelessness in childhood and suicidal ideation in early adulthood // *Journal of Abnormal Child Psychology*. New York. Aug2001. Vol. 4. P. 281-291.
66. Monkevičienė O. (Sud.). (2003). Mano vaikai: priešmokyklinis vaiko ugdymas. Kaunas.

67. Mussweiler T., Bodenhausen G.V. (2002). I Know You Are, But What Am I? Self-Evaluative Consequences of Judging In-Group and Out-Group Members // *Journal of Personality & Social Psychology*. Jan2002. Vol. 82, Issue 1. P. 19-33.
68. Nangle D.W., Erdley C.A., Newman J.E., Mason C.A., Carpenter E.M. (2003). Popularity, Friendship Quantity, and Friendship Quality: Interactive Influences on Children's Loneliness and Depression // *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*. Nov2003. Vol. 32. Issue 4. P. 546-555.
69. Neifach S. (2003). Optimalaus priešmokyklinio ugdymo konceptualizavimosi kontekstai: įvadas į kritinio mąstymo studijas. Klaipėda.
70. Palujanskienė A. (2003). Savęs vertinimo ir savijautos sąsajos ugdymo procese // *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. 2003. Nr.4. (49). P. 41-46.
71. Peterson C.C., Siegal M. (2002). Mindreading and moral awareness in popular and rejected preschoolers // *British Journal of Developmental Psychology*. Jun2002. Vol. 20. Issue 2. P. 205-224.
72. Petrauskienė A., Zaborskis A. (2002). Darželio parengiamųjų grupių vaikų savijautos psichologiniai ir socialiniai veiksniai // *Medicina (Kaunas)* 2002; 38 (7). P. 752-758.
73. Pike L.T. (2003). The Adjustment of Australian Children Growing Up in Single-Parent Families as Measured by Their Competence and Self-Esteem // *Childhood: A Global Journal of Child Research*. May2003. Vol.10. Issue 2. P. 181-200.
74. Pileckaitė-Markovienė M., Stanišauskaitė A. (2005). 14-16 metų paauglių mokyklinio streso įveikos stilių ir savivertės sąsajos // *Acta paedagogica Vilnensia*. 2005. Nr. 14. P. 91-99.
75. Pileckaitė-Markovienė M., Nasvytienė D., Bumblytė D. (2004). Vystymosi psichologija: vaikystė. Monografija. Vilnius.
76. Pileckaitė-Markovienė M. (2002). Vidinės darnos samprata ir jos tyrimo jaunesniame mokykliniame amžiuje galimybės // *Ugdymo psichologija*. 2002. 5 t. Nr. 1 (10). P. 32-39.
77. Pileckaitė-Markovienė M. (2001 a). Pradinių klasių moksleivių vidinės darnos, savivertės, savivaizdžio ir psichologinės savijautos sąsajų ypatumai // *Ugdymo psichologija*. 2001. 4 t. Nr. 2 (9) P. 50-57.
78. Pileckaitė-Markovienė M. (2001 b). Pradinių klasių moksleivių mokymosi motyvacija, psichologinė savijauta ir mokyklinis nerimastingumas // *Psichologija*. 2001 Nr. 23. P. 37-49.
79. Pivorienė R.V., Sturlienė N. (2005). Mūsų klasė: knyga klasės auklėtojui. Vilnius.
80. Projektas „Draugiška mokykla“ [žiūrėta 2005-11-21]. Prieiga per internetą: <www.draugiskamokykla.lt>.

81. Psichologijos žodynas. (1993). Vilnius.
82. Ramanauskienė R., Valantinas A., Endriulaitienė A. (2004). Paauglių savęs vertinimo bei santykių su bendraamžiais ir tėvais sąveikos ypatumai // *Pedagogika*. 2004. Nr. 71. P. 91-96.
83. Rieffe C., Villanueva L., Terwogt M.M. (2005). Use of trait information in the attribution of intentions by popular, average and rejected children // *Infant & Child Development*. Mar2005. Vol. 14. Issue 1. P. 1-10.
84. Rogers C.R. (2005). Apie tapimą asmeniu: psichoterapeuto požiūris į psichoterapiją. Vilnius.
85. Rossem R.V., Vermande M.M. (2004). Classroom Roles and School Adjustment // *Social Psychology Quarterly*. Washington: Dec2004. Vol. 67. Issue 4. P. 396-411.
86. Rüter K., Mussweiler T. (2005). Bonds of friendship: comparative self-evaluations evoke the use of routine standards // *Social cognition*. Apr2005. Vol. 23. Issue 2. P. 137-160.
87. Ruzgienė A., Petružienė S. (2005). Vaikas ir aplinka. Monografija. Klaipėda.
88. Story A.L. (2004). Self-esteem and self-certainty: a mediational analysis // *European Journal of Personality*. Mar2004. Vol. 18. P. 115 – 125.
89. Stulpinas T. (2002). Moksleivių teigiamų emocijų tyrimas // *Pedagogika*. 2002. Nr. 61. P. 171-174.
90. Tumėnienė V., Janiūnaitė B. (2000). Pedagogo veiklos pokyčiai pasaulinių ir europinių švietimo dimensijų kontekste // *Socialiniai mokslai*. 2000. Nr. 2 (23). P. 24-33.
91. Vaitkevičiūtė V. (2002). Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius.
92. Vallacher R.R., Nowak A., Froehlich M., Rockloff M. (2002). The Dynamics of Self-Evaluation // *Personal & Social Psychology Review*. 2002. Vol. 6. Issue 4. P. 370-380.
93. Valickas G. (1997). Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Monografija. Vilnius.
94. Valickas G. (1991). Asmenybės savęs vertinimas. Vilnius.
95. Valstybės švietimo strategijos 2003-2012 metų nuostatos (2003) [žiūrėta 2005-09-21]. Prieiga per internetą: < www.smm.lt >.
96. Vyšniauskytė-Rimkienė J., Kardelis K. (2005). Paauglių reputacijos tarp bendraamžių raiška sociometrinio statuso grupėse // *Medicina (Kaunas)*. 2005. Nr. 41 (6). P. 522-528.
97. Vyšniauskytė-Rimkienė J., Kardelis K. (2004). Paauglių socialinės kompetencijos raiška įvairaus sociometrinio statuso grupėse // *Pedagogika*. 2004. Nr. 71. P. 85-90.
98. Williams B. T. R., Gilmour J. D. (1994). Annotation: Sociometry and Peer Relationships // *Journal of Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*. Sep1994. Vol. 35. Issue 6. P. 997-1013.

99. Zambacevičienė E.P. (2004). Kai kurie jaunesniojo mokyklinio amžiaus mokinių savivaizdžio raidos ypatumai // Socialinis ugdymas: socialinė pedagoginė teorija ir praktika: III respublikinės mokslinės praktinės konferencijos straipsnių rinkinys. P. 134–142. Šiauliai.
100. Zambacevičienė E.P., Vičkutė L. (2004). Auklėjimo šeimoje stilius ir vaikų vertybės // Ugdymo psichologija. 2004. Nr. 11-12. P. 93-98.
101. Zambacevičienė E.P. (1989). Psichologijos metodai ir psichologinio tyrimo metodikos. Vilnius.
102. Zuckerman E.W., Jost J.T. (2001). What Makes You Think You're So Popular? Self-Evaluation Maintenance and the Subjective Side of the „Friendship Paradox“ // Social Psychology Quarterly. Sep2001. Vol. 64. Issue 3. P.207-224.
103. Абамьянц Т. (2004). Социально значимые закономерности в толерантных и нетолерантных реакциях современных детей // Мир психологии. 2004. № 1 (37). Январь-март. С. 95-105.
104. Абраменкова В. (2002). Социальная психология детства в контексте развития отношений ребёнка в мире // Вопросы психологии. 2002. № 1. С. 3-16.
105. Абраменкова В. (2000). Социальная психология детства: развитие отношений ребёнка в детской субкультуре. Москва-Воронеж.
106. Андриенко Е. (2000). Социальная психология. Москва.
107. Архиреева Т. (2005). Становление критического отношения к себе у детей младшего школьного возраста // Вопросы психологии. 2005. № 3. С. 29-37.
108. Белобрикина О. (2001). Влияние социального окружения на развития самооценки старших дошкольников // Вопросы психологии. 2001. № 4. С. 31-38.
109. Кайл Р. (2002). Детская психология: тайны психики ребёнка. Санкт-Петербург.
110. Кон И. (1999). Социологическая психология. Избранные психологические труды. Москва-Воронеж.
111. Кордуэлл М. (1999). Психология А - Я: словарь - справочник. Москва.
112. Реан А. (под общей ред.) (2002). Психология человека от рождения до смерти. Москва.
113. Реан А., Коломинский Я. (1999). Социальная педагогическая психология. Санкт-Петербург.
114. Смирнова Е. (2004). Генезис общения ребёнка от рождения до семи лет в исследованиях сотрудников психологического института // Вопросы психологии. 2004. № 2. С. 54-62.
115. Шубутани Т. (1999). Социальная психология. Москва.